

Institut pro kriminologii
a sociální prevenci

Šárka Blatníková
Petra Faridová
Marek Vranka

Kriminální styly myšlení: Inventář PICTS-cz

Kriminální styly myšlení: Inventář PICTS-cz

Šárka Blatníková
Petra Faridová
Marek Vranka

Autorský kolektiv:

PhDr. Šárka Blatníková
Mgr. Petra Faridová
Ing. Mgr. Marek Vranka

Spolupracovali:

JUDr. Petr Zeman, Ph.D. (IKSP, překlad a odborná spolupráce)
Petr Šaroch (Česká televize, překlad)
PhDr. Jan Tomášek, Ph.D., (IKSP, překlad)

Sběr dat pro standardizaci: Mgr. Ing. Vojtěch Bek, Mgr. Jan Drahoňovský, PhDr. Hana Fojtíková, Mgr. Josef Hrubý, Mgr. Milan Jirků, Mgr. Kateřina Kejřová, PhDr. Radovana Klusáčková, PhDr. Věra Knězů, Mgr. Sylvie Koubalíková, PhDr. Vendelín Lukáčka, Mgr. Radomír Macků, PhDr. Petr Novák, PhDr. Miloš Pitthard, Mgr. Barbora Salajková, PhDr. Kateřina Scheinerová, Mgr. Daniel Trávníček, Mgr. Alena Volfová.

Recenzenti:

PhDr. Hedvika Boukalová, Ph.D.
PhDr. Václav Jiříčka, Ph.D.

Publikace vznikla v rámci výzkumného projektu „Násilná sexuální kriminalita v ČR se zaměřením na její aktuální formy, na zvyšování účinnosti odhalování a postihu jejích pachatelů a na možnosti ochrany společnosti před sexuálně motivovaným násilím“, kterému byla poskytnuta účelová podpora v rámci Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2012–2015 (BV II/2-VS), identifikační kód projektu VG20122014084.

Řada: Vybrané metody kriminologického výzkumu
Svazek 6

Odborný garant:

PhDr. Martin Cejp, CSc.

ISBN 978-80-7338-156-1

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016

www.kriminologie.cz

Obsah

I. Úvod	9
I.1. Předmět, cíl a metodologie	9
II. Kriminální myšlení	11
II.1. Kriminální životní styl a kriminální myšlení	12
II.1.1. Teorie kriminálního životního stylu podle Glenna Walterse	14
II.2. Specifika výskytu kriminálního myšlení	16
II.2.1. Věk, vzdělání a rodinný stav	17
II.2.2. Pohlaví	18
II.2.3. Druh trestné činnosti	18
II.2.4. Kriminální minulost	20
II.3. Význam zkoumání kriminálního myšlení a možnosti využití PICTS-cz	20
II.4. Měření kriminálního myšlení	24
III. Vývoj a struktura metody	31
III.1. Vývoj inventáře PICTS	31
III.2. Charakteristiky osmi škál stylů myšlení	33
III.2.1. Zdůvodnění (Mo, <i>Mollification</i>)	36
III.2.2. Odříznutí (Co, <i>Cutoff</i>)	37
III.2.3. Oprávnění (En, <i>Entitlement</i>)	38
III.2.4. Orientace na moc (Po, <i>Power orientation</i>)	39
III.2.5. Sentimentalita (Sn, <i>Sentimentality</i>)	40
III.2.6. Superoptimismus (So, <i>Superoptimism</i>)	42
III.2.7. Kognitivní indolence (Ci, <i>Cognitive indolence</i>)	43
III.2.8. Diskontinuita (Ds, <i>Discontinuity</i>)	45
III.3. Validizační škály	46
III.3.1. Škála zmatení a simulace (Cf-r, <i>Confusion scale – revised</i>)	47
III.3.2. Škála defenzivity a disimulace (Df-r, <i>Defensiveness scale – revised</i>)	47
III.3.3. Otazníková škála (?, <i>Cannot say</i>)	47
III.4. Faktorové škály	47
III.4.1. Vyhýbání se problémům** (PRB, <i>Problem Avoidance</i>)	47
III.4.2. Sebeprosazování/sebeklam** (AST, <i>Self-assertion/deception</i>)	47
III.4.3. Interpersonální hostilita* (HOS, <i>Interpersonal Hostility</i>)	48
III.4.4. Popření újmy* (DNH, <i>Denial of Harm</i>)	48
III. 5. Obsahové škály	48
III.5.1. Současné kriminální myšlení (CUR, <i>Current Criminal Thinking</i>)	49
III.5.2. Minulé kriminální myšlení (HIS, <i>Historical Criminal Thinking</i>)	49
III. 6. Kombinované škály	49
III.6.1. Proaktivní kriminální myšlení (P, <i>Proactive Criminal Thinking</i>)	50
III.6.2. Reaktivní kriminální myšlení (R, <i>Reactive Criminal Thinking</i>)	50
III. 7. Speciální škála	51
III. 8. Souhrnný skóre kriminálního myšlení	51
IV. Převod nástroje do českého prostředí – vznik inventáře PICTS-cz	53
IV.1. Podoba inventáře, administrace, skórování a vyhodnocení	53
IV.2. Standardizace – normy	56
IV.3. Reliabilita	57

IV.4. Validita	59
IV.4.1 Konstruktová validita	59
Interkorelace škál	59
Faktorová struktura	61
Vztah se škálami osobnostního inventáře MMPI-2	63
IV.4.2. Kriteriaální validita	64
IV.5. Vztah s vybranými charakteristikami respondentů	64
 V. Závěr	 75
 Resumé	 79
 Summary	 83
 Použité prameny	 87
 Příloha	 95

I.

Úvod

Tato monografie přináší ve své první části poznatky týkající se konceptu kriminálního myšlení a kriminálního životního stylu. Navazující empirická část se pak věnuje adaptaci Inventáře kriminálních stylů myšlení (*Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles*, PICTS), jehož autorem je forenzní psycholog Glenn D. Walters, na české podmínky (českou vězeňskou populaci). Empirické šetření bylo realizováno v letech 2012–2015 v rámci výzkumného projektu „Násilná sexuální kriminalita v ČR se zaměřením na její aktuální formy, na zvyšování účinnosti odhalování a postihu jejích pachatelů a na možnosti ochrany společnosti před sexuálně motivovaným násilím“, kterému byla poskytnuta účelová podpora v rámci Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2012–2015 (BV II/2-VS), identifikační kód projektu VG20122014084. Předkládaná publikace přináší podrobné informace o struktuře tohoto inventáře, o průběhu adaptace techniky na českou vězeňskou populaci, včetně informací o postupech při administraci, vyhodnocení a interpretaci české verze inventáře (PICTS-cz).

I.1. Předmět, cíl a metodologie

Předmětem našeho zájmu se stali odsouzení pachatelé, kriminální styly myšlení a inventář kriminálních stylů myšlení (PICTS). **Hlavním cílem** bylo posoudit/zhodnotit možnosti zjišťování kriminálních stylů myšlení u české vězeňské populace, zhodnotit možnosti využití inventáře v podmínkách forenzní a penitenciární praxe, objasnit strukturu inventáře PICTS a provést adaptaci techniky na české prostředí při dodržení všech podmínek pro převod psychodiagnostických metod.

Pro řešení úkolu, z jehož výsledků čerpá tato monografie, byly zvoleny standardní metody a techniky kriminologického a psychologického výzkumu. Využity byly zejména kvantitativní postupy, multivariační statistické metody (specifikovány níže v textu u příslušných kapitol), dále analýza dokumentů (odborná literatura), pro sběr dat byly vytvořeny záznamové archy.

Převod techniky byl, se souhlasem autora původní metody Glenna D. Walterse, realizován v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci v letech 2012–2015. Bylo postupováno v souladu s etickými principy při výzkumné práci a všechny postupy plně respektovaly základní principy nastavené autorem, včetně způsobu distribuce diagnostického nástroje.

V textu vycházíme z vlastních empirických dat, z původní verze manuálu (Walters, 2006c), autorových monografií (Walters, 1990, 2002a, 2012) a dalších desítek až stovek článků publikovaných nejrůznějšími odborníky nejen o tomto nástroji, ale i o konceptu kriminálního myšlení jako takovém (viz také Použité prameny, str. 87).

II.

Kriminální myšlení

Kriminální myšlení je fenomén, který bývá rozličně vymezovaný i pojmenovaný¹ – můžeme se setkat s označením kriminální postoje a přesvědčení, kognitivní distorze nebo implicitní teorie aj.

První významnou koncepci kriminálního myšlení předložili psychiatři Samuel Yochelson a Stanton E. Samenow (1976, 1977). Odlišné myšlenkové procesy, které lze pozorovat ve všech oblastech života některých pachatelů, autoři označují za „chybné“ z důvodu jejich zřejmého opomíjení odpovědnosti za vlastní jednání, přestože si podle zmíněných autorů daný jedinec není vědom neadekvátnosti svých úvah. Primárním cílem Yochelsova a Samenowa bylo vytvoření koncepčního rámce pro porozumění procesům kriminálního myšlení. Jako metodu zvolili fenomenologickou analýzu informací získaných z hloubkových rozhovorů s odsouzenými pachateli. Identifikovali 52 samostatných chybných myšlenkových vzorců, které pokládali za základ maladaptivního chování pachatelů a které podle nich mohou vyústit až v antisociální životní styl. Yochelson a Samenow zastávají názor, že tyto myšlenkové procesy lze detekovat u všech jedinců páchajících trestnou činnost, ale v odlišné intenzitě a s různými následky; mohou se vyskytovat i u nekriminální populace, kde ale zůstávají nezvýrazněny. Detekované chyby v myšlení pak seskupili do tří širších okruhů (Yochelson & Samenow dle Mandracchia a další, 2007, str. 1029–1030). První oblast – kriminální vzorce myšlení (*criminal thinking patterns*) – jsou charakterizovány strachem a současně potřebou moci a kontroly. Dále je pro ně typická touha po dokonalosti, lhaní, nekonzistence či fragmentace myšlení a chybějící časová perspektiva. Druhý okruh – automatické chyby v myšlení (*automatic errors of thinking*) – postihuje nedostatek empatie a důvěry, selhávání v přijímání závazků, uzavřenost v komunikaci a vnímání sebe sama jako oběti. Je zde výraznější napojení na emoce, jejichž reaktivní charakter pachatelé následně slouží jako výmluva pro jeho maladaptivní chování – omlouvá své nežádoucí, problematické chování odkazováním na prožívané pocity („Cítíl jsem, že to musím udělat.“). Třetí oblast pak reprezentuje tzv. proces myšlenkových chyb – od záměru spáchat trestný čin až po jeho uskutečnění (*process of thinking errors from idea through execution*). Jde o sled kognitivních procesů probíhajících před, během a po spáchání konkrétního trestného činu. Podle autorů (Yochelsova a Samenowa) před spácháním zločinu nastupuje mentální proces „koroze“, který slouží jako iracionální technika pomalu eliminující charakteristiky zločinu běžně odrazující od jeho spáchání. Během zločinu pachatel využívá mechanismus „odříznutí“, který okamžitě eliminuje strach, a zároveň zvyšuje pachatelovu sebedůvěru a dodává mu pocit klidu, který mu umožňuje pokračovat v dané kriminální aktivitě. Po činu se, jako „odměna“, mohou dostavit myšlenkové obsahy v podobě „prosazování moci“ (*power thrust*), jako je například zvýšená percepce vlastní hodnoty či důležitosti, které upevňují kriminální chování.

Tyto formy maladaptivního uvažování však nemusí nutně vést, a mnoho z nich nikdy ani přímo nevede, k maladaptivnímu chování. Zároveň však může soubor dysfunkčních myšlenek, na který není terapeuticky působeno, nakonec kdykoli vyústit v problémové

1 Pro podrobnější seznámení s teoretickým pozadím konceptu kriminálního myšlení, jeho souvislostmi s atribučními styly, konceptem locus of control, kognitivní disonancí, obrannými mechanismy a dalšími fenomény viz Faridová (2014; 2015).

či přímo kriminální chování. Proto výklad uzavírají stanoviskem, že chceme-li iniciovat změnu v jedincově kriminálním chování, je nejprve nutné změnit jeho maladaptivní myšlenkové vzorce (Yochelson & Samenow dle Mandracchia a další, 2007, str. 1030).

Na dílo Yochelсона a Samenowa navázala kromě Glenna D. Walterse, jehož koncepci a instrumentu se v této publikaci věnujeme, i celá řada dalších autorů. Často citované práce jsou díla Gibbse a jeho kolegů (např. Gibbs, Potter, & Goldstein, 1995; Barriga a další, 2000), kteří se soustředili na atribuční styly spojené s kriminalitou, které zahrnovaly sebestřednost, obviňování druhých, zlehčující nebo zavádějící pojmenování skutečností, očekávání nejhoršího aj. (více Faridová, 2014).

II.1. Kriminální životní styl a kriminální myšlení

V současné době převládá názor, že **kriminální vzorce myšlení** se mohou objevit napříč kriminální populací, u různých typů pachatelů, ale i v rámci nekriminální populace (zde jen v poněkud odlišné míře a intenzitě). Walters (např. 1990, 2006c) zdůrazňuje, že jím vymezené styly kriminálního myšlení nejsou osobnostními vlastnostmi, ve smyslu trvalých dispozic osobnosti. Jedná se podle něj spíše o jakési styly interakce či opakující se vzorce chování, kterými se jedinec vztahuje ke svému okolí. I podle řady jiných autorů má koncept kriminálního myšlení nejbližší k postojům (např. Neidigh & Kropp, 1992; Maruna & Mann, 2006). Blízkou souvislost či přímo překrývání konceptu s postoji lze doložit i jejich obdobnými funkcemi: poznávací (v podobě organizace zkušeností, uspořádávání prožívaného světa do přehledné a předpověditelné struktury, usnadňování orientace, předvídání událostí), sebeobrannou či ego-defenzivní (udržování stability sebeobrazu, pozitivního sebepojetí, ochrana proti hrozbám prostředí), příp. instrumentální (umožnění maximalizace zisků a minimalizace ztrát).

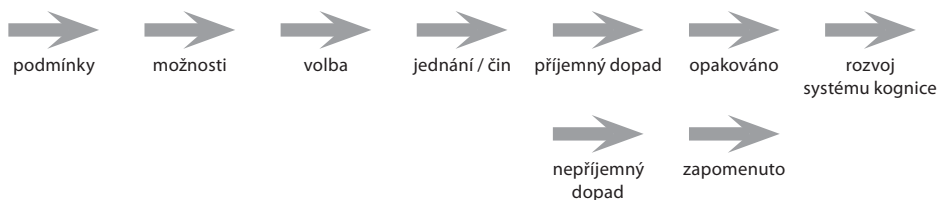
Kriminální myšlení, vedle dalších faktorů, **podporuje a udržuje tzv. kriminální životní styl** (Walters, 1990; 2002a; 2012). Forenzní psycholog Glenn Walters (2002a) definuje kriminální životní styl jako ucelený **soubor systémů přesvědčení, který jedinci „pomáhá“ v každodenní interakci s vnějším i vnitřním prostředím**. Model kriminality, který prezentuje ve svých pracích, není poplatný dispozičnímu ani situačnímu přístupu ke kriminálnímu chování a sám autor uvádí, že jeho teorii lze nejlépe vystihnout přívlastkem integrativní či smíšená (Walters, 2012), mj. i proto, že jsou v ní zahrnuty vývojové i dispoziční faktory² a do středu pozornosti se dostává interakce mezi jedincem a jeho okolím. Proto bývá označována také jako integrativně-interaktivní terorie (více viz Walters, 2002a). V základu jeho teorie leží mimo jiné také opakovaně historicky i mezinárodně potvrzený poznatek, že většina kriminality je páchána jen malou skupinou osob z kriminální populace (Walters, 1990).

Jak již bylo naznačeno, kriminální životní styl se rozvíjí na základě interakce mezi třemi vzájemně souvisejícími proměnnými, kterými jsou 1) podmínky, 2) volba a 3) kognice. **Podmínky**, které ovlivňují jednání člověka, mohou být vnitřní (rizikové faktory související

2 Vývojové teorie používají k vysvětlení zločinu téměř výhradně životní zkušenosti a trajektorie chování daného jedince. Teorie vycházející z dispozic jedince (sklonů, tendencí), chápou zločin naopak jen jako důsledek jeho stabilních patologických charakteristik (DeLisi, 2005).

s kriminálním jednáním, jako je např. temperament, dědičnost nebo věk) nebo vnější (tzn. situační, jako jsou např. užívání návykových látek nebo rodinné vztahy). Tyto rizikové faktory nezpůsobují kriminální chování přímo, ale spíše zvyšují nebo snižují nabídku „možností“ v životě jedince. A podle toho, jaké možnosti (příležitosti) jsou jedinci aktuálně dostupné, se rozhoduje, resp. **volí**, jak se zachová. Většina lidí zpravidla od rozhodnutí a činů, které jsou spojené s nepříjemnými následky, upustí, tzn., že je neopakuje a naopak jednání a volby (rozhodnutí), které jsou spojeny s „odezvou“ pro jedince pozitivní, bývají opakována

Obrázek 1: Rozvoj kriminálního životního stylu (interakce podmínek, volby a kognice)

Jedinec si v průběhu času (života) utváří svůj „**kognitivní systém**“, který je koncipovaný tak, aby ospravedlňoval a racionalizoval jeho činy a rozhodnutí. Takový kognitivní systém pachatele (tj. postoje, přesvědčení a styly myšlení) podporuje rozvíjející se kriminální životní styl tím, že jedince chrání před dopadem korektivních reakcí, opatření či zkušeností, které k němu přicházejí z vnějšku (Walters, 1996), podílí se na rozvoji určitých charakteristik jeho chování (viz Tabulka 1, pravá část). Tím vším se zvyšuje pravděpodobnost, že se jedinec zapojí do kriminální aktivity (Walters, 1990; 2012).

Tabulka 1: Kognitivní a behaviorální dimenze kriminálního životního stylu

KOGNITIVNÍ VZORCE/dimenze (zkratka škály)	CHOVÁNÍ (behaviorální dimenze)	
	označení	rizika
Zdůvodnění (Mo) Odříznutí (Co)	porušování společenských norem (<i>Social rule breaking</i>)	porušování pravidel, konvencí a zákonů vydaných vnější autoritou
Oprávnění (En) Orientace na moc (Po)	narušování mezilidských vztahů (<i>Interpersonal intrusiveness</i>)	porušování práv druhých lidí, ignorování jejich pocitů a narušování jejich osobního prostoru
Sentimentalita (Sn) Superoptimismus (So)	nestřídmost, „slabost pro své potřeby“ (<i>Self-indulgence</i>)	zneužívání návykových látek, patologické hráčství a sexuální promiskuita
Kognitivní indolence (Ci) Diskontinuita (Ds)	nezodpovědnost (<i>Irresponsibility</i>)	slabá (z)odpovědnost v jednání, neschopnost plnit své povinnosti, nízká odpovědnost za své činy

dle Walters (1990; 2012)

Hodnocením behaviorální složky Waltersova modelu kriminálního životního stylu se zabývá nástroj **Lifestyle Criminality Screening Form – Revised**, který byl sestavený

na začátku devadesátých let (LCSF-R; Walters, White, & Denney, 1991). Jde o čtrnáctipoložkovou posuzovací škálu, která pracuje s objektivními daty, to znamená, že využívá např. údaje z vězeňského spisu, vstupní zprávy, aj. (Walters, 2012). Výzkumné studie ukázaly, že tento instrument (LCSF-R) je efektivní v rozlišování mezi typy pachatelů a v predikci recidivy. Protože skóry v tomto dotazníku jsou založené výhradně na posouzení jedincovy kriminální minulosti, byl o pár let později vyvinut Inventář kriminálních stylů myšlení (**Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles-PICTS**; Walters, 1996), aby posuzoval zmiňovanou kognitivní složku, tj. myšlení podporující perzistentní vzorce kriminálního chování, a změny, které mohou v těchto způsobech uvažování nastat (Walters, 2006c). Inventář PICTS se zaměřuje nejen na obsah, ale i na proces myšlení (Bulten, Nijman, & van der Staak, 2009).

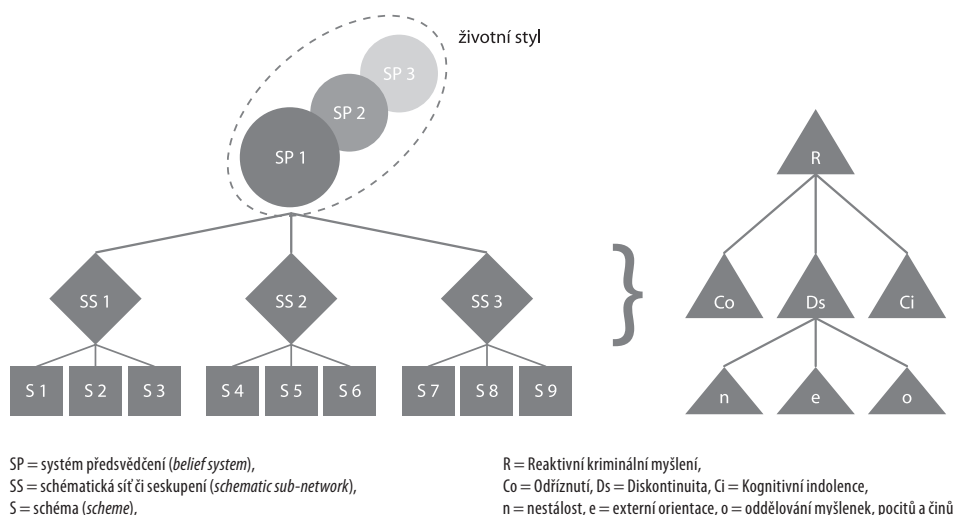
II.1.1. Teorie kriminálního životního stylu podle Glenna Walterse

Každý člověk si ve své mysli konstruuje vlastní realitu, resp. si utváří vlastní mentální model vnějšího světa, na jehož základě zpracovává a přisuzuje význam i dalším informacím o vnímaném okolí. Příkladat určitý smysl či význam okolnímu prostředí i sami sobě, strukturovat svou zkušenost, se snažíme (a realizujeme) již od raného dětství (Hoskovec, Nakonečný & Sedláková 2002, Walters (2002a). Glenn D. Walters označuje tyto mentální konstrukty reprezentující námi vnímanou realitu jako systémy přesvědčení (*belief systems*), viz dále v textu.

Pojetí „zločinu jako životního stylu“ (*Lifestyle theory of crime*) vychází ze zkoumání kriminální osobnosti již zmíněných autorů Yochelsona a Samenowa (1976, 1977) a bylo inspirováno dílem Sykese a Matzy (1957) o neutralizačních technikách. Teorie kriminálního životního stylu Glenna Walterse nahlíží kriminální myšlení jako kognitivní systém tvořený třemi základními úrovněmi: 1) schémata, 2) schématickými sítěmi a 3) systémy přesvědčení (viz Obrázek 2).

Základní významovou jednotku představuje **schéma** (*scheme*), což je koncept propůjčený z Piagetovy teorie kognitivního vývoje. Schémata se vyvíjejí skrze jedincovu interakci s okolím, jako výsledek vzájemného působení procesu asimilace (začleňování nových informací do existujícího schématu) a akomodace (vytváření nového schématu pro vysvětlení informace nezapadající do toho již existujícího). U dětí můžeme jako „předchůdce“ schématu zločinu nalézt v dětském porozumění pravidlům a jejich porušování. Se zkušeností a opakovaným využíváním se tato schémata stávají přesnějšími, diferencovanějšími a zároveň abstraktnějšími.

Obrázek 2: Hierarchický model kriminálního myšlení

Schopnost dítěte rozpoznat vztahy mezi jednotlivými schématy stojí u zrodu **schématických sítí či seskupení** (*schematic sub-networks*). „Zločin“ a „trest“ jsou samostatná schémata, která při spojení vytváří schématické seskupení či kategorii „zločin a trest“. Existují dva typy těchto sítí: seskupení obsahů a seskupení procesů. Obsahové schématické sítě jsou jakési kognitivní formy obklopující obecné téma jako je zločin a trest, zatímco procesuální schématická seskupení jsou poznávací šablony, které nasměrovávají a koordinují jedincovo jednání ve vztahu k okolí. Kriminální styly myšlení jsou příkladem druhé skupiny. Jiná procesuální schématická seskupení zahrnují cíle, hodnoty, atribuce či očekávání výsledků (*outcome expectancies*), tj. přesvědčení, že určité chování povede k určitému výsledku (Bandura, 2001).

Třetí úroveň – **systémy přesvědčení** (*belief systems*, viz Obrázek 2) – utváří nejvyšší rovinu tohoto kognitivního systému. Teorie životního stylu rozlišuje pět systémů přesvědčení, které jedinci poskytují „prostředky“ pro interpretaci zkušenosti – systémy: 1) vnímání sebe sama, 2) pohled na svět, 3) na současnost, 4) na minulost a 5) na budoucnost). Pachatelé může být vlastní například negativní sebestřednost, fatalistické vnímání světa, zkreslené vidění přítomnosti, glorifikující pohled na minulost a nerealistické vnímání budoucnosti. Tyto hlavní charakteristiky jedincových systémů přesvědčení nejsou nezávislé na specifických schématech a jejich seskupeních, naopak se vzájemně ovlivňují a podporují s konkrétnějšími úrovněmi jedincova kognitivního systému.

Podle teorie životního stylu má **kriminální myšlení tři základní úrovně** s dalšími podúrovněmi v rámci každé z nich (viz Obrázek 2) – jde o jakýsi **systém v systému**. Například kriminální styl myšlení označený jako Diskontinuita (Ds, více k tomuto stylu v textu, str. 45) spadá v rámci tohoto hierarchického kognitivního systému do prostředního stupně (viz Obrázek 2, vpravo), resp. do úrovně schématických seskupení či sítí, ale „větí se“ směrem dolů ke konkrétnějším schémátům i směrem nahoru k obecnějším systémům přesvědčení. Faktorová analýza osmi položek škály Diskontinuity (Ds) odhalila tři subfaktory: nestálost, externí orientaci a oddělování myšlenek, pocitů a činů. I tyto subfaktory se

dále větví směrem dolů, až na samotnou úroveň schémat, kde se elementy každého z nich mohou napojovat na konkrétní schémata. Jedna z faktorových analýz všech položek PICTS pak naznačila přítomnost dvou primárních faktorů, které byly označeny jako Proaktivní (P) a Reaktivní (R) kriminální myšlení (Walters, 2006b); více k těmto škálám viz str. 50. Reaktivní faktor syté škála Ds, škála Odříznutí (Co, více k této škále viz str. 37) a škála Kognitivní indolence (Ci, více k této škále viz str. 43). Společně tak rozšiřují schématické seskupení Diskontinuity směrem nahoru, kde může nakonec ovlivňovat jeden nebo i více systémů přesvědčení (Walters, 2006a).

II.2. Specifika výskytu kriminálního myšlení

S implicitními teoriemi, jakožto iracionálními či mylnými přesvědčeními, která mají malou či žádnou oporu v důkazech (Ward, Keown, & Gannon, 2007), se lze běžně setkat i u členů většinové, nekriminální populace. Zásadní odlišnost ale spočívá v tom, že mezi pachateli trestné činnosti se zpravidla vyskytují ve zvýšené míře, jsou silně zvýrazněny a vztahují se k sociálně nežádoucímu či přímo antisociálnímu chování. Proto se u této populace pro tato přesvědčení používá právě přívlastek „maladaptivní“, „kriminální“, příp. implicitní teorie „chorobné povahy“. Pravděpodobně proto, že jsou využívány k obhajobě vysoce maladaptivního, antisociálního či kriminálního jednání, jsou tato přesvědčení mnohdy paradoxní, extrémní a zdají se být zcela v opozici se „zdravým rozumem“ (Abel a další, 1984). Taxometrickou analýzou³, uplatňovanou ve studiích z posledních let, se podařilo prokázat, že kriminální myšlení je vhodné nazírat spíše jako dimenzionální konstrukt (než jako celek složený z několika různých kategorií), rozkládající se na kontinuu od normativního (přirozeného) zaměření na vlastní zájmy až po deviantní myšlení spojené se zločinem. Hranice mezi asertivitou a tzv. oprávněním⁴ či mezi sebejistotou a tzv. superoptimismem je proto někdy spíše nejasná a proměnlivá, než zřetelná a stabilní (Walters, 2007c; Walters & McCoy, 2007). Zjistit či zaznamenat různé „umístění“ jedinců (i v rámci vězeňské populace) na popsáném kontinuu je ale možné.

Nabízí se tedy otázka, proč u některých pachatelů sledujeme ryze deviantní uvažování, postoje či přesvědčení, zatímco u jiných zůstává způsob uvažování relativně v normě. Majerová (2010) ve své práci vyjmenovává faktory, vedoucí ke specifickým kvalitám vnímání a prožívání viny u kriminální populace. Domníváme se, že autorkou zmiňované odlišnosti v oblasti osobnostních charakteristik (kterým se podrobněji věnuje také Faridová, 2014,

3 Taxometrická metoda, vyvinutá americkým psychologem Paulem Meehlem, testuje dva konkurenční strukturální modely. Odlišuje latentní typy, druhy či kategorie od latentních dimenzí, a tak umožňuje stanovit, zda je pro popis a vysvětlení určitého fenoménu vhodnější kategoriální či dimenzionální model (Meehl, 1999; Ruscio, 2007).

4 Kriminální styl myšlení označený jako Oprávnění (En), i dále zmíněný Superoptimismus (So), patří mezi osm kriminálních stylů myšlení definovaných Waltersem v inventáři PICTS, viz dále v textu, zejm. Kapitola III.2.

str. 33 – 36), příp. i uváděné působení různorodých vnějších vlivů ve výkonu trestu odnětí svobody (efektivní terapie, vliv dalších odsouzených⁵, apod.), mohou mít značný vliv také na vlastnosti kriminálního myšlení jedince.

Vztah k vybraným charakteristikám jedince

V této kapitole se zaměříme na specifika kriminálního myšlení u podskupin kriminální populace, vytvořených na základě vybraných demografických kritérií a základních charakteristik kriminální historie. Konkrétně půjde o proměnnou věku, vzdělání, rodinného stavu, pohlaví, o druh trestné činnosti, za níž je jedinec aktuálně odsouzen, a další údaje z kriminální minulosti jedince, jako je např. počet předchozích odsouzení, věk zahájení kriminální kariéry.

II.2.1. Věk, vzdělání a rodinný stav

Věk pachatele je významným korelátem kriminálního myšlení. Negativní vztah mezi věkem a skóry dosaženými ve škálách PICTS, tedy skutečnost, že s narůstajícím věkem oslabují kriminální postoje, byla prokázána opakovaně (Palmer & Hollin, 2003; Palmer & Hollin, 2004; Walters, Elliot, & Misco, 1998; Walters, 1995a). Například ve studii Palmera a Hollina (2003) došlo s přibývajícím věkem k poklesu ve všech škálách, s výjimkou jedné validizační škály (měřící defenzivitu). Obdobný trend nacházejí i studie využívající k měření kriminálního myšlení jiné nástroje (např. instrument TCU CTS (Dembo, Turner, & Jainchill, 2007) nebo HIT (Wallinius a další, 2011; Nas a další, 2008). Wallinius a další (2011) tuto tendenci vysvětlují výzkumně prokázaným poklesem antisociálního chování u perzistentních pachatelů po 35. roce.

Dalšími proměnnými s typicky negativním vztahem ke kriminálnímu myšlení, resp. ke skóru v inventáři PICTS, jsou podle Walterse (2002c): dosažené vzdělání (nižší vzdělání, resp. méně let strávených ve vzdělávací instituci, souvisí s intenzivnějším kriminálním myšlením) a rodinný stav (ve smyslu vyšší intenzity kriminálních postojů u svobodných/nezadaných pachatelů, ve srovnání s pachateli v trvalém partnerském vztahu). Výsledky některých dalších studií – pracujících s odlišnými nástroji pro měření kriminálního myšlení, ale i s toutéž metodou – však „nemluví“ tak jednoznačně. Tyto studie identifikovaly pouze slabé, zpravidla nevýznamné negativní korelace mezi uvedenými proměnnými a kriminálními postoji (např. Walters & Geyer, 2004). V případě vzdělání se setkáme i se závěry o neexistenci jeho souvislosti s kriminálním myšlením (např. Wallinius a další, 2011) nebo dokonce s důkazy pro vztah opačný, tedy že vyšší míra kriminálního myšlení souvisí s více lety strávenými ve vzdělávací instituci (např. Mandracchia & Morgan, 2011).

5 Například Rhodes (dle Boduszek & Hyland, 2012, str. 31) výzkumně doložil, že u pachatelů vstupujících do věznice s nižší mírou antisociálních postojů mají tyto postoje, v průběhu výkonu trestu, tendenci se rozvíjet, sílit a nabývat až deviantní intenzity, a to z důvodu nepřetržitého kontaktu s dalšími odsouzenými (jde o součást procesu prizonizace).

II.2.2. Pohlaví

Uplatnění pohlaví jako kritéria vnitřní diferenciací vzorku ve výzkumech kriminálního myšlení dosud přineslo jen značně nekonzistentní výsledky. Část výzkumů prezentuje zjištění o signifikantně méně výrazných projevech kriminálního myšlení u žen – pachatelék, v porovnání s pachateli mužského pohlaví (např. Staton-Tindall a další, 2007; Ragatz, Anderson, Fremouw, & Schwartz, 2011). Jiné studie nezjišťují významné rozdíly v této charakteristice mezi pohlavími (např. Dembo a další, 2007) a naopak v dalších výzkumech vykazovaly odsouzené ženy významně vyšší intenzitu kriminálních postojů v porovnání s odsouzenými muži (např. Walters, Elliot, & Misco, 1998; Walters & McCoy, 2007).

V těchto posledně jmenovaných studiích, kde ženy skórovaly významně výše ve všech osmi škálách kriminálních stylů myšlení instrumentu PICTS (Walters, Elliot, & Misco, 1998), se v závislosti na pohlaví také odlišovaly vztahy mezi jednotlivými škálami a mírou recidivy. U odsouzených mužů se ze sledovaných škál stylů myšlení jako nejkvalitnější prediktor recidivy ukázala škála Odříznutí (Co), zatímco u žen to byla škála Sentimentality (Sn) (Walters & Elliott, 1999). Zajímavé úvahy pak nabízí výzkum Walterse a McCoye (2007), v němž uvězněné ženy vykazovaly signifikantně vyšší míru kriminálních postojů než uvězněni muži a studentky a studenti, kteří přiznali překročení zákona⁶. Pokud by případný navazující výzkum tento výsledek potvrdil, měl by se podle zmíněných autorů pokusit zodpovědět otázku, zda uvězněné pachatelky vykazují vyšší hodnoty ve škálách kriminálního myšlení proto, že jejich myšlení je deviantnější nebo kvůli své nižší defenzivitě, slabším obranným tendencím při zodpovídání položek. Charakter výsledků této studie podle autorů naznačuje, že trestná činnost u žen je spojena s vyšší deviací. Možná proto, že kriminalita žen je považována za méně běžnou a méně sociálně akceptovatelnou než kriminalita mužů. Zvláště v případě opakovaného překračování zákona lze tedy uvažovat o tom, že tyto ženy mohou být alespoň v myšlení, když ne v chování, více deviantní než muži (Walters & McCoy, 2007; Hoge, Andrews, & Leschied, 1994). Druhou variantu vysvětlení zase podporuje fakt, že uvězněné pachatelky dosahovaly ve škále měřící defenzivní postoj k testování téměř polovičních hodnot, než zbylé skupiny. To naznačuje, že jimi zaznamenané zvýšené skóre ve škálách kriminálních stylů myšlení mohou být alespoň zčásti podmíněny jejich nízkou obezřetností či rezervovaností a ochotou otevřeněji hovořit o svých problémech (Walters & McCoy, 2007). Pro možnosti generalizace těchto i dalších závěrů o rozdílech v kriminálním myšlení mezi muži a ženami je ale rozhodně třeba dalších výzkumů, jelikož absolutní většina studií se dosud soustředila na pachatele – muže.

II.2.3. Druh trestné činnosti

Opakovaně zmiňujeme stanovisko, že kriminální myšlení se vyskytuje napříč kriminální populací, bez ohledu na druh trestné činnosti. Jedna z hlavních otázek výzkumu v této oblasti, jak je přehledně shrnuje Walters (2006a), proto zní: Liší se kriminální myšlení v závislosti na typu jedincem spáchaného trestného činu, za který aktuálně vykonává trest odnětí svobody? Výzkumů srovnávajících výsledky mezi skupinami pachatelů různých trestných činů, resp. různých druhů kriminality, je minimum. O mnoho více není ani

⁶ Více viz popis původního souboru v McCoy a další (2006).

studií, jejichž výstupem by byl detailnější popis kriminálních postojů skupiny pachatelů určitého druhu kriminality, tedy s výjimkou sexuálně motivované trestné činnosti. Přesto se nám podařilo dohledat několik dílčích poznatků k této problematice, které představíme v následujících odstavcích.

Walters a Geyer (2004) zjišťují, že pachatelé z řad tzv. bílých límečků⁷ (ve studii jedinci bez předchozího odsouzení za trestný čin jiného druhu) vykazují nižší míru kriminálního myšlení, ve srovnání s odsouzenými za jiné delikty. Tito jedinci jsou, společně s pachateli sexuálního zneužívání dětí, považováni za dvě skupiny odsouzených, u nichž lze předpokládat nižší míru kriminálního myšlení než u zbytku kriminální populace (Walters, 2006a). U pachatelů sexuálního zneužívání, ve srovnání s pachateli nesexuální trestné činnosti, byly ve významně menším počtu případů detekovány chyby v myšlení, odpovídající v inventáři PICTS škálám Odříznutí (Co) a Oprávnění (En). Jen o něco menší rozdíl byl zjištěn i u škály Kognitivní indolence (Ci), Diskontinuity (Ds) a Orientace na moc (Po) (Hatch-Maillette & Scalora, 2001). Ward a Siegert (2002) také docházejí k závěru o menší nápadnosti kognitivních distorzí u pachatelů sexuálního zneužívání dětí, tentokrát ve srovnání s pachateli znásilnění a násilné kriminality obecně. Své zjištění vysvětlují širokou paletou problémů či deficitů zpravidla se vyskytujících u pachatelů těchto deliktů na dětech. Přičemž jen u některých mohou hrát klíčovou roli kognitivní distorze, zatímco u ostatních může být v popředí problém v oblasti vztahových dovedností či emocionální regulace.

Výzkum amerických studentů, kteří přiznali překročení zákona, přinesl obecnější výstup. Intenzivnější kriminální postoje vykazovali ti jedinci, kteří se dopustili závažnějších činů (šlo především o násilné jednání vůči jinému člověku a majetkovou trestnou činnost), v porovnání s osobami přiznávajícími méně závažné jednání (převážně delikty zahrnující drogy a tzv. *status offences* – v tomto případě šlo o činy, které jsou v zemi výzkumu trestné pouze před dovršením určitého věku, např. konzumace alkoholu před 21. rokem, záškoláctví, útěky z domova) (McCoy a další, 2006).

Velkým přínosem je rozsáhlá studie Wilsona a kol. (2003), srovnávající účinnost programů rozvoje kognitivních dovedností (*cognitive skills programmes*) u necelých osmi tisíc pachatelů majetkové a nemajetkové trestné činnosti. Majetková kriminalita v této studii zahrnovala především trestný čin krádeže, vloupání, loupeže, vandalismu a žhárství. Přičemž do skupin byli respondenti rozdělováni na základě celé jejich kriminální historie, ne pouze podle posledního odsouzeného skutku. Výzkumníci sice nepracovali přímo s nástroji pro detekci kriminálního myšlení, ale jejich předmět zkoumání se tomuto fenoménu obsahově velmi blížil. Soustředili se na impulzivitu pachatelů, jejich empatii, míru socializace, sebeúctu, místo kontroly (*locus of control*) i schopnost řešení sociálních problémů. A zjistili, že skupina pachatelů majetkové kriminality, ve fázi před absolvováním intervence, vykazuje větší deficity v měřených oblastech. Jen pro úplnost dodáváme, že na základě prostudované literatury, je možné – samozřejmě s patřičnou dávkou opatrnosti – hovořit i o jakési obecné, latentní, vždy ne přímo vyřčené hypotéze či domněnce

7 Podle autora pojmu, amerického kriminologa Edwina H. Sutherlanda, kriminalita „bílých límečků“ zahrnuje převážně hospodářské a finanční delikty osob z vyšších společensko-ekonomických profesních skupin (Novotný, Zapletal a další, 2008; Sutherland, 1940).

o tom, že čím závažnější je trestná činnost jedince, tím výraznější projevy kriminálního myšlení u něj lze očekávat, protože v takových případech je významněji ohroženo kladné sebepojetí pachatele.

II.2.4. Kriminální minulost

Intenzita kriminálních postojů se značně liší mezi skupinami pachatelů, tříděnými podle různých aspektů jejich kriminální minulosti, jako je věk zahájení kriminální kariéry a její rozsah. Výzkumy na souborech pachatelů z USA i Velké Británie shodně prokázaly vztah mezi intenzitou kriminálního myšlení (zachycovanou pomocí PICTS) a předchozí trestnou činností jedince, v podobě počtu předchozích odsouzení a uvěznění, a věku v době prvního odsouzení a prvního uvěznění. Vysoké skóre ve škálách PICTS jsou tedy spojeny s bohatší kriminální minulostí a časnějším zahájením kriminální kariéry (Palmer & Hollin, 2003; Walters, 1995a; Walters, Elliott, & Miscoll, 1998). Například v nejnovější z citovaných studií proměnná věku v době prvního odsouzení negativně korelovala hned s pěti škálami kriminálního myšlení v PICTS – Zdůvodnění (Mo), Odříznutí (Co), Superoptimismu (So), Kognitivní indolence (Ci) a Diskontinuita (Ds). Tento výsledek naznačuje, že čím dříve jedinec zahájí svou kriminální kariéru, tím intenzivnější či hlouběji zakořeněné kriminální postoje následně vykazuje. Obdobně tomu bylo u počtu předchozích odsouzení, ten pozitivně koreloval se třemi škálami (Odříznutí (Co), Diskontinuita (Ds) a Zmatení (Cf-r)). Autoři tak dále konstatují, že čím větší je počet dřívějších odsouzení jedince, tím maladaptivnější postoje u něj lze očekávat (Palmer & Hollin, 2003). Původní americká studie (Walters, 1995a) prezentovala ještě přesvědčivější výsledky, navíc ve vztahu ke všem zmiňovaným údajům o kriminální minulosti jedince. Signifikantní korelace byly zjištěny ve většině škál a jejich velikost v absolutní hodnotě se pohybovala od 0,16 do 0,30.

II.3. Význam zkoumání kriminálního myšlení a možnosti využití PICTS-cz

Kriminální postoje a styly uvažování, resp. systém kriminálních přesvědčení, vztahující se k antisociálnímu a delikventnímu jednání, patří k důležitým faktorům při posuzování rizikovosti pachatelů trestné činnosti a jsou podstatnou součástí většiny soudobých teorií kriminálního jednání (Bulten, Nijman, van der Staak, 2009; Walters, 2006a). Jejich užitečnost a význam jsou empiricky doloženy – ať už pro predikci **kriminální recidivy po propuštění z výkonu trestu** (např. Allan, Grace, Rutherford, & Hudson, 2007; Banse a další, 2013; Gonsalves, Scalora, Huss, 2009; Mills, Kroner, Forth, 2002; Mills, Kroner, Hemati, 2004; Polaschek, Gannon, 2004; Palmer, Hollin, 2004; Simourd, Olver, 2002; Walters, 1997; Walters, 2009a; Walters, 2011), nebo možného **problémového chování ve výkonu trestu odnětí svobody**, ve smyslu maladaptace na vězeňské prostředí či rizika kázeňských přestupků (*prison misconduct, institutional/disciplinary adjustment*) (např. Simourd, 1997; Simourd, van de Ven, 1999; Walters, 1996; Walters, 2005b; Walters, 2006b; Walters, Mandell, 2007; Walters, Schlauch, 2008)⁸.

8 Všechny uvedené výzkumy byly realizovány na souborech pachatelů – mužů, ale vztah mezi přítomností kriminálního myšlení a kázeňskými přestupky ve výkonu trestu a recidivou po propuštění z vězení byl prokázán také u žen (např. Walters & Elliott, 1999).

Předpoklad, že změna (snížení intenzity) kriminálního myšlení vede k redukci kriminálního jednání, ve svých pracích empiricky prokazují např. Berman (2004), Blud, Travers, Nugent a Thornton, (2003), Bourgon a Armstrong (2005), Friendship, Blud, Erikson, Travers a Thornton (2003), Henning a Frueh (1996), Walters (2002c, 2005c, 2006a). V zahraničí tak celá řada **intervenčních programů** pro práci s odsouzenými ve věznicích operuje s modelem kriminálního myšlení (např. USA, Velká Británie, Kanada nebo Švédsko). Některé rehabilitační, resocializační programy tak činí přímo, v jiných je koncept zahrnut implicitně.

Pro ilustraci vybíráme například program kognitivní sebezměny (*Cognitive Self-Change programme*, SCP; Bush, 1995) přímo zaměřený na chyby v myšlení, dále programy pro zlepšení kognitivních dovedností jako je Zdůvodňování a rehabilitace (*Reasoning and Rehabilitation*, R & R; Ross & Fabiano, 1985), trénink na základě programu Skillstreaming (autoři původní metody jsou Arnold Goldstein a Ellen McGinnis), Program zlepšení umění myslet (*Enhanced Thinking Skills*, ETS; vyvinutý britskou vězeňskou službou) a programy využívající model Zastav se, zamysli se, zeptej se a zareaguj (*Stop-Think-Ask-Respond*, STAR) (Egan, McMurran, Richardson, & Blair, 2000; Salter, 2014). Z programů zacházení⁹ realizovaných v České republice se výše jmenovaným asi nejvíce přibližuje Program „Zastav se, zamysli se a změň se“ (3Z), zaměřený na vícekrát trestané odsouzené s převážně majetkovou trestnou činností před podmíněným propuštěním, jehož efektivitu se ale bohužel nepodařilo výzkumně prokázat (Biedermanová & Petras, 2011).

K tomu je nutné podotknout, že rozhodující roli v tom, zda budou mít tyto převážně kognitivně behaviorální intervence¹⁰ srovnatelně vysokou účinnost jako programy realizované v tradičním prostředí psychiatrické a psychologické péče (Mitchell & Tafrate, 2012), hraje právě správná identifikace kriminálních myšlenkových vzorců, jež je možná pouze vhodnými nástroji, které jsou založeny na odpovídajících konceptech.

Egan se svými spolupracovníky (2000) shrnuje úvahy některých odborníků o odlišné využitelnosti v léčbě u souhrnnějších konstruktů nebo naopak méně komplexních, členitějších konceptů kriminálního myšlení. První přístup tvrdí, že zaměření kognitivní terapie na menší počet základních komponent (v případě inventáře PICTS například hlavní faktorové škály – Vyhýbání se problémům (PRB, více k této škále viz str. 47) a Sebeprosazování (AST, více str. 47)) dává příležitost i intelektuálně limitovaným pachatelům porozumět tomu, co je v jejich uvažování – a potažmo i chování – problematické. A doufá, že motivováni tímto porozuměním, budou schopni si uvědomit i potřebu změny. Podle druhého přístupu je význam kladen na původní kategorie kriminálního myšlení vyvinuté Waltersem (osm škál stylů myšlení), které mohou být velmi užitečné především pro účely terapie. V tomto pojetí je pak možné škály chápat, vzhledem k detekované existenci komplexnějších latentních struktur v PICTS, jako období indexů či

9 Programy zacházení slouží k podpoře resocializace u odsouzených, jejich úkolem je tedy podporovat takové postoje a dovednosti odsouzených, které jim pomohou k návratu do společnosti a umožní jim vést soběstačný život, a pokud možno vyvarovat se páčání trestné činnosti. V ČR má realizace programů zacházení dokonce oporu v zákoně o výkonu trestu odnětí svobody (zákon č. 169/1999 Sb., konkr. v § 2 odst. 2) (Biedermanová & Petras, 2011).

10 Identifikace specifických vzorců myšlení, asociovaných s problematickými emocionálními reakcemi a dysfunkčním chováním, je zpravidla jádrem intervencí kognitivně-behaviorální terapie (např. Mitchell & Tafrate, 2012).

subtestů ve Wechslerových testech inteligence¹¹. Výhoda těchto škál pro využití v terapii spočívá právě v jejich konkrétnosti, relativně úzkém a jasně vymezeném zaměření, resp. v jejich obsahové srozumitelnosti, která je činí snadno uchopitelnými. Za zdařilé jsou považovány i jejich názvy, které lze stejně dobře použít i pro popis chování překračujícího morální pravidla v mezích zákona.

Možnosti **terapeutického využití** škál stylů myšlení dokládá i následující přehled rizikových faktorů těchto stylů uvažování, doplněný odpovídajícími nástroji pro jejich potlačení a specifikací cílů této intervence (viz Tabulka 2).

11 Subškály používané v jeho testech inteligence jsou zásadní pro poznání inteligence jako globální schopnosti a významně napomáhají při interpretaci a detailnějším popisu získaných výsledků, stejně jako je tomu u PICTS. Wechsler (1985) definoval inteligenci jako „celkovou či globální schopnost jedince...“, která je „složená z prvků či schopností, které – ač na sobě nejsou zcela nezávislé – jsou kvalitativně odlišné. Teprve měřením těchto dílčích schopností jsme nakonec schopni hodnotit inteligenci, která ale není pouhou sumou těchto schopností, ačkoli je zahrnuje.“(str. 7).

Tabulka 2: Rizikové faktory osmi stylů myšlení PICTS a vhodné terapeutické nástroje pro dosažení uvedených cílů

	Riziko	Nástroj	Cíl
Zdůvodnění (Mo)	připisování viny druhým, externalizace, výmluvy	racionální zpochybnění: zpochybnění iracionálního přesvědčení, že život by měl být spravedlivý a že ne-spravedlnost ve světě ospravedlňuje jedincovu vlastní nezodpovědnost	přijetí odpovědnosti za své činy a pochopení, že jednání je založeno na naší volbě
Odříznutí (Co)	bezmyšlenkovité jednání, užívání slova, fráze nebo představy k rychlé eliminaci vlivů přirozeně odrazujících od páčání zločinu	zvládání stresu: Kontrola hněvu/sebeovládání (<i>Anger Control</i> , Novaco, 1975)	zlepšení kontroly impulzů a osvojení si základů sebeovládání a sebekontroly
Oprávnění (En)	pocit privilegovanosti nebo vlastnických práv, misidentifikace chtění jako potřeb	racionální zpochybnění: zpochybnění dojmu privilegovanosti a oprávnění, správná identifikace a efektivní rozpoznávání mezi tím, co jedinec chce a co potřebuje	zhodnocení očekávaných dlouhodobých a krátkodobých přínosů dalšího zapojení do trestné činnosti
Orientace na moc (Po)	domáhání se a uplatňování moci a kontroly nad druhými jako prostředek kompenzace vlastních pocitů bezmoci	racionální zpochybnění: zpochybnění přesvědčení, že smysluplným životním cílem je mít kontrolu nad druhými, vzbuzení zájmu o sebeovládání a sebekontrolu, prevence reakcí: vyhýbání se uplatňování moci při konfrontaci s pocity ve „stavu zero“ (viz str. 39).	vyrovnání se s pocity bezmocnosti zažívanými v „zero stavu“ jinými způsoby, než je ponižování druhých, a zdůraznění sebeovládání před kontrolou okolí
Sentimentalita (Sn)	vykonávání dobrých skutků ve snaze ospravedlnit své zapojení do kriminální činnosti	racionální zpochybnění: zpochybnění nepatřičného vnímání sebe sama jako „dobrého chláпка“ či „Robina Hooda“, objektivní rekapitulace toho, jak pachatel svou trestnou činností ublížil sám sobě a druhým	vybudování realistického sebehodnocení a pochopení, že několik dobrých skutků nesmaže destrukci, kterou produkuje kriminální život
Superoptimismus (So)	postoj nezranitelnosti a přesvědčení, že člověk může na neurčito odsouvat negativní následky kriminálního životního stylu	objektivní rekapitulace toho, jak se pachatel opakovaně připravil o čas pro život na svobodě	realistické posouzení pravděpodobnosti opakovaného zažívání negativních následků zločinu při pokračujícím páčání trestné činnosti
Kognitivní indolence (Ci)	vyhledávání co nejjednodušších řešení a selhávání v kritickém zhodnocování svých plánů a nápadů	dovednost řešení problémů: naučení pachatele, jak lépe strukturovat své zkušenosti, zážitky, jak si lépe stanovovat cíle a jak vhodně nasměrovat své úsilí k produktivnímu záměru, osvojení a rozvoj vhodných, sociálně přijatelných strategií řešení sociálních problémů (Jones, 2008)	zlepšení kritického uvažování a dovednosti kontrolovat své impulzy
Diskontinuita (Ds)	selhávání v dodržování závazků a povinností, realizování cílů a původně dobrých záměrů	Inventarizace morálky (Yochelson & Samenow, 1977), sebemonitorování	dovednost ve stanovování cílů a větší konzistence mezi myšlením a jednáním

(Walters, 1990; Walters, 2012)

Těžiště využití inventáře se podle nás nachází především v **oblasti penitenciární**, a to nejen v predikci přizpůsobení jedince podmínkám vězeňského prostředí, resp. v predikci rizika kázeňských přestupků (především škály P a R a skór GCT). Možnosti využití tohoto nástroje spatřujeme po vzoru zahraniční praxe i v oblasti intervenční, resp. v rámci

psychologické práce s odsouzenými. Zde může posloužit k zachycení úrovně a dominujících charakteristik kriminálního myšlení (všechny škály nástroje PICTS), k posouzení možnosti změny těchto postojů (zejména škály FOC, CUR) i k následné detekci dosažené změny (např. po dokončení určitého intervenčního programu, škála CUR). Opomenut by ale neměl zůstat ani potenciál konceptu pro **soudně znaleckou psychologickou praxi**, který spočívá především v oblasti posuzování rizika recidivy či prognózy resocializace (především škály P a R a skór GCT). Předkládané návrhy pro využití PICTS-cz vycházejí ze skutečnosti, že originální verze nástroje (PICTS) se již od svého vzniku velmi dobře uplatňovala jak ve výzkumu (predikce recidivy, evaluace programů zacházení ve výkonu trestu, aj.), tak i v klinické praxi (individuální psychodiagnostika, assessment, posouzení nebezpečnosti konkrétního pachatele apod.).

II.4. Měření kriminálního myšlení

Dílečí identifikaci a popis kriminálního myšlení přirozeně umožňuje více metod. Příkladem uvedeme rozhovor, nejlépe polostrukturovaný, obsahovou analýzu výpovědi jedince, ať už u policie, u soudu či v rámci znaleckého zkoumání, příp. analýzu výpovědi získaných v rámci některých projektivních technik. Tyto metody nám, za vhodných podmínek, mohou pomoci získat komplexní a zároveň podrobný popis tohoto fenoménu, avšak zpravidla bez možnosti jeho kvantifikace a porovnání s dalšími členy kriminální populace, jak to umožňují dotazníkové metody zaměřené na kriminální myšlení. V současné době nalézáme v zahraniční odborné literatuře zmínky o existenci desítek takových dotazníků či inventářů (shrnuje např. Banse, Koppehele-Gossel, Kistemaker, Werner, & Schmidt, 2013, v češtině Faridová, 2014), postihujících přímo kriminální kognici, ve smyslu kriminálního myšlení, přesvědčení, postojů, kognitivních distorzí a jiných obdobně vymezených či příbuzných konceptů.

Nástroje umožňující identifikaci či popis kriminální kognice jsou zpravidla určeny pro kriminální populaci jako celek. Druhou skupinu pak tvoří instrumenty určené pro pachatele konkrétního druhu trestné činnosti (tzv. *offence-specific* metody), nejčastěji sexuálně motivovaných deliktů.

Do první skupiny patří i **Inventář kriminálních stylů myšlení** (*Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles*, PICTS; Walters, 2006b), kterému se v této publikaci věnujeme podrobně (Kapitola III. a dále). K dalším nástrojům zaměřených na celou kriminální populaci patří např. kanadská **Modifikovaná Škála kriminálního mínění** (*Criminal Sentiments Scale – modified*, CSS-M), která byla vytvořena ve druhé polovině devadesátých let minulého století (Simourd, 1997). Tento instrument vychází jednak z původní verze z konce sedmdesátých let minulého století (CSS, Gendreau, Grant, Leipziger, & Collins, 1979), dále z práce Mylonase a Recklesse (1963) věnované postojům vězňů k zákonům a právním institutům, z neutralizační teorie Sykese a Matzy (1957) a najdeme zde i vliv Teorie diferencované asociace Sutherlanda a Cresseye (1978). Škála CSS-M mapuje antisociální postoje, přesvědčení a hodnoty přímo spojené s kriminální aktivitou a tvoří ji 41 položek, organizovaných do tří škál (LCP – Postoj k zákonům, soudu a policii, TLV – Tolerance k porušování zákonů/ospravedlňování kriminálního chování, ICO – Identifikace s jinými

pachatelů/vnímaná podobnost sebe sama antisociálním jedincům)¹². Tento sebeposuzovací nástroj pracuje s tříbodovou Likertovou škálou. V souvislosti s validitou nástroje badatelé uvádí, že CSS-M mírně koreluje s budoucí recidivou (Simourd & Olver, 2002), jedna studie ale tvrdí, že nástroj není schopen predikovat opětovné odsouzení (Mills & Kroner, 1997) a jiná uvádí, že predikuje recidivu pouze u pachatelů násilných trestných činů (Simourd & van de Ven, 1999). K pozitivům této techniky patří její širší zaměření, především pak na identifikaci s jinými pachateli. K negativům je třeba zmínit nepřesvědčivé důkazy prediktivní validity, i to, že technika nemá validizační škály.

Sebeposuzovací dotazník nazvaný **Jak uvažuji?** (*How I Think*, HIT (Barriga a další, 2001)) sleduje egocentrické kognitivní distorze související s antisociálním chováním. První část nástroje vychází z typologie egocentrických (*self-serving*) kognitivních distorzí Gibbse, Pottera a Goldsteina (1995)¹³. Základem druhé části dotazníku HIT se staly čtyři kategorie antisociálního chování, popsané u poruchy chování a opoziční poruchy vzdoru v klasifikaci nemocí DSM-IV. Tento 54 položkový sebeposuzovací dotazník zachycuje postoje a přesvědčení respondenta (39 položek) a sleduje neobvyklé, anomální odpovědi. Položky jsou zodpovídaný na šestibodové škále Likertova typu (od „rozhodně souhlasím“ po „rozhodně nesouhlasím“). První, nejpočetnější skupina položek (39) je rozdělena do zmiňovaných dvou částí (dimenzí), z nichž každá má čtyři subškály.¹⁴ K validitě nástroje Wallinius a další (2011) uvádí, že slibné psychometrické charakteristiky nástroje byly prokázány pro soubory adolescentů, ale žádný netestoval validitu a reliabilitu metody na souboru dospělých, což lze považovat za jisté negativum této techniky. K pozitivům patří mj. zaměření nástroje nejen na postoje, ale i nachování, resp. behaviorální dimenzi a také symetrická šestibodová škála, která nabízí potenciálně více diferencujících „vyjádření“¹⁵.

Inventář **Míra kriminálních postojů a vztahů** (*Measure of Criminal Attitudes and Associates*, MCAA (Mills, Kroner, & Forth, 2002)) vychází z Teorie diferencované asociace Sutherlanda a Cresseye z metaanalytických studií prokazujících, že antisociální společníci/vztahy a postoje patří mezi nejlepší prediktory kriminálního jednání a recidivy (např. Gendreau a další, 1996). Tento nástroj, který sleduje kriminální a antisociální postoje a vztahy, se skládá ze dvou částí. První část kvantifikuje množství času trávené respondentem s jinými pachateli trestné činnosti, druhou pak představuje 46 položkový postojový inventář. Čtyři škály – Oprávnění, Antisociální obsah, Násilí a Antisociální vztahy/společníci – které byly podpořeny výsledky faktorové analýzy zároveň, představují čtyři faktory této metody (Mills a další, 2002). Respondent odpovídá na dichotické škále („souhlasím“ nebo „nesouhlasím“). K pozitivům techniky patří bezesporu to, že je

12 Škála LCP měří jedincův respekt či úctu k systému trestní justice, škála TLV posuzuje techniky neutralizace (dle Sykese a Matzy) a škála ICO se zaměřuje na respondentovo hodnocení osob porušujících zákony).

13 1. Sebestřednost, 2. Obviňování druhých, 3. Zlehčování či zavádějící pojmenovávání, 4. Očekávání nejhoršího

14 První dimenze měří egocentrické kognitivní distorze a její subškály jsou totožné se čtyřmi kategoriemi popsány ve východiscích, druhá dimenze měří antisociální chování, jejími subškálami jsou: Opozice-vzdor, Fyzická agrese, Lhaní a Kradení; tyto subškály tvoří další dvě kategorie, první dvě tzv. skryté antisociální chování, zatímco druhé dvě antisociální chování zjevné, které zahrnuje přímou konfrontaci s obětí

15 Vznikl také obdobný nástroj pro detekci postojů k drogám a alkoholu (*How I Think about Drugs and Alcohol*, HIT-D&A; Barriga, 2008).

vystavena na empirickém výzkumu (metanalytické studie) i její zaměření na antisociální vztahy. Prokázaná byla konvergenční, diskriminační, kritériová, prediktivní (ve vztahu k odsouzení za násilné i nenásilné trestné činy) a inkrementální validita. Nevýhodou je nepřítomnost validizačních škál a zmíněné dichotomické odpovědi.

Škála kriminálních postojů k násilí (*Criminal Attitudes Toward Violence Scale*, CAVS (Polaschek, Collie, & Walkey, 2004)) vychází z klinické praxe s násilnými pachateli. Většina položek vychází z výroků a prezentovaných postojů odsouzenými pachateli ve výkonu trestu za násilnou trestnou činnost (většina položek), a několik položek je převzato z nástrojů zaměřených na zjišťování „agresivity“¹⁶. Inventář obsahuje 75 výroků, které mají zahrnovat co nejširší záběr záměrů a úmyslů spojených s fyzickým násilím nesexuální povahy. Použita je pětibodová Likertova škála (od „rozhodně nesouhlasím“ po „rozhodně souhlasím“) a v základu methodology jeden faktor. Zjištěn byl silný vztah k sebezposuzovací škále fyzické agrese a mírná schopnost predikce ve vztahu k rizikům znovuosouzení a znovuvěznění. I tato technika je bez validizačních škál.

Škála kriminálního myšlení Texaské křesťanské univerzity (*Texas Christian University Criminal Thinking Scales*, TCU CTS (Knight, Garner, Simpson, Morey, & Flynn, 2006)) vychází z Yochelsona a Samenowa (1976) a Walterse (1995a). Tento sebezposuzovací nástroj tvoří 37 položek, s možností odpovědi na pětibodové Likertově škále (od „rozhodně nesouhlasím“ po „rozhodně souhlasím“), které sytí 6 subškál (Oprávnění, Ospravedlňování, Osobní neodpovědnost, Orientace na moc, Bezcitnost a Kriminální racionalizace). Faktorové řešení nástroje – resp. čtyřfaktorový model (první faktor formují první tři subškály, zbylé škály tvoří každá jeden) – nabízí logické spojení subškál Oprávnění, Ospravedlňování a Osobní neodpovědnosti do jednoho faktoru. Prediktivní validita tohoto instrumentu byla zatím prokázána pouze ve vztahu ke kázeňským přestupkům ve věznici. Co se reability týče, byla technika hodnocena jako spolehlivý nástroj s přijatelnou test – retestovou reliabilitou i vnitřní konzistencí. Metoda TCU CTS navíc poskytuje program pro stručné sebezposouzení, které pomáhá dokumentovat pozitivní dopad intervencí cílených na změnu kriminálního uvažování. Obdobný nástroj pak sleduje změny v psychosociálním fungování jedince, který může poskytnout další důkazy o pokroku a účinnosti intervence (TCU CJ-CEST, *Texas Christian University Criminal Justice Client Evaluation of Self and Treatment*; Garner, Knight, Flynn, Morey, & Simpson, 2007).

Nástroj zaměřený na kriminální myšlení – **Profil kriminogenního myšlení** (*Criminogenic Thinking Profile*, CTP (Mitchell & Tafrate, 2012)) – je ovlivěn konstruktem psychopatie a tradičními modely kognitivně-behaviorální terapie (KBT). Položky pilotní verze instrumentu čerpaly z konkrétních slovních vyjádření pachatelů, následná analýza hlavních komponent vyústila v 62 položkový nástroj s čtyřbodovou symetrickou škálou Likertova typu (od „rozhodně nesouhlasím“ po „rozhodně souhlasím“). Všech 8 škál¹⁷ nástroje je vnitřně konzistentních; osmifaktorový model byl podpořen výstupy konfir-

16 Nástroj *Expressive Representations of Aggression Scale*, EXPAGG-M (Archer & Haigh, 1997) nebo instrument *Attitudes Toward Violence Scale*, ATVS (Funk, Elliott, Urman, Flores, & Mock, 1999).

17 Lhostejnost k ostatním, Potřeba vzrušení, Špatný úsudek, Emocionální neangažovanost, Parazitování/Využívání, Grandiozita (ve smyslu přehánění vlastních schopností aj.), Neschopnost vyrovnat se s problémy, Ospravedlňování.

mační faktorové analýzy. Podle autorů metoda nabízí poněkud odlišnou skladbu vzorců či schémat uvažování, než jakou najdeme v dříve publikovaných nástrojích postihujících kriminální myšlení – vycházelí mj. z konkrétních výroků pachatelů. Při tvorbě techniky zvolili autoři vcelku sofistikovaný postup, kdy pomocí analýzy hlavních komponent získali redukovaný počet položek a detekovali vhodný počet i charakter subškál/faktorů. Prokázána je konstruktová validita (konvergentní, divergentní i faktorová). Zatím nebyla spolehlivě prověřena prediktivní validita, ani užitečnost v detekci relevantních kognitivních cílů pro intervenci. I tento nástroj je bez validizačních škál.

Jak bylo zmíněno výše, druhou skupinu tvoří nástroje určené pro pachatele konkrétního druhu trestné činnosti (tzv. *offence-specific* metody), nejčastěji pro pachatele sexuálně motivovaných deliktů. Jde např. o Škálu přijetí odpovědnosti pachatelů sexuálních deliktů (*Sex Offender Acceptance of Responsibility Scales*, SOARS; Peacock, 2000), Hansonův dotazník postoje k sexu (*Hanson Sex Attitude Questionnaire*, HSAQ; Hanson, Gizzarelli, & Scott, 1994), Testy implicitních asociací (*Implicit association tests*, IATs; Greenwald, McGhee, & Schwartz, 1998), Škálu znásilnění (*RAPE Scale*; Bumby, 1996), Škálu užívání (*MOLEST Scale*; Bumby, 1996) či nástroj zaměřený na postoje a záměry řídit pod vlivem alkoholu (*Attitudes / Intentions Toward Drinking and Driving*; Sprang, 2008).

V České republice je v této oblasti – nabídce podobně zaměřených nástrojů – situace zcela odlišná. Z kvantitativních diagnostických metod, aktuálně dostupných ve verzi použitelné v našich podmínkách, můžeme zmínit pouze některé osobnostní inventáře. Konkrétně ty, které – i přes své logicky odlišné a především širší zaměření – mohou zároveň zachycovat i jisté aspekty kriminálního myšlení, i když třeba jen velmi okrajově. Pro příklad uvádíme Dotazník konstruktivního myšlení (CTI; Epstein, 1993; do češtiny přeložil a upravil Balcar, 2004). Některé z jeho škál, ačkoli jde přirozeně jen o menšinu, nápadně připomínají způsoby uvažování, zachycované nástroji pro detekci kriminálního myšlení, postojů či přesvědčení. Na mysli máme např. škálu Kategorického myšlení, Polarizovaného myšlení, Nedůvěřivosti, Přehnaného optimismu, příp. Behaviorálního zvládání. S ohledem na uplatnění metod měřících kriminální postoje, které mj. slouží pro účely posuzování rizika recidivy, zmíníme stručně také Eysenckovy osobnostní dotazníky. Konkrétně pak škálu Psychoticismu, která silně souvisí s kriminálními postoji a jednáním (např. Boduszek, McLaughlin, & Hyland, 2011; Marešová, Blatníková, Kotulan, Martinková, Štěchová, & Tamchyna, 2011; ale i Eysenck & Eysenck, 1997). Z vlastností, které škála zachycuje, Marešová a kol. (2011) v souvislosti s pachateli trestné činnosti vyzdvihuje především výrazný egocentrismus, příznačnou lhostejnost přecházející až v necitelnost, a netičnost, výsměšnost, hostilitu či přímo agresivitu k ostatním lidem. Eysenckovy dotazníky tedy, především v této škále, zachycují i psychopatické rysy osobnosti. Ostatně například dotazník DOPEN byl původně aplikován právě na vězeňské populaci (Marešová a další, 2011) a obsahuje dokonce tzv. škálu kriminálního sklonu.

Zajímavý příslib do budoucna je pak podle nás spojen s aktuálně probíhajícím výzkumem Polišíenské, Borovanské a Koubalíkové (realizace 2014 – 2018), s názvem Neutralizační techniky v kontextu psychologických aspektů. Z nám dostupných informací se domníváme, že projekt nejspíše volně navazuje na práci Tyrlíka a kolektivu z roku 2011, zaměřenou na užívání neutralizačních technik u dospělé nekriminální populace. Její velký přínos spočíval v kombinaci kvalitativního a kvantitativního přístupu a především v tvorbě ori-

ginální metody. Jako základní metoda zde totiž sloužil tzv. neutralizační test, vytvořený přímo pro potřeby tohoto výzkumu. Měl podobu semistrukturovaného dotazníku, který zahrnoval verbalizované situační rámce (věnované událostem z respondentova života) a hypotetické situace ve formě komiksů a videí. K deklarovaným dlouhodobým cílům tohoto výzkumu patřila i realizace obdobné studie se zaměřením na pachatele různé trestné činnosti (Borovanská, 2011).

III.

Vývoj a struktura metody

III.1. Vývoj inventáře PICTS

Dlouhodobá a systematická práce Glenna Walterse na vývoji a zdokonalování inventáře vedla k tomu, že jeho současná, již čtvrtá verze z roku 2001 (první verze byla představena v roce 1995), disponuje širokou nabídkou škál čtyř generací, které shrnuje Tabulka 3 (na str. 35) a podrobněji představuje následující text. Inventář má tedy ve své nejnovější verzi celkem dvacet škál a jeden souhrnný skór, které jsou zachovány i v české verzi.

Postupný vývoj PICTS tedy vyústil ve čtyři generace škál, z nichž každá se přirozeně snažila přinést vždy další zlepšení. Poté, co faktorová analýza ukázala, že osmifaktorový model (první generace) není pro PICTS a předmět jeho měření nejvhodnější (Egan a další, 2000; Walters, 1995a), bylo stávajících osm škál doplněno generací druhou, v podobě čtyř faktorových škál. Jakmile se ukázalo, že žádná ze škál první ani druhé generace není důsledně schopna predikce budoucího jednání, byly navrženy dvě obsahové škály. Při výběru položek pro tyto obecné indexy kriminálního myšlení, bylo původních 64 položek PICTS rozděleno do dvou skupin, na položky odrážející současné postoje a přesvědčení ve vztahu ke zločinu, a položky, věnované jedincovým dřívějším kriminálním postojům a přesvědčením. Tato třetí generace škál ale více otázek přinesla, než jich zodpověděla. Navzdory logickému předpokladu, že položky mapující jedincovu minulou zkušenost by měly dosahovat vyšší test – retestové stability, se škála Minulého kriminálního myšlení proměňovala téměř stejně výrazně jako škála Současného kriminálního myšlení (viz Walters, 2003), která vykazovala jen nepatrně menší stabilitu (Walters, 2002b). Nové škály byly navíc silně korelované se dvěma úspornějšími (tzn. menším počtem položek sycenými) faktorovými škálami – škála CUR s faktorovou škálou PRB a škála HIS se škálou AST. Čtvrtá generace škál již nebyla sestavována z konkrétních položek 64 členné položkové základny PICTS. Nové kombinované škály byly vytvořeny na základě dvou proudů sociální kognice, o nichž se zdálo, že inventářem „prostupují“, jmenovitě Proaktivní (P) a Reaktivní (R) kriminální myšlení. Tyto škály, společně se Souhrnným skórem kriminálního myšlení (GCT, *General Criminal Thinking Score*), okamžitě prokázaly svou schopnost poskytovat konzistentnější obecné odhady kriminálního myšlení. V rámci inventáře PICTS přinášely také nejspolehlivější výsledky ve vztahu k predikci recidivy a institucionálního přizpůsobení, resp. (mal) adaptace na podmínky ve vězení (Walters, 2006b; Walters, 2009a). Skóry GCT, P a R škály tak představují nejreliabilnější a nejvalidnější výsledky produkované PICTS (Walters, 2002a).

Walters (2006b) však zdůrazňuje, že nástup nové generace škál PICTS rozhodně neznamená, že využívání jejich předchůdců je neúčelné. Škály myšlenkových stylů, faktorové i obsahové škály mají stále svou hodnotu. Zvýšený skór v konkrétní škále stylu myšlení nebo faktorové škále nás totiž upozorňuje na specifické oblasti vyžadující zvýšený zájem, na problematická místa v uvažování jednotlivých pachatelů. A škála Současného kriminálního myšlení je nadále nejcitlivějším indikátorem změny kriminálního myšlení. Přestože se tedy ukazuje, že kombinované škály poskytují konzistentnější výsledky než tři předchozí generace, především pokud jde o predikci budoucího chování, tyto dříve vytvořené škály by neměly být přehlíženy. Protože dojde-li na objasňování teoretických témat či potřebu uplatnění v terapii, je užitečnost kombinovaných škál omezena.

Již do první revize inventáře (tj. PICTS, verze 2.0) byly začleněny také škály validizační, aby identifikovaly tzv. styl odpovídání (*response style*) respondentů, zachycovaly jejich postoj

k testu (Walters, 2001b). Následný výzkum ale ukázal, že psychometrické charakteristiky původních validizačních škál (Cf a Df) jsou neuspokojivé (Walters, 1995b). Proto musely být revidovány (Walters, 2001b), čímž se jejich validita i reliabilita zvýšila na úroveň srovnatelnou s hodnotami těchto psychometrických vlastností u škál stylů myšlení. V nejnovější verzi inventáře je každá z těchto dvou škál sycena osmi položkami (v případě škály Cf-r pouze dvě, u Df-r pak čtyři položky skórují jen v dané validizační škále, zatímco zbylé položky vždy zároveň sytí i některou z dalších škál dotazníku). Třetí validizační škála (tzv. otazníková) je sumou respondentem nezodpovězených položek a stejně jako dvě předchozí škály rozhoduje o validitě konkrétního protokolu (Walters, 2006c).

Původní normalizační soubor tvořilo 450 odsouzených mužů z federálních věznic s minimálním, středním a maximálním zabezpečením v USA, z každé skupiny 150 osob (Walters, 1995a). Normativní soubor ženských odsouzených sestával z 227 státních a federálních vězeňkyň (Walters, Elliot, & Miscoll, 1998). Výjimkou je pouze dodatečně doplněná speciální škála (FOC), jejíž normy jsou založeny na souboru 100 odsouzených mužů z věznice se středním zabezpečením a 100 žen z věznice s minimálním zabezpečením (Walters, 2001a).

Na základě celé řady realizovaných studií (shrnuje např. Walters, 2006a; 2012) můžeme konstatovat, že se jedná o metodu s opakovaně prokázanou reliabilitou (ve smyslu vnitřní konzistence, mezipoložkové korelace a test – retestové reliability) i validitou. Více než desítky studií poukázala na prediktivní validitu nástroje ve vztahu k institucionálnímu přizpůsobení a recidivě (shrnuje Walters, 2012). Pro praktické uplatnění nástroje je významná také jeho inkrementální validita, resp. validita jeho jednotlivých škál. Studie, které ji prověřovaly (např. Walters, 2005b; Walters, 2009b), potvrzují hypotézu o schopnosti nástroje PICTS přispívat k predikci recidivy nad rámec základních demografických proměnných, jako je věk či kriminální minulost, a populárních posuzovacích postupů, jako je Hareho (1991) PCL-R¹⁸ (Gonsalves, Scalora, Huss, 2009) nebo screeningová verze PCL:SV¹⁹ (Walters, 2009b). Dosud realizované analýzy se značně různí v závěrech o faktorové struktuře PICTS. Nalezneme studie dokládající existenci jednoho (Egan a další, 2000; Palmer, Hollin, 2003), dvou (Bulten, Nijman, van der Staak, 2009), čtyř (Walters, 1995a) i osmi faktorů (Walters, 2005a). Walters (2006a; 2012) tuto diskusi uzavírá tvrzením, že v současné době existuje obecný konsenzus o faktorové struktuře PICTS, jež je podle něj tvořena dvěma hlavními, významnějšími faktory: vyhýbání se problémům (*problem avoidance*) či nedostatečná přemýšlivost (*lack of thoughtfulness*) a sebeprosazování/sebeklam (*self-assertion/deception*) či úmyslná/vědomá kriminalita (*wilful criminality*), a dvěma vedlejšími, méně významnými faktory: interpersonální hostilita (*interpersonal hostility*) a popření újmy (*denial of harm*). Přiměřenou konvergentní a diskriminační validitu škál PICTS prokázali například Walters a Geyer (2005), kteří zjišťovali jejich korelaci se škálami osobnostního inventáře *Personality Assessment Inventory* (PAI; Morey, 1991). Jako dostatečná byla hodnocena i obsahová validita metody (Walters, 2012).²⁰

18 Hare Psychopathy Checklist–Revised (Hare, 1991) je diagnostický nástroj pro posouzení psychopatie (dle Hareho definice), kde Faktor 1 měří interpersonální/afektivní komponenty psychopatie a Faktor 2 její behaviorální komponenty.

19 Hare Psychopathy Checklist Screening Version (Hart, Cox, Hare, 1995).

20 Podrobné vlastnosti instrumentu PICTS viz Walters (2006c), v češtině Faridová (2014).

III.2. Charakteristiky osmi škál stylů myšlení

Východiskem pro formulaci osmi škál stylů myšlení bylo především pozorování a studium „chyb v myšlení“, které se objevovaly v popisu kriminálního jednání prezentovaném pachateli (především práce: Yochelson & Samenow, 1976; Walters & White, 1989; Walters, 1990; příp. i Feeney, 1986). Nástroj PICTS je tak považován za jeden z mála empiricky založených, resp. z empirie vycházejících nástrojů pro posuzování kriminálních stylů myšlení (Bulten a další, 2009). Na konkrétní podobě a obsahové náplni těchto stylů myšlení v rámci PICTS se pak logicky nejvíce podepsala klinická praxe samotného autora. Ten ale sám přiznává významný vliv i dalších odborníků, výsledků jejich studií a pozorování, které byly zakomponovány do jejich koncepcí. Především pak zřetelný vliv Yochelsona a Samenowa v případě škál Sentimentalita (Sn), Superoptimismus (So), Orientace na moc (Po) – jako kombinace jejich *zero state* a *power thrust* – více na str. 39; škál Kognitivní intolerance (Co) a Diskontinuita (Ds) – jako obecnější verze jimi definovaných myšlenkových chyb odříznutí a fragmentace; u škály Zdůvodnění (Mo) Walters zdůrazňuje podobnost s technikami neutralizace Sykese a Matzy (Walters, 1990).

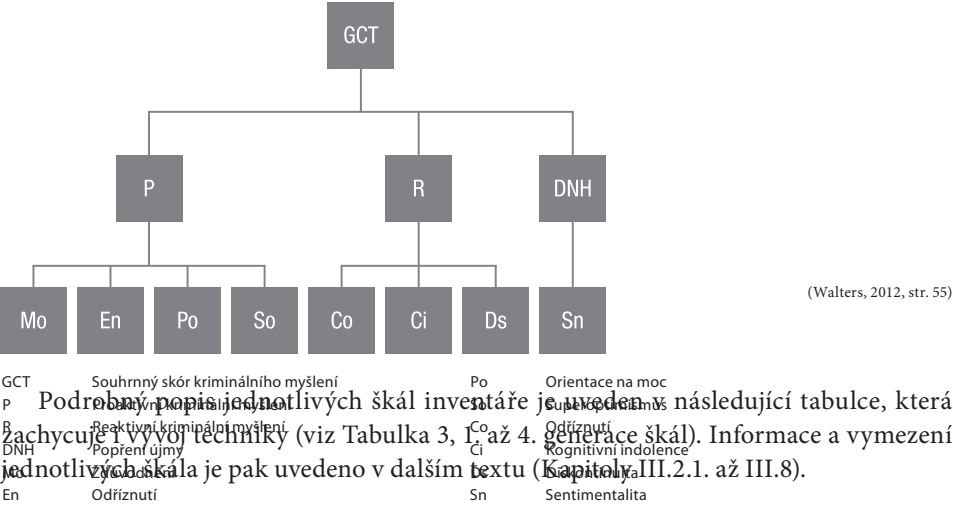
Podle Walterse (1990) představuje předkládaných **osm stylů myšlení**, i přes jejich vzájemné vztahy, **dostatečně odlišné a samostatné primární kognitivní aspekty kriminálního životního stylu**. Charakter těchto kognitivních vzorců podporuje názor, že kriminální myšlení umožňuje jedinci činit rozhodnutí, která jsou požitkářská, unáhlená, narušují interpersonální vztahy a jsou v rozporu se společenskými normami. V souladu s tím jsou tato myšlenková schémata iracionální, neuspořádaná, subjektivní a slouží k okamžitému uspokojení jedincových přání či tužeb (Mandrachia a další, 2007; Walters, 1990).

Walters (1990) dále upozorňuje, že **téměř všechny kognitivní prvky či vzorce**, které budou i zde – v souvislosti s popisem osmi stylů kriminálního myšlení – představeny, **je možné zaznamenat i u členů nekriminální populace. Rozdíl lze hledat především v intenzitě jejich projevu**. Souvislost či paralelu je možno vidět v ontogenezi člověka, kdy každý jedinec je nejdříve egocentrickým s hedonistickým dítětem. Zatímco většina s dospíváním přeorientuje své myšlení směrem k zodpovědnosti a sebekontrolě, pachatel s kriminálním životním stylem pokračuje v jednání na základě raně adolescentních priorit – tedy hledání potěšení, zábavy, bezprostřední uspokojování potřeb a sebeobhajobu nadále upřednostňuje před odpovědností, odložením uspokojení, sebekontrolou. Walters (1990) dále zdůrazňuje, že samozřejmě i příslušníci nekriminální populace mohou příležitostně zažívat rozmrzelost nad nutností odsouvat uspokojení svých potřeb, „prožívat“ pocity sentimentality nebo se snaží obhájit si své nezodpovědné chování. Rozdíl je však v tom, že perzistentní pachatel vystaví svůj životní styl výhradně na těchto (a podobných) aspektech kriminálního uvažování, tedy zcela mimo pravidla, regulační mechanismy či požadavky společnosti. V souvislosti s pachateli trestné činnosti Walters dále hovoří o rizikovém napojení kriminálního myšlení na spíše implicitní, ne nutně plně uvědomované, rozhodnutí „vzdát se snahy“ dosáhnout úspěch nebo lépe snahy obstát ve společnosti regulárními a legálními prostředky. Takže zatímco u někoho mohou charakteristiky, jako je silný pocit privilegovanosti a silná orientace na moc, zůstat důkladně ohraničené, někdy dokonce soustředěné pouze na určitou oblast života (např. pracovní sféru), mohou být tyto stejné silné tendence u jiného naopak odpovědné za podnícení kriminální aktivity i ostatních rysů kriminálního myšlení, se všemi odpovídajícími následky.

Přehled škál inventáře PICTS-cz

Důraz kladený na konkrétní ukazatele, resp. škály inventáře, se postupem času výrazně změnil. V současné době se má za to, že **hierarchickou strukturu PICTS nejlépe vystihuje model pracující se třemi úrovněmi kriminálního myšlení** (viz Obrázek 3). Od toho se odvíjí i struktura doporučeného interpretačního postupu.

Obrázek 3: Hierarchická struktura PICTS

Podrobný popis jednotlivých škál inventáře je uveden v následující tabulce, která zachycuje i vývoj techniky (viz Tabulka 3, 1. až 4. generace škál). Informace a vymezení jednotlivých škál je pak uvedeno v dalším textu (Kapitoly III.2.1. až III.8).

Tabulka 3: Přehled škál PICTS-cz

	typ škál	název škály		stručný popis
1. generace	STYL MYŠLENÍ	Zdůvodnění	Mo	zmírňování pocitů viny , ospravedlňování, negování či snižování odpovědnosti za své činy a její externalizace, racionalizace
		Odríznutí	Co	eliminace „emocí“ běžné odrazujících od páčání trestné činnosti pomocí vnějších či vnitřních mechanismů (př. alkohol, fráze)
		Oprávnění	En	pocity vlastnictví, jedinečnosti , záměna tužeb a přání za potřeby, nárokování
		Orientace na moc	Po	touha po moci, ovládání a kontrole okolí , zjednodušené vidění světa (síla vs. slabost)
		Sentimentalita	Sn	pozitivní sebe prezentace, kompenzace negativních následků zločinu konáním dobrých skutků , společensky ceněných aktivit
		Superoptimismus	So	nerealistické postoje k sobě a ke svým schopnostem , pocit vlastní nezranitelnosti, extrémní sebejistota
		Kognitivní indolence	Ci	impulzivita, nekritické uvažování a hodnocení svých plánů, myšlení v krátkodobém horizontu
		Diskontinuita	Ds	nestálost, nevytrvalost , selhávání v realizaci stanovených cílů, v dodržování povinností, výrazná externí orientace
2. generace	FAKTOROVÉ	Vyhýbání se problémům	PRB	impulsivní, nezodpovědný přístup k životu, tendence utíkat od problémů zapojením do TČ nebo užíváním drog
		Interpersonální hostilita	HOS	extrémní hostilita, nepřátelský postoj k okolí, vedoucí až ke zmatení nebo vzbuzování dojmů zmatenosti
		Sebeprosazování/ sebeklam	AST	tendence prosazovat svou vůli ve snaze dosáhnout vlastních cílů, bez ohledu na druhé a realističnost dosažení těchto cílů, pohotovost racionalizace a ospravedlňování TČ s cílem vyhnout se pocitům viny
		Popření újmy	DNH	racionalizace a minimalizace dopadu kriminálního chování jedince na ostatní, újmy způsobené druhým
3. generace	OBSAHOVÉ	Současné kriminální myšlení	CUR	aktuální identifikace s kriminálním systémem přesvědčení, indikátor změny a měřítko její dosažitelnosti, šance na změnu
		Minulé kriminální myšlení	HIS	dřívější identifikace s kriminálním systémem přesvědčení (± aktuální výskyt kriminálních postojů)
4. generace	KOMBINOVANÉ	Proaktivní kriminální myšlení	P	spojeno s řízeným, plánovitým a „ chladnokrevným “ jednáním, zaměřením na pozitivní výsledky plynoucí z TČ (peníze, moc, postavení), vypočítavostí
		Reaktivní kriminální myšlení	R	spojeno s impulzivním, „horkokrevným“, reaktivním, neřízeným, neplánovaným jednáním, nezdrženlivostí, nerozvážností, ukvapeností, podezřívavostí
	SPECIÁLNÍ	Strach ze změny	FOC	obavy ze změny a míra, v níž stojí v cestě efektivní intervenci , i celkový nedostatek porozumění svým emocím, nedostatek ochoty či připravenosti ke změně
		Zmatení a simulace	Cf-r	detekce „falešně špatných“ odpovědí, zveličování příznaků kriminálního myšlení falešným zhoršováním odpovědí, problémy s porozuměním položkám, nahodilé odpovídání
	revidované VALIDIZAČNÍ	Defenzivita a disimulace	Df-r	detekce „falešně dobrých“ odpovědí, obrané tendence, defenzivita či obezřetnost při odpovídání, přílišná snaha udělat příznivý dojem
		Otazníková škála	?	míra spolupráce (součet nezodpovězených položek)

(Walters, 1990; 2002a; 2006a; 2006c)

III.2.1. Zdůvodnění (Mo, *Mollification*)

Pro tento styl myšlení je charakteristické negování odpovědnosti za své činy, včetně její externalizace, doprovázené hledáním výmluv a racionalizacemi. Jinými slovy jde o zmírňování pocitu viny či o ospravedlňování. Kořeny tohoto stylu uvažování lze nalézt v adolescentních racionalizacích a sebeobhajobách. Podobnost je zde s výše zmíněnými „neutralizačními technikami“ Sykese a Matzy (1957). Existuje několik konkrétních způsobů, kterými může být Zdůvodnění vyjádřeno. Jedním ze základních je identifikace sebe sama jako oběti „společenské nespravedlnosti a zlomyslnosti“. Může ale nabývat i více specifitějších forem, kdy pachatel viní konkrétní okolnosti, události nebo sociální podmínky v okolí za své kriminální chování – např. chudobu, drogy, podmínky ve vězení, justiční systém, rodiče, výchovu, vliv party. Za extrémní formu je pak považováno obviňování oběti. Jak již bylo naznačeno, tento styl myšlení se projevuje mimo jiné také poukazováním na nespravedlnost života a nerovnost lidí. K tomu je nutné dodat, že protiprávní jednání či nerovné podmínky, na které pachatel upozorňuje, někdy mohou být v jeho okolí reálně přítomny. Důležitým znakem tohoto kognitivního vzorce ale je, že pachatel při upozorňování na ně přehlíží dva podstatné faktory. Jednak opomíjí skutečnost, že dojem spravedlnosti je zpravidla silně subjektivní a také, že je zcela iracionální využívat přítomnost „nespravedlnosti v okolí člověka“ k minimalizaci viny za své vlastní jednání, k omlouvání svých činů či k odklonění pozornosti od nich.

Zdůvodnění je nejen iracionální a vypočítavé (slouží pouze pro pachatelův vlastní prospěch), ale maří i možnost změny, jelikož jedinci poskytuje výhodné, předpřipravené obhajoby a racionalizace jeho minulého kriminálního chování (Walters & White dle Walters, 1990, str. 133). Jde o pravděpodobný korelát proaktivní kriminality²¹.

Tento mechanismus lze mnohdy detekovat na základě jedincem užívaných slovních vyjádření, která jsou s ohledem na situaci neadekvátní (např. pachatel hovoří o „ženách, kterým ublížil“, což lze považovat za značně neadekvátní vyjádření v situaci, kdy své oběti např. brutálně znásilňoval, příp. i vraždil).

Příklady položek (PICTS-cz)

- Za problémy, které jsem v životě měl (nebo stále mám), může okolí, společnost nebo různé jiné okolnosti.
- Za některé mé činy můžou i ti, které jsem poškodil, protože „si to zasloužili“ nebo „si mohli dávat větší pozor“.
- Kdybych měl dobrou práci, nikdy bych se nestal zločincem.

Shrnutí: Zdůvodnění (Mo) zahrnuje snahu jedince zmírnit, ospravedlnit či oslabit odpovědnost za své antisociální aktivity, a to poukazáním na negativní vnější vlivy, které mohou a nemusejí být reálné, ale rozhodně nemají přímou spojitost s chováním jednotlivce.

21 U proaktivní kriminality je chování pachatele spíše řízené, plánové, zahrnuje programovanou, ofenzivní agresi. Zatímco v případě reaktivní kriminality je chování jedince naopak neřízené, neplánované. Jeho součástí je agrese neprogramovaná, impulzivní či defenzivní (Netík, 1990).

III.2.2. Odříznutí (Co, Cutoff)

Obvyklá představa o recidivujících pachatelích, běžně deklarovaná ještě v 70. letech minulého století, zahrnovala tvrzení, že tito pachatelé nejsou schopni poučit se z minulé zkušenosti a jsou do značné míry nevnímaví k odstrašujícím následkům, které páchaní trestné činnosti přináší. Skutečnost je podle Yochelsona a Samenowa (dle Walters, 1990, str. 134) trochu jiná. Podle nich si recidivisté tyto následky uvědomují stejně dobře jako příslušníci nekriminální populace, ale na rozdíl od nich jsou „zkušenější“ v eliminaci těchto prvků ze svého procesu rozhodování, zda čin spáchat nebo ne. Mají totiž na rozdíl od ostatních k dispozici právě kognitivní mechanismus Odříznutí, který jim umožňuje narušení funkce zmíněných odrazujících aspektů zločinu a jejich rychlou eliminaci.

Tuto škálu bychom mohli nazvat také odstříhnutí či blokování těch aspektů spojených s kriminalitou, které běžně odrazují od jejího páchaní. Odříznutí směřuje k překonání úzkosti a obav z následků antisociálního jednání jedince, k překonání případného odstrašujícího působení sankce. Formy mechanismu odříznutí lze rozdělit na **vnitřní**, kdy nejčastěji jde o zlostnou frázi (např. „*kašlu na to*“, často ve vulgárnější podobě), vyjadřující přítomnost vzteku, která velmi často slouží jako spouštěč procesu Odříznutí. Zlost pak narůstá do intenzity, která jedince okamžitě zbaví obav, které jsou běžně spojené s pácháním trestné činnosti. Kromě verbality se mohou vyskytovat i vizuální představy, hudební motivy (např. pachatel loupeží, si pouští hlasitou dramatickou hudbu, aby získal odvalu vstoupit do objektu, který chce vyloupit) nebo postupné budování argumentů proti konvenčnímu chování. Pokud pachatel není schopen „nalézt“ interní formu, existuje řada **externích** prostředků, které jsou mu k dispozici, jako je např. alkohol, drogy, pornografie apod. vnější. Pachatelé často přilnou k jednomu nebo dvěma preferovaným způsobům odříznutí, a to do takové míry, že se pro ně stávají téměř automatickou odpovědí na environmentální stres a frustraci. Zde je ale důležité mít na paměti, že tento mechanismus přesto stále zůstává pod pachatelovou volní kontrolou, jen on rozhoduje, zda a kdy ho aktivovat.

Příklady položek (PICTS-cz)

- Předtím, než jsem udělal něco nelegálního (spáchal trestný čin), dal jsem si na kuráž panáka nebo si vzal nějaké drogy.
- Stále se ještě přistihnu, jak si říkám: „K čertu s normální prací, prostě si vezmu, co chci.“
- Když se mi nedaří nebo jsem zklamaný, přestanu racionálně (rozumně) uvažovat a při tom si řeknu něco jako: „*Ksakru, k čertu s tím*“ nebo „*Kašlu na to!*“.

Shrnutí: Podstatou tohoto stylu uvažování je tedy rychlá, okamžitá eliminace vlivů běžně odrazujících od spáchání zločinu (strach, sankce). Souvisí s mírou impulzivitu jedince a se sklonem využívat určité konkrétní prostředky (nejčastěji např. zlostný verbální projev, alkohol) s cílem zbavit se zábran před pácháním zločinu. Více souvisí s reaktivní kriminalitou.

III.2.3. Oprávnění (En, Entitlement)

Charakteristickým rysem je zde egocentrismus, dojem existence světa pro jedince vlastní potěšení a zisk („*Ostatní lidé jsou tu pro mne.*“), se kterým se setkáváme u dětí předškolního až mladšího školního věku. Zatímco u nekriminálního jedince se v průběhu dospívání tato představa, toto egocentrické přesvědčení, upravuje, u perzistentních pachatelů může přetrvávat (Walters & White dle Walters, 1990, str. 138). Pokud nedostanou, na co podle svého názoru mají nárok, je jejich reakce v zásadě obdobná dětskému „záchvatu vzteku“ – manipulují, zastrašují, uplatňují fyzické násilí, atd.

Tento styl tedy zahrnuje pocit privilegovanosti, který jedinci umožňuje svévolné jednání. Jedinec si sám uděluje oprávnění či nárok spáchat trestnou činnost v důsledku chybného výkladu svého chtění jako potřeby, kterou má právo uspokojit („...*mám na to přece právo...*“). Právě pocit „oprávnění“ je to, co pachatelé dovoluje porušovat zákony společnosti, v níž žije, i osobní práva druhých. Většina pachatelů přitom věří, že zákony i policie mají důležitý význam, hrají nezbytnou roli v každé společnosti. Zároveň však mají za to, že oni jsou určitou výjimkou, osobou, pro kterou tyto zákony neplatí. Chovají se, jakoby jim bylo přiděleno určité privilegium, zvláštní výhody. Zažívají pocit oprávnění vzít si, cokoli chtějí, od kohokoli chtějí, ať už je to majetek, peníze nebo sex. V tomto stylu či postoji najdeme tři základní elementy:

1. Vlastnické nároky či pocit **vlastnictví**, který podle autora inventáře hraje u průměrného perzistentního pachatele hlavní roli v přesvědčení/pocitu oprávnění páchat trestnou činnost. Například jedinec, který napadl svou ženu, protože na to měl podle svého názoru nárok („Je to přece **MOJE** žena!“).
2. **Jedinečnost**, kdy se jedinec považuje za zvláštní osobu, pro kterou pravidla a příkazy společnosti obvykle neplatí.
3. Chybnou **identifikaci tužeb jako potřeb**, což hraje významnou roli ve vývoji tohoto postoje. Tento mechanismus má za následek, že jedinec povýší touhu po penězích, značkovém oblečení a drahých špercích na úroveň základních potřeb. Svůj čin označuje jako pouhé uspokojování „potřeb“, na které má právo, a činí tak mnohdy s urgentností, která je vlastní uspokojování potřeb skutečně zajišťujících přežití jedince (potřeba vody, potravy). Stejně tak může tvrdit, že cítil silné vnitřní napětí, „potřeboval“ se odreagovat.

Některé z prvků výše zmíněných se vyskytují, stejně jako v případě většiny ostatních stylů myšlení, i u příslušníků nekriminální populace. Ale, jak již bylo zmíněno, zpravidla v mírnější podobě, a navíc omezeny jen na určitou oblast jedince života (např. pocit jedinečnosti ve vztahu k zaměstnání). Zatímco u kriminální populace jde často o globální, vše prostupující pocit, dosahující vysoké intenzity, kdy ani s novou informací či situací, která vyvrací oprávněnost či adekvátnost tohoto dojmu, není pravděpodobné přehodnocení jejich pocitu „privilegovaného postavení“.

Vzhledem k charakteru některých kriminálních činů je pocit oprávnění považován za jejich nutný předpoklad. To proto, že při absenci pocitu privilegovanosti, akutní „potřeby“ nebo vlastnických nároků, by se jedinec pravděpodobně zdržel vysoce predátorského cho-

vání, které je možné pozorovat u některých osob se zakořeněným kriminálním životním stylem. Právě tento postoj je řadou teorií kriminálního myšlení prezentován jako důvod, proč se lidé dopouštějí trestné činnosti (Boduszek & Hyland, 2012).

Příklady položek (PICTS-cz)

- Podle mě jsem si už v životě zažil svoje, a proto mám teď právo vzít si, co chci.
- Myslím, že jsem výjimečný člověk a že si moje situace zaslouží výjimečné ohledy a zvláštní přístup.
- V mém životě byly doby, kdy jsem měl pocit, že pro mě zákony neplatí.

Shrnutí: Oprávnění zahrnuje pocit privilegovanosti, jedinečnosti a vlastnických nároků, který jedinci dává nárok porušovat zákony společnosti a práva druhých. Chybný výklad tužeb (toho, co chce) jako potřeb (něčeho, co potřebuje) je dalším, neméně důležitým aspektem tohoto stylu uvažování. Jde o korelát proaktivní kriminality, mnohými považovaný za nutný předpoklad závažného kriminálního jednání.

III.2.4. Orientace na moc (Po, Power orientation)

Základním projevem tohoto stylu myšlení je jedincovo uplatňování moci a kontroly nad svým sociálním prostředím, obzvláště nad druhými lidmi. Orientace na moc má podle autora své kořeny opět ve vývoji jedincovy osobnosti. Děti, přibližně až do konce mladšího školního věku, zaměřují svou pozornost především k vnějšímu prostředí. V průběhu zrání však u většiny dochází k uvědomění si, že to není vnější kontrola, ale sebekontrola, která vede k dlouhodobým úspěchům v životě. Z vývojového hlediska tedy tito jedinci selhávají v uvědomění si důležitosti sebekontroly. V dospívání a rané dospělosti odolávají společenskému tlaku, který po členech společnosti žádá nárůst sebekontroly skrze zodpovědné, zevnitřněné aktivity. Zůstávají na úrovni vývoje, kde převažuje vnější kontrola a vliv, a pokračují ve směřování svého úsilí na povrchní charakteristiky, jako je dobré působení v interakci s okolím. Pohled většiny perzistentních pachatelů na svět je tedy nezralý, nevyspělý, zjednodušený, je zaměřen na jedinou povrchní dimenzi lidské zkušenosti (síla versus slabost). Pachatelé s kriminálním životním stylem přijímají a osvojují si zjednodušené vidění světa, kde existují pouze dva typy lidí – silní a slabí. Přičemž platí, že slabí jedinci mohou být zastrašováni, využíváni a může s nimi být manipulováno pro zisk či blaho někoho silnějšího.

Orientace na moc se sestává ze dvou kognitivních elementů (Yochelson & Samenow dle Walters, 1990, str. 139), které jsou chápány jako dva opačné póly jednoho kontinua:

- a) *power thrust* (volně přeloženo jako uplatnění moci) – charakterizuje přítomnost postojů a úvah, které jedinci dávají pocity moci a kontroly nad ostatními; centrálním znakem je vyzdvihování sebe nad ostatní, ve snaze demonstrovat svou nadřazenost;
- b) *zero state* (nulový stav) – odráží naopak pocity neschopnosti, slabosti a bezmoci, vyplývající z nemožnosti kontrolovat lidi nebo události, které se dějí v jedincově okolí.

Většina perzistentních pachatelů osciluje mezi představou sebe sama jako (a) „všemocného“ a (b) zcela bezmocného či neschopného. Přirozeně žádná z těchto forem sebepojetí neodpovídá skutečnosti, i přesto však mají silný dopad na chování jedince. Tato extrémní orientace navenek přináší řadu negativních, dlouhotrvajících následků do života pachatele a podmaňuje si ho, až ho nakonec vždy dostane do stavu bezmoci, protože nikdo nedokáže neustále držet maximální kontrolu nad svým okolím. A pachatel se opět snaží odstranit nepříjemné myšlenky a pocity náležící k tomuto stavu uplatňováním své moci, např. tím, že poníží jinou osobu, aby ze sebe získal lepší pocit, ačkoli jde o pouze dočasné řešení jeho „chronického“ problému. Pro pomoc pachatelům je nutné přetnout tento „začarovaný kruh“, do kterého vlivem svého externího zaměření téměř automaticky vstupují. Uplatňování moci a kontroly se však může u jedince vyskytovat i samostatně, nezávisle na prožívání stavu bezmocnosti.

Ačkoli jsou u většiny perzistentních pachatelů projevem motivu kontroly zpravidla rvačky, fyzická napadení nebo násilné spory, může se projevovat také nepřímě. Někteří pachatelé uplatňují svou moc cestou pseudo-intelektuálního, afektovaného vyjadřování, ačkoli je často jednoduché tuto snahu o manipulaci prohlédnout, jelikož mohou mít problém se správným významem či vyslovováním cizích a složitějších slov, kterými se snaží ohromit (Walters & White dle Walters, 1990, str. 141). Další nenásilnou formou uplatňování moci a kontroly je chlubení se drahým autem, domem, značkovým oblečením, protože právě zachycením pozornosti ostatních se jedinci daří dosáhnout jeho hlavního cíle: kontroly okolí. Výzkumy ukázaly, že moc a kontrola představují důležité motivy sexuálních zločinů (např. Rada, 1978), stejně jako loupeží (např. Feeney, 1986).

Příklady položek (PICTS-cz)

- Jedna z prvních věcí, kterých si všímám na druhých lidech, je to, jestli vypadají, že jsou silnější nebo slabší, než já.
- Rád jsem ve středu pozornosti, mám tak všechno pod kontrolou.
- Není nic horšího, než být považován za slabého nebo bezmocného člověka.

Shrnutí: Tento styl myšlení charakterizuje zcela nepřiměřená touha po moci a kontrole, po ovládnutí druhých. Jeho základem je primárně mocenské zaměření jedince, které odráží jeho zjednodušené, jednodimenzionální vidění světa, kde se lidé dělí na silné a slabé. V případě, že nemají moc a kontrolu nad svým okolím, zažívají naopak intenzivní pocity bezmoci a neschopnosti. V úvahách perzistentního pachatele je pak jedinou možností, jak tyto pocity překonat, opět použití moci a síly. Souvisí spíše s proaktivní kriminalitou.

III.2.5. Sentimentalita (Sn, *Sentimentality*)

Podstatou tohoto stylu myšlení, někdy označovaného jako „syndrom Robina Hooda“, je vyjadřování dobrých úmyslů za účelem kompenzace negativních následků zločinu. Jedinec věří, že konáním dobrých skutků, společensky ceněných a nesobeckých aktivit „vymaže“ či „převáží“ újmu, kterou způsobil druhým svými kriminálními aktivitami. Pachatel následkem tohoto způsobu uvažování selhává v rozpoznávání újmy, kterou způsobil sobě, své rodině a svým obětem (známým i neznámým). Sentimentalita totiž limituje jeho schopnost si ji uvědomit. Odráží snahu perzistentních pachatelů prezentovat se v co nejpríznivějším světle, navzdory jejich intruzivnímu interpersonálnímu chování.

Klíč k porozumění Sentimentalitě vede přes uvědomění si skutečnosti, že všichni potřebujeme vnímat sebe sama převážně pozitivně, mít pozitivní sebepojetí. Následkem toho máme tendenci zkreslovat nebo přehlížet méně žádoucí aspekty našeho chování. Proto i někteří pachatelé jednají a uvažují tak, aby sebe i ostatní přesvědčili o tom, že jsou opravdu „dobří lidé“. Pocity viny, související s porušením zákona, neutralizují tím, že se snaží věnovat uměleckým, dobročinným aktivitám nebo projevují starost o zvířata, děti či nějak znevýhodněné osoby. To vše je ale zpravidla nestálé, vypočítavé a slouží jen výše popsanému účelu. Tyto jejich aktivity jsou tedy podle Walterse spíše pouhým odrazem sobeckých motivů, než opravdové štědrosti a potřeby být nápomocný. Je zajímavé, kolik z uvězněných pachatelů ztratí zájem o umění a literaturu po propuštění, pokud se ale do vězení vrátí, vyjadřují ho stejně intenzivně jako předtím. S tím souvisí i vnímání rozdílu mezi Sentimentalitou a láskou. Zatímco Sentimentalita je zaměřená na sebe, na to, aby jedinec získal dobrý pocit ze sebe sama, láska se soustředí na druhé a zahrnuje sdílení, obětování a závazek. Sentimentalita ale může mít řadu dalších podob – demonstrování normality („*Byl jsem v podstatě normální člověk, žil jsem normální život...*“) (Benson dle Walters, 1990, str. 143), popírání kriminálních záměrů (Benson dle Walters, 1990, str. 143), výroky o nezpůsobení zranění („*Nic se nestalo, nikdy jsme nikoho nezastřelili.*“) nebo demonstrování obav o svou rodinu.²²

Největším negativem tohoto stylu myšlení je, že u pachatele podporuje „odhodlání“ pokračovat v porušování zákonů a práv ostatních lidí. Sentimentalita je tak považována za nutnou podmínku setrvání jedince v kriminální činnosti. Walters (1990, str. 144) přímo vyslovuje relativně odvážnou tezi, že „*Bez sentimentality by pravděpodobně nebylo kriminality.*“ Jeho tvrzení je založeno na úvaze, že osoba, která si naplno uvědomí destruktivitu svého kriminálního života, má pouze jednu ze tří možností: pokračovat v něm (což je údajně nepravděpodobné vzhledem k tomu, že i pachatelům vadí činy, které překračují jejich principy), spáchat sebevraždu nebo se změnit. Poslední možnost ale nutně vyžaduje určitý čas a pomáhající odborník si proto musí dávat pozor, aby neodstranil všechny zbytky sentimentality dříve, než bude pachatel připraven učinit nutné kroky ke změně. Tato kognitivní strategie má totiž silnou sebeobrannou funkci.

Je možné si všimnout, že Sentimentalita (Sn) a Zdůvodnění (Mo) k sobě mají poměrně blízko, přesto je jsou v tomto významu jedinečné – v tabulce níže (Tabulka 4) nabízíme základní odlišnosti mezi těmito styly myšlení.

Tabulka 4: Srovnání stylů – Zdůvodnění a Sentimentalita

Zdůvodnění (Mo)	Sentimentalita (Sn)
Ospravedlňování je zpravidla zacíleno přímo na trestnou činnost a jeho základem je poukazování na problémy a nespravedlnost v jedincově okolí.	Ospravedlňování se zde mnohdy netýká podstatných událostí v jedincově životě (jeho trestné činnosti), pozornost bývá odvedena jinač. Je založeno na účelovém zdůrazňování jedincových pozitivních vlastností nebo jeho „dobrých stránek“, „dobrého já“. Navíc zde figuruje snaha zmírnit dopady negativního chování poukazováním na „dobré skutky“.
Obě podoby ospravedlňování činu jsou ale stejně iracionální, neadekvátní.	

22 Někteří odsouzení stráví hodiny vyjadřováním o lásce ke svým ženám, partnerkám, rodině, ačkoli – když byli na svobodě a mohli s nimi být téměř neomezeně – s nimi trávili jen minimum času.

Příklady položek (PICTS-cz)

- Když jsem nelegálně přišel k nějakým penězům, tak jsem jimi pomáhal přátelům a rodině.
- I přes moji kriminální minulost jsem v jádru dobrý člověk.
- Myslím, že dobré věci, které jsem v životě pro ostatní vykonal, vyvažují ty špatné.

Shrnutí: Sentimentalita spočívá ve vykonávání dobrých skutků a společensky ceněných aktivit s cílem ospravedlnit své kriminální chování. Jedinec tak zpravidla činí velmi nestálým a egocentrickým způsobem. Zahrnuje povrchní citovost, jejíž primární funkcí je udržení pozitivního sebepojetí.

III.2.6. Superoptimismus (So, *Superoptimism*)

Pro tzv. superoptimistické myšlení je příznačná víra v to, že je možné se zcela vyhnout či na neurčito odsouvat negativní důsledky kriminálního života (uvěznění, zranění či smrt (druhých i sebe). Takový postoj doprovází navíc pocit nezranitelnosti a nevšímavosti k těmto negativním následkům zločinu – pachatel jedná, jako by byl chráněný „neprůstřelnou vestou“. Projevuje tendence k extrémnímu optimismu a sebejistotě. Walters pachatele disponujícího zvýšeným skórem v této škále pak trefně připodobňuje k „dítěti v kostýmu Supermana“. Svou roli zde sehrává i zkušenost těchto jedinců, že zločiny, které jim prošly, početné zpravidla silně převažují ty, za které byli potrestáni, tedy že velká část jejich trestné činnosti zůstane nepotrestána. Tato skutečnost posiluje superoptimistický postoj k sobě a ke svým schopnostem unikat odhalení, což opět vede ke vzniku začarovaného kruhu kriminálního myšlení těsně následovaného porušováním zákona. Proto tito pachatelé, ačkoli si většina z nich uvědomuje, že mohou být dopadeni, neohroženě pokračují v páchání trestné činnosti. Jsou totiž superoptimisticky přesvědčeni, že se i tentokrát dokážou zatčení vyhnout. Superoptimismus tedy jedinci umožňuje jednat na základě „dětského“ principu slasti (přání, tužeb; toho, co chce), namísto „dospělého“ principu reality (toho, co je reálné, pravděpodobné, možné). V jistém smyslu tak právě tento superoptimistický postoj činí jedince zranitelným, napomáhá jeho eventuálnímu odhalení a zatčení.

Walters shrnuje výsledky několika výzkumů ze 70. let minulého století, které spolehlivě ukazují, že opakovaně recidivující pachatelé v menší míře zvažují možnost svého dopadení, v porovnání s osobami s nízkým počtem spáchaných deliktů a příslušníky nekriminální populace. Další výzkum (Peterson & Braiker, 1980) ukázal, že recidivisté jsou schopni rozpoznat rizika spojená s protisociálními aktivitami, ale v porovnání s nepachateli častěji přeceňují své šance uniknout policii. U superoptimistických pachatelů trestné činnosti s majetkovým motivem je typická myšlenka poslední „velké akce“ před ukončením kriminální kariéry, kterou lze zpravidla označit za sebeklamnou.

Podle Walterse všichni přirozeně inklinujeme k hledání potěšení, slasti a k okamžitému uspokojování potřeb. V souladu s touto všeobecnou orientací je dítě soustředěno výhradně na naplňování fantazií a přání. Dospívání, zrání a zkušenosti nás ale postupně vedou k poznání, že chceme-li dosáhnout nějaké hodnoty, cíle, musíme zpravidla vyvíjet snahu a dělat ústupky, něco obětovat. Tomu se ale perzistentní pachatel nenaučil, a proto považuje superoptimistické povzbuzení sebe sama za důležitější, než dlouhodobou stabi-

litu konvenčního životního stylu. Takový jedinec blokuje racionální alternativy, ignoruje osobní překážky a přehlíží příležitosti stanovit si reálné cíle. To vše dle autora v požitkářské snaze vyhnout se zodpovědnosti za své činy.

Příklady položek (PICTS-cz)

- Čím víc věci mi procházelo, tím víc jsem si byl jistý, že mne policie nikdy nechytlí.
- I když jsem si vždycky uvědomoval, že můžu být dopaden, pokaždé jsem si říkal: "Tentokrát mě určitě nechytlí!"
- Nikdo jiný by si nevedl (by to neudělal) lépe než já, protože jsem silnější, chytřejší nebo mazanější než většina lidí.

Shrnutí: Superoptimismus odráží nerealistické hodnocení sebe sama a svých schopností dosáhnout stanovených cílů, ať už nelegálně nebo legálně (Yochelson & Samenow dle Walters, 1990, str. 144). Zkresleně hodnoceny jsou také schopnosti a šance vyhnout se následkům svého nezákonného jednání. Jedinec adekvátně vnímá rizika a překážky, ale přeceňuje své schopnosti je překonat. Blíže má k proaktivní kriminalitě.

III.2.7. Kognitivní indolence (Ci, *Cognitive indolence*)

Termín kognitivní indolence lze volně přeložit jako kognitivní či myšlenková „lenost“, příp. „tupost“. Postihuje „líné“, nekritické a pomalé myšlení některých pachatelů, nápadně častým a navykklým využíváním tzv. kognitivních zkratk či heuristik. Tento styl myšlení charakterizuje tendence používat zjednodušující úvahy, mnohdy ústící ve „zkratkovitá“ řešení, zahrnuje hledání snadných způsobů, jak se vyhnout problémům. Tito jedinci jsou často zapleteni do interpersonálních sporů, protože jejich přístup k řešení situací je opakovaně dostává do problémů, především s těmi, vůči kterým mají jistou zodpovědnost (nadřízený, rodič, partner). Proto jsou jedinci vysoko skórující v této škále často popisováni jako líní, nemotivovaní nebo nezodpovědní. Walters (2012) vymezuje tři základní charakteristiky Kognitivní indolence, a to 1) impulzivitu, 2) nedostatečně kritické uvažování a 3) myšlení v krátkodobém horizontu.

Perzistentní pachatel hledá (a volí) zpravidla cestu nejmenšího odporu, bez ohledu na to, zda je předem odsouzena k nezdaru. Je „líný přemýšlet“, snadno se začne nudit, navíc je nekritický a přespříliš věří svým nápadům. Předpokládá se, že pro recidivující pachatele typické hledání vzrušení ve vnějším světě může být prostředkem ke kompenzaci jejich povrchního a nepodnětného vnitřního světa (Quaydle & Walters, 1990, str. 147). Mezi projevy Kognitivní indolence patří například i pomalá mluva a chůze, neoriginální myšlení postrádající projevy fantazie, neupravený vzhled, pozdní příchody do zaměstnání, na setkání terapeutické skupiny, nedodržování pravidelných zdravotních kontrol, atp. Její známky lze zachytit i v běžné konverzaci jedince. Ten může inklinovat k mluvení „zeširoka“, v obecné rovině, k užívání všeobecných termínů jako prostředku, který mu umožňuje vyhnout se zodpovědnosti, která přichází s konkrétností vyjádření. Tito jedinci se snaží vyvarovat konkrétních údajů, detailů, místo nich odpovídají vágními obecnými výroky a tvrzeními, které slouží mimo jiné i k frustraci a zmatení posluchače. Takový jedinec je ale stejně „líný“ i ve svém chování – volí například prodej drog jako jednodušší zdroj příjmů, než je poctivá práce, atp.

Kognitivní indolence je také hlavní překážkou v dosažení dlouhodobé změny u pachatele, protože podporuje lenost, která nabourává jedincovu schopnost čelit nezodpovědným a iracionálním myšlenkám. Pachatel tak stále hledá „zkratky“, které mu pomohou dosáhnout jím vytyčených nereálných cílů. Ačkoli je schopen se učit, nedostává se mu schopnosti kriticky hodnotit své vlastní myšlenky, takže často přehlédne příležitost z něčeho se poučit. Mnohé objasňuje i popsáný silný vztah mezi Kognitivní indolencí a Superoptimismem (So). Demonstrovat ho lze na často se vyskytující snaze rychle zbohatnout, ať už legálně či nelegálně. Charakteristická je pak představa pachatelů bez předchozích podnikatelských zkušeností, že po propuštění z vězení „rozjedou“ své vlastní, samozřejmě úspěšné, podnikání. Kognitivní indolence „pracuje“ také tehdy, když se pachatel vyhýbá svým povinnostem, jako by nikdy neexistovaly, a dává přednost nejjednodušší cestě ze svých závazků (např. skončí v zaměstnání bez jediné věty na vysvětlenou, přestane docházet na skupinovou terapii, aniž by terapeutovi cokoli řekl, apod.).

Walters a White (dle Walters, 1990, str. 148) – v návaznosti na diferenční pojetí vývoje osobnosti²³ – při úvahách nad vývojem tohoto stylu myšlení předkládají následující hypotézu. Myšlení typického perzistentního pachatele zůstává na značně globální úrovni. A zatímco se jistá diferenciace může dostavit, plnohodnotné integrace jejich myšlení dosahuje jen zřídka. Tato „vývojová anomálie“ není obvykle následkem snížené inteligence²⁴, ale podle autorů odráží pachatelovu volbu zůstat kognitivně nevyzrálým a vyhnout se tak zodpovědnosti přítomné v životě dospělých. To, co se ale může pachateli nejprve zdát jako výhodné a uspokojivé, mu nakonec působí řadu závažných problémů. Perzistentní pachatel se v případě, že se v jeho uvažování uplatňuje Kognitivní indolence, stává obětí své vlastní „lenosti“ a nezodpovědného myšlení, které ho vzdaluje od dosahování smysluplných, dlouhodobějších cílů. I tento styl uvažování tak v podstatě může vést ke zranitelnosti jedince a k jeho odhalení.

Příklady položek (PICTS-cz)

- Svoje nápady a myšlenky si pořádám a důkladně nepromyslím, a tak si všimnu problému, až když je příliš pozdě.
- Nestarám se o věci, kterým bych se nejspíš věnovat měl, protože věřím, že se vyřeší samy.
- Pokud existuje rychlejší nebo snazší cesta, jak něčeho dosáhnout, tak ji najdu

Shrnutí: Kognitivní indolence označuje typickou intelektuální lenost recidivistů, neochotu přemýšlet, vyvíjet dlouhodobější intelektuální úsilí, tendenci hledat zjednodušující varianty řešení a v neposlední řadě také nekritičnost ke svým nápadům a plánům. Pravděpodobně

23 Vedle stadiálního vývoje osobnosti (např. teorie Freuda, Piageta, Eriksona), existuje také pojetí diferenční (k jejím představitelům patří např. Lewin, Werner, Witkin). Podle něj tělesný a duševní vývoj každého jedince, včetně poznání, probíhá postupným rozrůžňováním (diferenciací). Tedy od stádia celistvosti a nedostatku rozlišení ke stavu narůstající členitosti, kdy dochází k rozvoji stále specializovanějších funkcí umožňujících jedinci složitější a přesnější přizpůsobení různým situacím. Psychologická diferenciace však musí být nutně doprovázena procesem integrace, který diferencované váže a sjednocuje v nově vznikající součásti osobnosti. Integrace je považována za podmínku rozhodující o tom, jak účinně se člověk v životě uplatní se svou mírou diferencovanosti (Balcar, 1983).

24 Ostatně Egan a další (2000) ve své studii empiricky prokázali, že inteligence (měřena Ravenovými Standardními progresivními maticemi) s kriminálním myšlením nekoreluje.

následek nepodnětnosti vnitřního světa těchto jedinců, ve spojení s neschopností snášet nudu, potom ústí v rizikové excesivní vyhledávání vnější stimulace (potřebu dobrodružství, vzrušení). Souvisí spíše s reaktivní kriminalitou.

III.2.8. Diskontinuita (Ds, *Discontinuity*)

Pod tuto kognitivní charakteristiku Walters zahrnuje nedostatek shody, soudržnosti či návaznosti mezi jedincovým myšlením a jednáním. V extrémní podobě pro ni používá označení „osobnost dr. Jekylla a pana Hyda“. Škála postihuje sklon ztrácet zaměření na cíl a nechat se snadno vyrušit událostmi v okolí. Tito jedinci zpravidla působí jako roztržití, nestálí, přelétaví a nepředvídatelní. Často navíc nevnímají nebo jsou lhostejní k nekonsistenci, která je v jejich myšlení jasně patrná. Selhávají v dodržování povinností, uskutečňování svých záměrů a plánů, příp. v soustředění se na cíl po určitou dobu. Snadno se totiž nechají vyrušit nejen událostmi v okolí, ale vykazují i nízký stupeň vytrvalosti, což má za následek jejich neschopnost dokončit, co začali. Proto, ačkoli i perzistentní pachatel může upřímně toužit po změně, mívá problémy přenést tento závazek z jednoho kontextu nebo situace do jiné (př. upřímný úmysl nepáchat trestnou činnost před výstupem z vězení, který na svobodě není schopen dodržet, příp. vážně míněné rozhodnutí změnit se, opakovaně deklarované před psychologem, mu nezabrání v porušování řádu ještě ve výkonu trestu).

Právě Diskontinuita je podle Walterse tím, co vede k výkyvům běžně pozorovaným v myšlenkových pochodech a aktivitách perzistentního pachatele, jež se objevují v souvislosti s různými změnami v okolí. Tím myslí pachatelovu váhavost, nahodilou návaznost myšlenek, nedostatečnou vytrvalost, nedůslednost v jednání a vytýčování nerealistických cílů.

Ve srovnání s jedinci bezstarostnými či volnomyšlenkářskými jsou pachatelé méně oddáni nějaké životní cestě či cíli, a jsou méně realističtí v posouzení toho, kam jejich život směřuje (Marks & Glaser dle Walters, 1990, str. 149).

I zde krátce zmíníme vývojové hledisko. Neschopnost myslet do budoucna se v adolescenci může vyskytnout u mnohých nekriminálních jedinců. Perzistentní pachatel se však opět odlišuje v tom, že později odmítá přirozenou změnu směrem k odpovědnosti.

V rámci kognitivního stylu Diskontinuity Walters (1990) rozlišuje trojici dominantních znaků:

- *Nestálost* – ztěžuje jak řešení problémů, tak dosahování cílů. Do prvně zmíněného zasahuje tím, že jedince vede k zaměření na nerelevantní prvky, kterými se zabývá namísto podstatnějších aspektů situace. Dosahování cílů je pak narušováno tím, že mysl jedince sleduje mnoho různých možností, takže je pro něj následně velice těžké věnovat se jen jedné z alternativ.
- *Externí orientace* – je velmi důležitým rysem kognitivního vzorce Diskontinuity, stejně jako Kognitivní indolence a Orientace na moc. Chování mnoha recidivujících pachatelů je řízeno spíše vnějšími faktory než vnitřními a jejich činy mají tendenci se měnit v reakci na změny objevující se v okolí.

- *Oddělování myšlenek, pocitů a činů* – U některých pachatelů se rozvíjí schopnost tyto složky oddělovat a pak jsou schopni se vypořádat s rozpory mezi svými kognitivními obsahy a chováním – a to tak, že tyto protichůdné aspekty své zkušenosti „natlačí“ do oddělených „mentálních prostorů“. Tento mechanismus pak může hrát důležitou obrannou roli (např. vzpomínku na spáchaný závažný zločin „uloží do jiné přihrádky“ tak, aby neovlivňovala jeho každodenní fungování). Časem je tato původně obranná funkce nahrazena pokročilejším procesem, kdy jedinec začne spoléhat na to, že mu jeho myšlenková diskontinuita umožní páchat trestnou činnost, aniž by přitom zažíval úzkost (někteří pachatelé např. popisují jakousi „černou díru“, ve které pravidelně mizí výčitky spojené s jejich trestnou činností). To ale nakonec, stejně jako u většiny představovaných stylů myšlení, vede k posílení pro jedince destruktivních aspektů kriminálního životního stylu.

V rámci systému kriminálního myšlení má Diskontinuita kohezivní funkci, tzn., že je jakýmsi pojítkem, který drží všechny jeho složky, všechny styly myšlení, pohromadě. Tato specifická kognitivní charakteristika, typická pro opakovaně recidivující pachatele, má údajně větší zásluhy na udržení kriminálního životního stylu než zbylých sedm atributů. Diskontinuita je také tím, co činí práci s perzistentním pachatelem tak složitou, protože velmi často narušuje jeho schopnost dokončit své dobré záměry či úmysly. Nesmíme ale zapomínat, že diskontinuita je **nejvýraznější v situacích, kdy je prostředí málo strukturované**, naopak nejméně problémů jedinci činí ve vysoce strukturovaném prostředí, jako je například věznice. Proto je jedinec často schopen mít ji v průběhu výkonu trestu pod kontrolou, ale tyto tendence opět nabývají na nápadnosti po jeho propuštění na svobodu.

Příklady položek z PICTS-cz:

- I když se do něčeho pustím s těmi nejlepšími úmysly, mám problém se na danou věc soustředit a vytrvat v ní.
- V životě mi chyběl jasný směr a cíl.
- Poměrně snadno se nechám vyrušit, takže málokdy dokončím, co začnu.

Shrnutí: Diskontinuita představuje nedostatek konzistence či přímo rozpornost v myšlení a jednání jedince. Charakteristická je pro ni neschopnost udržet zaměření a naplnit své cíle, výrazná externí orientace a separace myšlenek, pocitů a činů. To vše výrazně podporuje udržování kriminálního životního stylu, i přes případnou, upřímně myšlenou, snahu se změnit. Nepřekvapivě je spojena spíše s reaktivní kriminalitou.

I při popisu zbylých škál inventáře (dále v textu str. 46–51) vycházíme především z autorových prací (konkrétně Walters, 2001a; 2001b; 2002b; 2005a; 2006b; 2006c).

III.3. Validizační škály

Validizační škály, podobně jako v jiných psychodiagnostických technikách, zachycují postoj respondenta k testu a poskytují nám kritéria pro rozhodnutí, které protokoly mají být vyloučeny z výzkumného vzorku kvůli nepravdivosti či agravaci odpovědí nebo extrémně obrannému postoji respondenta. Stejnou službu vykonávají i při rozhodování o validitě protokolu pro účely klinické interpretace.

III.3.1. Škála zmatení a simulace (Cf-r, *Confusion scale – revised*)

Tato škála, někdy označovaná také jako škála „duševního zmatku“, dezorientace, byla navržena za účelem identifikace „falešně špatných“ odpovědí, simulace špatného výsledku, resp. zveličování příznaků kriminálního myšlení falešným zhoršováním odpovědí. Respondent může zveličovat psychiatrickou symptomatologii, ale zvýšený skóre ve škále může být dán i problémy s porozuměním položkám. To může souviset se slabou dovedností číst nebo nedokonalou znalostí jazyka, v němž je dotazník předkládán, příp. ledabylým, nahodilým odpovídáním či závažnou emoční poruchou. Tato škála je obdobou F škály v Minnesotském multifázovém osobnostním inventáři MMPI-2.

III.3.2. Škála defenzivity a disimulace (Df-r, *Defensiveness scale – revised*)

Tato škála, někdy označovaná jako škála obranných tendencí, byla zavedena ve snaze rozpoznat „falešně dobré“ odpovědi, kdy se respondent buď snaží udělat přehnaně příznivý dojem, nebo odmítá běžné lidské slabosti a omezení, příp. je přehnaně defenzivní nebo obezřetný při vyplňování dotazníku. Pouze mírně zvýšený skóre v této škále však nemusí nutně znamenat nevalidní výsledek a může být ve skutečnosti známkou síly ega. Tato škála je obdobou K škály v osobnostním inventáři MMPI-2.

III.3.3. Otazníková škála (?, *Cannot say*)

Otazníkovou škálu, resp. škálu nedokázu říci, nedokázu zodpovědět, tvoří počet vynechaných, nezodpovězených položek dotazníku. Jde tedy o údaj obecně mapující míru spolupráce respondenta.

III.4. Faktorové škály

Ačkoli data získaná pomocí PICTS byla opakovaně podrobována faktorové analýze, jejíž výsledky se různily, v současné době panuje konsenzus o čtyřfaktorové struktuře nástroje PICTS tvořené **dvěma hlavními** (**) a **dvěma vedlejšími** (*) faktory.

III.4.1. Vyhybání se problémům** (PRB, *Problem Avoidance*)

Tato faktorová škála postihuje impulsivní, nezodpovědný přístup k životu, zvýšený skóre by tak měl reflektovat tendenci respondenta utíkat od problémů zapojením do trestné činnosti nebo užíváním drog, namísto snahy problémům čelit.

Tato škála u originální verze vysoce koreluje s obsahovou škálou Současné kriminální myšlení (CUR, viz dále v textu, Kapitola III.5.1., str. 49) a se škálami kriminálních stylů myšlení Odříznutí (Co), Kognitivní indolence (Ci) a Diskontinuity (Ds). Není proto bohužel zcela zřejmé, jestli přináší nějakou novou informaci kromě té, kterou poskytují již tyto škály. Stejně jako ony je spojena s reaktivní kriminalitou.

III.4.2. Sebeprosazování/sebeklam** (AST, *Self-assertion/deception*)

Vzhledem k silné korelaci se škálami Oprávnění (En) a Superoptimismu (So), autor metody předpokládá, že tato faktorová škála měří respondentovu tendenci prosazovat

svou vůli ve snaze dosáhnout vlastních cílů, bez ohledu na to, kdo při tom bude poškozen a jak nerealistické tyto cíle mohou být. Sebeklam je druhým klíčovým prvkem této škály, což naznačuje, že respondenti se zvýšenou hodnotou v této škále pohotově racionalizují a ospravedlňují své kriminální jednání, aby se tak vyhnuli pocitům viny za negativní následky svých činů. Škálu lze považovat za protiklad škály předchozí, a to z toho důvodu, že vysoce koreluje s obsahovou škálou Minulé kriminální myšlení (HIS, viz dále v textu Kapitola III.5.2., str. 49) a je spojována spíše s proaktivní kriminalitou.

Tyto hlavní faktorové škály byly později reinterpretovány s ohledem na konstrukty proaktivní a reaktivní agrese Dodge a Coie (1987) – škála AST jako korelát proaktivní agrese, škála PRB agrese reaktivní. Ve spojení s klíčovými škálami stylů myšlení a obsahovými škálami navíc utváří dvě kombinované škály PICTS (P a R).

III.4.3. Interpersonální hostilita* (HOS, *Interpersonal Hostility*)

Zvýšený skóre ve škále naznačuje extrémní hostilitu, nepřátelský postoj k okolí, vedoucí až ke zmatení daného jedince nebo ke vzbuzování dojmů zmatenosti. Tato škála si ale ve výzkumu nevedla dobře, protože většina jejích položek je jen zřídka zodpovídána kladně. Jednou z mála škál PICTS, se kterými Interpersonální hostilita koreluje, je škála validity Cf-r, což je ale pravděpodobně dáno i dvěma sdílenými položkami.

III.4.4. Popření újmy* (DNH, *Denial of Harm*)

Zvýšený skóre ve škále je spojen s racionalizací a minimalizací dopadu kriminálního chování jedince na ostatní, škody způsobené druhým. Ačkoli jde o faktor, který byl v původní faktorové analýze identifikován až jako čtvrtý, tedy jako nejslabší faktor vysvětlující nejmenší část variance, může být ve skutečnosti nejvíce klinicky užitečnou faktorovou škálou. Nepřekvapivě s ní nejsilněji koreluje škála Zdůvodnění (Mo) a Senti-mentality (Sn).

III.5. Obsahové škály

Obsahové škály byly navrženy primárně za účelem predikce budoucího chování. Při konstrukci škál Walters vycházel z již tradičního zjištění, že ukazatele kriminální historie patří mezi nejlepší prediktory problémového chování ve vězení (*prison misconduct*; Gendreau, Goggin, & Law, 1997) a recidivy po propuštění (*outcome release*; např. Gendreau, Little, & Goggin, 1996; Tollet & Benda, 1999). Zatímco žádná z předchozích generací škál (škály stylů myšlení a faktorové škály) se neukázala jako stabilní korelát kriminální historie, ani jako efektivní prediktor těchto typů jednání, obsahová škála Minulého kriminálního myšlení (HIS) prokázala korelaci s kriminální historií jedince a škála Současného kriminálního myšlení (CUR) zase efektivitu v predikci chování.

Škála HIS je zároveň, vzhledem k charakteru jejích položek (formulovány v minulém čase, zaměřeny na bývalé postoje a přesvědčení) nepřekvapivě, jednou z nejstabilnějších škál PICTS. Zatímco škála CUR (položky v přítomném čase, zaměřeny na aktuální myšlení jedince) zajišťuje inventáři citlivost ke změně kriminálních postojů.

III.5.1. Současné kriminální myšlení (CUR, *Current Criminal Thinking*)

Zvýšený skór v této škále naznačuje aktuální identifikaci s kriminálním systémem přesvědčení. Ačkoli většina škál nástroje PICTS demonstruje určitou míru senzitivity k výsledkům terapeutických intervencí, škála Současného kriminálního myšlení (CUR) je pravděpodobně nejlepším indikátorem změny a nejlepším samostatným měřítkem dosažitelnosti či možnosti změny, šance na změnu. Škála CUR je navíc efektivní v predikci budoucího problémového chování jedince ve vězení a recidivy po propuštění. Koreluje spíše s reaktivní kriminalitou.

III.5.2. Minulé kriminální myšlení (HIS, *Historical Criminal Thinking*)

Škála poukazuje na dřívější identifikaci respondenta s kriminálním systémem přesvědčení a může, ale nemusí, znamenat také aktuální výskyt kriminálních postojů a přesvědčení. Jde o nejlepší korelát kriminální minulosti (předchozího zapojení do trestné činnosti) a společně s kombinovanou škálou Proaktivního kriminálního myšlení (P, viz dále v textu, Kapitola III.6.1.), kterou spoluutváří, je v čase nejvíce stabilní škálou PICTS. Je korelátem proaktivní kriminality.

III.6. Kombinované škály

Kombinované škály byly zkonstruovány s cílem postihnout proaktivní a reaktivní kriminální myšlení u dospělých jedinců. Vycházejí ze dvou typů agrese identifikovaných u dětí (Dodge & Coie, 1987) a navazují na psychologickou literaturu o kognitivních distorzích.

Tyto dvě škály mají v rámci interpretačního procesu výsledků PICTS velmi důležité místo, a to z následujících důvodů:

- poskytují užitečnou informaci o formě kriminálního myšlení respondenta, která je pro něj charakteristická (proaktivní vs. reaktivní),
- jsou tvořeny klíčovými škálami kognitivních stylů, faktorovými a obsahovými škálami PICTS, proto obecně lépe koreluje se současně se vyskytujícími relevantními kritérii a budoucím chováním, než převážná většina ostatních škál,
- zvýšený skór ve kterékoli z těchto škál naznačuje přítomnost zjevného či manifestovaného kriminálního myšlení (pozn. v poslední verzi tuto funkci zpravidla přebírá skór Souhrnný skór kriminálního myšlení (GCT, viz dále v textu, Kapitola III.8., str. 51).

Stejně jako velká část kriminálního jednání zahrnuje kombinaci proaktivní a reaktivní agrese, tak také myšlení mnoha pachatelů je řízeno oběma motivy. V situacích, kdy jeden způsob kriminálního myšlení převládá, je nutné pečlivě zvažovat možné důsledky této skutečnosti pro intervenci.

Tyto kombinované škály vznikly spojením již existujících dvou hlavních faktorových škál (AST, PRB), osmi škál stylů myšlení a obou obsahových škál (CUR, HIS). Jde tedy o tzv. škály čtvrté generace (později byla vytvořena jen speciální škála FOC a skór GCT),

kteře se ukázaly jako velmi přínosné a v řadě výzkumů dosáhly přesvědčivých výsledků. Poskytují mimo jiné konzistentnější odhady obecného kriminálního myšlení než jednotlivé škály myšlenkových stylů, faktorové a obsahové škály PICTS.

III.6.1. Proaktivní kriminální myšlení (P, *Proactive Criminal Thinking*)

Pro tuto škálu je charakteristická vypočítavost, obsažená v kognitivním stylu Oprávnění, a instrumentalita, zahrnutá ve velkém počtu takto orientovaných položek ve škálách AST a HIS. Škálu P tedy tvoří následující kombinace škál: škála kognitivního stylu Oprávnění (En), faktorová škála Sebeprosazování/sebeklamu (AST) a obsahová škála Minulého kriminálního myšlení (HIS).

Ve srovnání s reaktivním je proaktivní kriminální myšlení plánovité a „chladnokrevné“, kriminální aktivita je spíše cílená než impulzivní. Očekávání pozitivních výsledků plynoucích z trestné činnosti (peníze, moc, postavení) hraje hlavní roli v kriminálních aktivitách osob se zvýšeným skórem v této škále. Tito jedinci mohou být druhými popisováni jako intrikující, nečestní a vypočítaví.

III.6.2. Reaktivní kriminální myšlení (R, *Reactive Criminal Thinking*)

Škála využívá kombinace položek reflektujících spontaneitu, nerozváženost, ukvapenost a impulzivitu. Konkrétně ji pak tvoří škála kriminálního kognitivního stylu Odříznutí (Co), faktorová škála Vyhýbání se problémům (PRB) a obsahová škála Současného kriminálního myšlení (CUR).

Na rozdíl od proaktivního je reaktivní kriminální myšlení spíše impulzivní a „horkokrevné“. Kriminální aktivity těchto osob jsou spíše následkem jejich reakcí na situace, než výsledkem plánování či vypočítavosti. Tito pachatelé jsou nedůvěřiví a podezřívaví a záměry ostatních si mnohdy mylně vykládají jako nepřátelské. Prokazují vyšší stupeň impulzivity, reaktivity a nezdrženlivosti. Druhými jsou zpravidla popisováni právě jako hostilní, impulzivní a emocionální.

Výzkumy ověřující konstruktovou validitu kombinovaných škál PICTS zjistily, že P škála koreluje s očekáváním pozitivních výsledků plynoucích ze zločinu a s předchozími odsouzeními za instrumentální, proaktivní trestnou činnost, jako je loupež či vloupání. R škála zase korelovala s hostilním atribučním zkreslením (*hostile attributional bias*) a předchozími odsouzeními za hostilní, reaktivní čin, jako je fyzické napadení nebo domácí násilí (Walters, 2007a; Walters, Frederick, & Schlauch, 2007). Potvrzení konstruktové validity obecného dělení kriminálního myšlení na proaktivní a reaktivní by našlo své uplatnění i v rámci zacházení s pachateli, při jejich přiřazování k různým typům intervence, jako je např.

- stress-management, zvládání vzteku, trénink sebeovládání, řešení interpersonálních problémů pro impulzivní reaktivní pachatele,

- konfrontační programy, motivační rozhovory²⁵ (pro zdůraznění negativ a bezvý-
chodnosti páčání trestné činnosti), práce s faktory a očekáváními podporujícími
jejich kriminální chování pro plánující proaktivní pachatele.

III.7. Speciální škála

Škála **Strachu ze změny** (FOC, *Fear of Change*) byla doplněna do čtvrté verze PICTS, aby postihovala další významnou proměnnou podporující kriminální životní styl. Zjišťuje jedincovy obavy ze změny, a míru, do níž tento strach stojí v cestě efektivní intervenci. Zatímco vysoký skór reflektuje znepokojení nebo obavy z možnosti změnit své chování, nízký skór může naopak signalizovat celkový nedostatek porozumění svým emocím, nedostatek ochoty či připravenosti ke změně.

Jde o nejnovější škálu v PICTS, u jejíhož zrodu stál soubor 24 položek administrovaných na vzorku 100 odsouzených mužů a 100 odsouzených žen, přičemž ke konstrukci FOC škály bylo použito 8 položek, které se ukázaly jako nejkvalitnější. Jde o vnitřně konzistentní škálu s prokázanou konstruktovou validitou – významně koreluje s mírou existenciálního strachu. Škála je silně korelována s kognitivními aspekty úzkosti v podobě starostí a obav, pouze mírný vztah byl detekován mezi škálou FOC a afektivními rysy úzkosti (napětím, únavou), zatímco na fyziologických projevech úzkosti (jako je pocení, třes rukou, aj.) je skór FOC do značné míry nezávislý (Walters & Geyer, 2007).

III.8. Souhrnný skór kriminálního myšlení

Velmi důležité místo v interpretačním procesu inventáře PICTS zastává také tzv. Souhrnný skór kriminálního myšlení (GCT, *General Criminal Thinking Score*). Skór získáváme jednoduše součtem hrubých skórů respondenta v 64 položkách PICTS věnovaných kognitivním stylům (Walters, 2012).

Existující studie hodnotí GCT jako úspěšný prediktor recidivy při krátkém intervalu mezi administrací inventáře a propuštěním (do 2 let), ale při prodloužení tohoto časového intervalu (více než 2 roky) jako prediktor selhává. Je ale považován i za užitečný prediktor adaptace či maladaptace na podmínky ve výkonu trestu odnětí svobody (zjištěna korelace s přizpůsobením se podmínkám ve vězení) (Walters, 2009a). Nejnovější výzkumy (např. Walters, 2007a, 2007b; Walters & Mandell, 2007) ukazují, že skór GCT poskytuje nejreliabilnější prediktivní odhady v rámci inventáře PICTS.

25 Motivační rozhovory jsou terapeutickým a komunikačním přístupem, zaměřeným na podporu vnitřní motivace lidí při změně chování. Metoda má klinicky ověřenou účinnost a využívá se např. v práci se závislými na drogách či alkoholu, v probační službě, při práci s lidmi s poruchami příjmu potravy, při odvykání kouření, změně životosprávy nebo (Sdružení pro motivační rozhovory, 2014), autory původní metody jsou W. R. Miller a S. Rollnick, u nás se jim věnují např. H. Papežová, J. Soukup, J. Radimecký, R. Uher a další.

IV.

Převod nástroje do českého prostředí – vznik inventáře PICTS-cz

Dříve než představíme podrobné informace o adaptaci Waltersova instrumentu *Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles* (PICTS) na české prostředí, je třeba zmínit, že první výzkumný záměr u nás, související s Waltersovým konceptem, se datuje do 90 let minulého století. V roce 1994 vytvořili manželé Netíkovi metodu s názvem Dotazník kriminálního životního stylu – Specifické Vzorové Iracionálního Myšlení – kriminalita (SVIM – C) (Netík & Netíková, 1994). Jednalo se o 72 položkový sebesposuzovací inventář, pracující s osmi škálami a čtyřmi hypotetickými behaviorálními charakteristikami, typickými pro delikventy s kriminálním životním stylem. Dle sdělení autora nešlo přímo o převod PICTS (ani nemohlo, první verze PICTS byla představena až o rok později), ale o originální metodu vycházející z Waltersovy teorie. Nástroj byl úspěšně použit ve dvou výzkumech²⁶, jejichž výsledky bohužel nebyly šířeji publikovány. Následně však práce na jeho vývoji ustaly (Netík, osobní sdělení, 26. května 2014).

Inventář PICTS byl Glennem D. Waltersem vytvořen ve Spojených státech ve dvou jazykových verzích (angličtina, španělština) a byl adaptován, resp. převeden do jazykového a kulturního prostředí několika dalších zemí (jako je např. Velká Británie, Irsko, Nizozemí, Chorvatsko či Polsko). Psychometrické analýzy dat, sebraných na tamních respondentech, ukázaly na dobrou možnost využití nástroje ve všech těchto zemích. Zde představená metoda PICTS-cz je výsledkem obdobné iniciativy realizované v České republice. Jazyková a kulturní adaptace nástroje byla pořízena se souhlasem autora originální metody. Převod položek do českého jazyka byl realizován za účasti čtyř odborníků, kteří dali vzniknout třem nezávislým překladům. Na jednotlivých verzích se tak podílel profesionální překladatel, kriminolog – pedagog, kriminolog – právník a studentka psychologie. Poté byly všechny verze porovnávány a – s ohledem na významovou blízkost originálu, srozumitelnost a obsahovou správnost – z nich byla následně sestavena verze jediná. Následné psychometrické analýzy naznačují, že se vhodným nahrazením problematických výrazů v české verzi podařilo eliminovat vliv kulturně specifických položek. Reformulovány byly například zmínky o životě na ulici, v gangu, v komunitě nebo kulturně odlišné stereotypy o profesních skupinách ve společnosti, u jejichž příslušníků je předpokládáno častější zapojení do nemorálních či nezákonných aktivit. Srozumitelnost položek byla ověřována na několika netrestaných osobách různého věku a intelektové úrovně, jimž byl test administrován s následným dotazováním na srozumitelnost položek. Na základě takto získaných podnětů bylo upraveno znění některých tvrzení.

IV.1. Podoba inventáře, administrace, skórování a vyhodnocení

Podoba formuláře původního dotazníku je v české verzi rámcově zachována, provedeny byly jen dílčí úpravy. PICTS-cz je v konečné podobě pětistránkový instrument, na jehož první straně je samostatně umístěno znění instrukce (čtvrtá verze PICTS má o stranu navíc a jeho první strana zahrnuje oblast pro doplnění osobních údajů respondenta, instrukci

26 Poprvé v rámci rozsáhlého výzkumu, zaměřeného na výzkum organizovaného zločinu (asi 400 respondentů), v němž se ukázalo, že metoda dobře diferencuje mezi recidivisty a prvopachatelí. Později byla upravená verze dotazníku pro nekriminální populaci, zadávána i souboru soudců, příp. soudních čekatelů. Realizována byla i faktorová analýza, která naznačila existenci jednoho souhrnného faktoru (Netík, osobní sdělení, 26. května 2014).

i prvních deset položek inventáře). Ve spodní části první strany jsou umístěny kolonky pro uvedení respondentova jména a příjmení, pohlaví, věku a data vyplnění. Následují čtyři strany s 80 výroky, s nimiž respondent vyjadřuje svůj souhlas či nesouhlas (v souladu s originálem) na čtyřbodové škále s hodnotami označenými jako *rozhodně souhlasím*, *souhlasím*, *nejsem si jistý (ani souhlasím/ani nesouhlasím)* a *nesouhlasím*; viz Rámeček 1.

Rámeček 1: Instrukce k vyplňování PICTS-cz

Dotazník PICTS-cz

Instrukce: Tento dotazník obsahuje řadu výroků, které popisují, na co lidé mohou myslet, co mohou prožívat nebo jak se mohou chovat. Přečtěte si prosím pozorně každý výrok a vždy se rozhodněte, jestli o Vás daná věta platí (zda s ní souhlasíte) nebo zda o Vás neplatí (nesouhlasíte s ní). Své stanovisko vyjádřete na čtyřbodové škále uvedené níže.

ROZHODNĚ SOUHLASÍM	SOUHLASÍM	NEJSEM SI JISTÝ (ani souhlasím/ani nesouhlasím)	NESOUHLASÍM
☐	☐	☐	☐

Pokud pro Vás daná věta rozhodně platí, tzn., že s ní určitě souhlasíte, označte křížkem x políčko v prvním sloupci („rozhodně souhlasím“). Políčko ve druhém sloupci označte křížkem x v případě, pokud pro Vás daný výrok v podstatě platí, spíše s ním souhlasíte, než nesouhlasíte („souhlasím“). Pokud se nemůžete rozhodnout nebo s výrokem nemůžete souhlasit, ani nesouhlasit, zaškrtněte variantu ve třetím sloupci - „nejsem si jistý“. Pokud pro Vás dané tvrzení neplatí, tzn., že s ním nemůžete souhlasit, pak označte křížkem x políčko v posledním sloupci („nesouhlasím“).

Na vyplnění dotazníku není žádný časový limit, přesto je nejlepší odpovídat bez dlouhého rozmyšlení - první dojem bývá zpravidla ten nejsprávnější. Je důležité, abyste se vyjádřil ke všem výročkům a vždy vybral (zakřížkoval) pouze jednu variantu odpovědi. Pokud se rozhodnete svou odpověď změnit, označte nově zvolenou variantu křížkem x a navíc ho i výrazně podtrhněte (x).

PICTS-cz představuje plně standardizovaný test. Pro zajištění objektivity metody byly definovány standardní podmínky a způsob administrace, skórování, vyhodnocení i interpretace. Česká verze přitom většinou zachovává postupy, stanovené v původním dotazníku.

Administrace

Sebeposuzovací Inventář kriminálních stylů myšlení (PICTS-cz) respondent vyplňuje samostatně, **bez časového limitu** (zpravidla by ale měl být schopen jej dokončit za 15–30 minut). Instrukce je předtištěna na přední straně testového formuláře (viz Rámeček 1). V současné době je k dispozici jediná varianta nástroje, která umožňuje **individuální i skupinovou** administraci pod supervizí administrátora, ve formě tužka – papír (v budoucnu uvažujeme také o administraci počítačové). Přítomnost administrátora a doporučená velikost skupin je určována cílem zamezit opisování a diskuto-

vání odpovědí mezi respondenty a zejména snahou o možnost efektivního zodpovídání dotazů a vysvětlování případných nejasností respondentům. Pro administraci testu platí obecně uznávané zásady užívání psychodiagnostických metod (viz např. Standardy pro pedagogické a psychologické testování, 2001; Svoboda, 2010). Metoda je primárně **určena psychologům** (tj. absolventům magisterského stupně akreditovaného studijního oboru psychologie). Administrovat a vyhodnocovat PICTS-cz může i jiný zaškolený odborník (např. pedagog, speciální pedagog, sociální pracovník), ale na proces posouzení by měl dohlížet a interpretaci výsledků realizovat vždy jedině psycholog, příp. psychiatr s potřebnými znalostmi v oblasti psychometrie a teorie testování.²⁷

Doporučený standardní postup při administraci inventáře: Administrátor předá probandovi testový sešit a sdělí mu, aby jej zatím neotevíral a vyplnil kolonky ve spodní části přední strany (datum vyplnění, jméno a příjmení, pohlaví, věk). Následně administrátor nahlas předčítá instrukci předtištěnou na titulní straně dotazníku. Poté se dotáže probanda, zda všemu rozuměl. Dále sděluje, že vyplňování inventáře není časově omezeno, proto bude mít možnost se u instrukce ještě zdržet a znovu si ji přečíst. Proband je vyzván, aby se neváhal dotázat, pokud mu něco nebude jasné (znění konkrétní položky, způsob záznamu odpovědí, provádění oprav aj.).

Skórování a vyhodnocení

Každá z osmdesáti položek inventáře je hodnocena na čtyřbodové škále s hodnotami označenými, jako: *rozhodně souhlasím, souhlasím, nejsem si jistý (ani souhlasím/ani nesouhlasím) a nesouhlasím*. Odpovědi v uvedeném pořadí jsou skórovány 4, 3, 2 a 1 bodem. Jedinou výjimku představují položky sytící škálu Defenzivity, které jsou skórovány reverzně – tj. *rozhodně souhlasím* (1), *souhlasím* (2), *nejsem si jistý (ani souhlasím/ ani nesouhlasím)* (3) a *nesouhlasím* (4).

Výpočet skóre v jednotlivých škálách PICTS-cz může být prováděn buď „ručně“, s pomocí skórovacího klíče, nebo za podpory počítačového softwaru s ručním vstupem dat. Vypočtené hrubé skóre (HS) v jednotlivých škálách jsou pro účely interpretace převedeny na skóre standardní, tj. T-skóre (v souladu s originálem) a steny. V této souvislosti si dovoluujeme připojit naši poznámku: volbu T-skóru vnímáme spíše jako nedostatek metody. Jeho využití u škál menšího rozsahu totiž není zcela vhodné (tzn. u většiny škál PICTS a potažmo i PICTS-cz, s výjimkou GCT skóru a kombinovaných škál). U nejkratších škál PICTS-cz (škály stylů myšlení, validizační škály a škála speciální), kde se hrubý skóre pohybuje v rozsahu od 8 do 32, pak jedinému bodu HS odpovídají 2 až 3 body T-skóru. Z 24 bodové škály tak v podstatě tvoříme škálu s hodnotami od 0 do 100, zatímco by plně vyhovující byla škála kratší. I přes tyto výhrady jsme se rozhodli pro zachování T-skóre jako jedné z variant standardních skóre pro zajištění možnosti srovnání výstupů se zahraničními studiemi. Propracovaný interpretační postup, vytvořený a doporučený autorem původní metody, byl zachován i v české verzi.

27 S tím souvisí i skutečnost, že tento psychodiagnostický nástroj je poskytován výhradně psychologům z oblasti forenzní, penitenciární oblasti.

IV.2. Standardizace – normy

Normativní soubor tvořilo původně 609 osob, z nichž po vyřazení respondentů s vysokým počtem chybějících odpovědí (tzn. větším než pět), a tudíž nevalidním protokolem, zbylo **586 mužů ve výkonu trestu odnětí svobody** – mužů pravomocně odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, vykonávajících svůj trest v některé z námi oslovených věznic na území ČR (ve věku od 19 do 66 let; medián = 35; směrodatná odchylka = 9,81). Jednalo se o odsouzené osoby za různorodou trestnou činnost – 57,3 % respondentů vykonávajících nepodmíněný trest odnětí svobody za násilný trestný čin (z toho např. 21,1 % za vraždu, 57,1 % za loupež), 39,1 % za majetkovou trestnou činnost (z toho např. 78,2 % za krádež), 9,4 % za drogovou kriminalitu, 25,6 % za sexuálně motivovanou trestnou činnost (z toho např. 93,3 % za znásilnění) a 11,6 % za trestné činy spočívající v porušení uložených povinností²⁸.

Mediánový počet předchozích záznamů v opisu rejstříku trestů²⁹ byl 6 (v rozmezí od 0 do 30), zatímco mediánový počet předchozích pobytů ve výkonu trestu odnětí svobody činil 2 (v rozmezí od 0 do 15). Většina odsouzených mužů v souboru měla buď základní vzdělání (46,7 % ZŠ, z toho speciální škola 4,6 %), nebo byla vyučena (41,6 %). Základní školu nedokončilo pouze 3,7 % souboru. Střední školu absolvovalo 6,5 %, vysokou pak 1,5 % respondentů. Tři čtvrtiny souboru (75,6 %) představovali svobodní muži, 18,5 % rozvedení a 5,9 % ženatí. Předvýběr respondentů zajišťoval, že se ve všech případech jednalo o gramotné jedince, s dostatečnou intelektovou kapacitou³⁰ a znalostí českého jazyka pro zajištění porozumění a možnosti validního zodpovězení položek inventáře. Sběr dat, který proběhl ve 12 věznicích na území ČR³¹, zajišťovali primárně vězeňští psychologové.

Vzhledem k obsahu položek předpokládáme využitelnost nástroje u celé kriminální populace³², tj. včetně žen a mladistvých. Normativní soubor však pochází z dospělé vězeňské populace mužského pohlaví, a tudíž pouze u příslušníků této populace můžeme odpovědně využívat převodní tabulky hrubých skóre (HS) na skóre standardní. **Inventář PICTS-cz v jeho současné verzi není možné administrovat na nekriminální populaci.** Většina jeho položek by totiž pro jedince, kteří nikdy nepáchali trestnou činnost, nebyla relevantní, a proto jen obtížně zodpověditelná.

28 Někteří pachatelé byli odsouzeni i za více druhů/kategorií trestných činů současně.

29 Opis rejstříku trestů obsahuje údaje o všech (i zahlazených) pravomocných odsouzených.

30 Vzhledem ke zkušenosti s administrací inventáře také osobám s orientačně podprůměrným intelektem se zdá, že ani u nich nebude porozumění položkám větší překážkou. Přesto bychom při použití metody u jedinců se sníženým intelektem důrazněji doporučovali její administraci v méně početných skupinách.

31 Jmenovitě ve věznicích a vazebních věznicích: České Budějovice, Horní Slavkov, Jiřice, Kuřim, Mírov, Ostrov nad Ohří, Plzeň, Praha Ruzyně, Rýnovice, Teplice, Valdice a Vinařice.

32 Podle autora původní verze nástroje předpokládá použití inventáře, že je respondent „zapojen do trestné činnosti nebo v kontaktu s trestní justicí“ (Walters, 2006c, str. 12). To znamená, že respondentem nemusí být pouze osoba, vykonávající nepodmíněný trest odnětí svobody, ani pouze osoba obecně odsouzená za trestný čin (bez ohledu na uloženou sankci), ale nástroj lze ve vhodných případech použít též ve vztahu k osobě, proti které je teprve trestní řízení vedeno, tedy obviněnému, příp. obžalovanému.

IV.3. Reliabilita

Reliabilita škál české verze nástroje, tedy spolehlivost jejich měření, byla zjišťována dvěma metodami, konkr. analýzou vnitřní konzistence škál (Cronbachovo alfa) a průměrnou mezipoložkovou korelací. **Vnitřní konzistence** souhrnného skóru (GCT) a celkem 19 škál inventáře PICTS-cz nabývala hodnot od 0,63 do 0,93 (jednotlivé hodnoty viz Tabulka 5). Tyto výsledky lze, s ohledem na délku jednotlivých škál, považovat celkově za velmi dobré a i v nejhorších případech za zcela uspokojivé. Velikost a struktura zjištěných koeficientů vnitřní konzistence plně odpovídá originální verzi dotazníku – korelační koeficient mezi hodnotami zjištěnými u PICTS-cz a hodnotami u původní verze činí 0,87.

Průměrné **mezipoložkové korelace**, tj. průměry korelací mezi všemi dvojicemi položek v dané škále, se pohybovaly od 0,17 do 0,35 (viz Tabulka 5), což lze považovat za uspokojivé hodnoty. Korelace námi zjištěných hodnot s hodnotami získanými při psychometrické analýze americké verze činí 0,81, což opět dokládá podobné vlastnosti původní a nové české verze nástroje.

Při srovnání s původním normativním souborem vykazují škály PICTS-cz minimálně stejné, a ve většině případů dokonce lepší, hodnoty vnitřní konzistence a mezipoložkové korelace (srovnání viz Tabulka 5). Jedinou výjimkou z celkem 20 porovnávaných škál je škála Kognitivní indolence (Ci), která má v české verzi poněkud horší vlastnosti.

Tabulka 5: Porovnání hodnot vnitřní konzistence (Cronbachovo alfa) a mezipoložkové korelace u americké a české verze inventáře

	Původní verze (PICTS) (N = 417; Walters, 1995a)		Adaptovaná verze (PICTS-cz) (N = 586; Blatníková, Faridová, Vranka & Zeman, 2015)	
	Cronbachovo alfa	Průměrná mezipoložková korelace	Cronbachovo alfa	Průměrná mezipoložková korelace
Cf-r	,66	,20	,78	,30
Df-r	,67	,20	,67	,20
Mo	,64	,22	,67	,22
Co	,78	,35	,79	,32
En	,59	,17	,63	,19
Po	,65	,24	,74	,27
Sn	,55	,13	,68	,21
So	,63	,20	,70	,22
Ci	,76	,29	,66	,19
Ds	,79	,32	,78	,32
PRB	,87	,40	,84	,35
HOS	,78	,27	,78	,27
AST	,83	,33	,81	,31
DNH	,66	,16	,67	,17
CUR	,88	,39	,87	,35
HIS	,83	,29	,83	,29
P	,83	,22	,83	,22
R	,91	,35	,89	,32
FOC	,74	,26	,79	,32
GCT	,93		,93	,17

Provedena byla také **analýza na úrovni jednotlivých položek**. Jediná položka³³ z 64 položek, tvořících Souhrnný skór kriminálního myšlení, vykazovala s GCT nulovou korelaci. Z analýzy **chybějících odpovědí** plyne, že v průměru na každou z 80 položek neodpovědělo pouze 1,4 % ze všech 609 respondentů. U jediné položky³⁴ jsme se setkali s neobvykle vysokým podílem chybějících odpovědí (2,8 % všech respondentů). Možnost odpovědi „*nejsem si jistý (ani souhlasím/ani nesouhlasím)*“ pak u každé z 80 položek zvolilo v průměru 16,5 % respondentů. U tří položek³⁵ se tato odpověď vyskytuje neobvykle často (až u třetiny respondentů), lze proto hypotetizovat o jejich horší srozumitelnosti nebo obtížnější zodpověditelnosti. Ačkoli v budoucnu jistě zvážíme reformulaci některých položek, rozhodli jsme se v této fázi neupravovat znění jednotlivých tvrzení, ani jejich přiřazení ke škálám. Důvodem je minimální počet problematických položek a snaha za-

33 Položka: „*Když se budu hodně snažit, zvládnou cokoli.*“

34 Položka: „*Abych se po spáchání trestného činu nebo jiné špatné věci cítil lépe, chovám se třeba hezky ke zvířatům nebo k malým dětem.*“

35 Položky: „*Je pro mne obtížné rozumně posoudit své nápady a plány.*“, „*Myslím, že dobré věci, které jsem v životě pro ostatní vykonal, vyvažují ty špatné.*“, „*Pokud existuje rychlejší nebo snazší cesta, jak něčeho dosáhnout, tak ji najdu.*“

chovat lepší možnosti porovnání se zahraničními studiemi, využívajícími nástroj PICTS nebo jeho varianty. Zjištěné nedostatky tedy zatím vnímáme jako podněty pro případnou budoucí revizi inventáře.

IV.4. Validita

Následující kapitola je věnována validitě měření, tedy charakteristice psychodiagnostických metod, která uvádí, do jaké míry skutečně měří to, pro co byly zkonstruovány (Urbánek, Denglerová, Širůček, 2011; Walters, 2006c). Existují různé druhy testové validity. U inventáře PICTS-cz byla prověřována tzv. konstruktová validita, resp. charakteristiky vypovídající o validitě měřeného konstruktů, a částečně i validita kritériální.

IV.4.1 Konstruktová validita

Konstruktová validita je posouzením teoretické integrity psychologického nástroje. Zjišťuje, jak dobře test měří teoretický konstrukt, který chceme měřit a pro jehož měření byl vytvořen. V souladu s originálem jsme pro posouzení konstruktové validity použili zjišťování interkorelací mezi škálami a faktorovou analýzu.

Interkorelace škál

Korelace mezi jednotlivými škálami PICTS-cz jsou téměř v úplné shodě s jejich hodnotami u původní verze nástroje (viz Tabulka 6). Rozdíly mezi korelacemi v české a americké verzi nejsou statisticky signifikantní³⁶ a i v případě párů korelací s největším rozdílem jde o difference pouze minimální (rozdíl koeficientů maximálně 0,15).

Detekované vztahy navíc plně odpovídají charakteru jednotlivých škál, jak je popisován autorem původní verze metody (zejm. Walters, 1990; 2002a; 2006c). I u české verze tedy můžeme hovořit o logické struktuře vztahů mezi škálami inventáře. Následuje stručný popis vybraných vztahů.

Se Souhrnným skórem kriminálního myšlení (GCT skór) nepřekvapivě vysoce korelovaly (v rozmezí 0,76 – 0,80) všechny škály stylů myšlení s výjimkou jediné (Sentimentalita – 0,59). Ostatní generace škál pak jen o něco méně (v rozmezí 0,63 – 0,87), kdy nejvyšší korelace bylo dosaženo u kombinované škály Proaktivního kriminálního myšlení (P). Jedinou záporně korelující škálou se Souhrnným skórem (i se všemi ostatními škálami), byla – stejně jako v originální verzi – validizační škála Defenzivity. Vzájemná korelace mezi validizačními škálami (Cf-r a Df-r) pak byla očekávatelně záporná a středně silná (-0,46).

Také absolutní většina vztahů detekovaných mezi ostatními škálami odpovídá charakteru vzájemných korelací škál, jak je uveden ve Waltersových sčítajících pracích (Walters,

36 Téhož následným analýzám byly podrobeny všechny škály PICTS-cz (s výjimkou škály Otazníkové). Problém opakovaného statistického testování na stejných datech, kdy se zvyšuje pravděpodobnost chyby prvního druhu (falešné pozitivita) byla alespoň částečně odstraněna použitím tzv. Bonferroniho korekce, která spočívá ve zpřísnění požadované hladiny významnosti (tzn. běžně požadovaná hodnota 0,05 je vydělena počtem srovnávaných proměnných). Přesto je nutné dbát na zvýšenou opatrnost při interpretaci výsledků, vnímat je jako spíše „mapující“ a neopomíjet sledovat vždy i velikosti zjištěných signifikantních rozdílů a korelací.

1990; 2002a; 2006c a další). U faktorových škál zjišťujeme korelace se souvisejícími škálami obsahovými, kombinovanými i škálami stylů myšlení, ve kterých naopak detekujeme vhodně nízké korelace v případech, kdy sytí každá jinou faktorovou škálu. U některých škál bylo navíc odhaleno několik dalších souvislostí, pro které lze vcelku jednoduše nalézt možná vysvětlení. Na tomto místě upozorníme například na detekované vztahy faktorové škály Sebeprosazování/sebeklamu (AST), která u českého souboru korelovala mj. se škálami stylů myšlení Odříznutí (Co), Oprávnění (En) a Superoptimismu (So). Tato faktorová škála se skládá ze dvou složek, kdy první z nich (sebeprosazování), lze dát do jednoznačné souvislosti s oprávněním prosazovat své potřeby na úkor dalších osob či zákona (En), obdobně jako s tendencí zbavovat se určitými mechanismy obav z překračování zákona či pravidel, které nám bezohledné sledování vlastních potřeb zakazují (Co). Souvislost druhé složky (sebeklamu) s nerealistickým pojetím sebe sama a svých schopností (So) je rovněž evidentní. Tyto škály stylů myšlení nám tak mohou pomoci identifikovat, která ze složek AST u jedince převažuje. U škály Interpersonální hostility (HOS) manuál zmiňuje pouze korelaci s validizační škálou Zmatení a simulace (Cf-r). V PICTS-cz se ale podařilo detekovat i další vztahy se škálami zachycujícími zmírňování dopadů jednání pachatele na oběť (škála Zdůvodnění, Mo), oprávnění jednat na úkor druhých (škála Oprávnění, En), přehnanou orientaci na moc, fyzickou sílu, příp. tendenci ovládat druhé (škála Orientace na moc, Po) a instrumentální proaktivní agrese (Proaktivní kriminální myšlení, P). Tyto výsledky signalizují skutečnost, že významnější rozdíly mezi českými a americkými výsledky (šedá pole v Tabulce 6) byly nejčastěji detekovány právě ve škále HOS.

U kombinované škály Reaktivního kriminálního myšlení (R), vedle samozřejmých korelací se škálami, které ji tvoří (tj. škály Co, PRB a CUR), zjišťujeme souvislost se škálou Kognitivní indolence (Ci), Diskontinuity (Ds) a Strachu ze změny (FOC). Tyto styly myšlení (Kognitivní indolence a Diskontinuita) přesně korespondují s podstatou reaktivní kriminality či reaktivní agrese – neschopnost člověka vyrovnávat se s některými nároky okolí, volit konstruktivní – nikoli jen zkratkovitá – řešení, reagovat na podněty z okolí přiměřeně, ne impulzivně, příp. je dokázat opomíjet a soustředit se na žádoucí činnost. S touto „nekompetentností“ – ať už uvědomovanou či nikoli – pak může souviset jistý strach ze změny a jejího úspěšného zvládnutí (škála FOC).

Tabulka 6: Porovnání interkorelací škál PICTS-cz s původní verzí

	Cf-r	Df-r	Mo	Co	En	Po	Sn	So	Ci	Ds	CUR	HIS	PRB	HOS	AST	DNH	FOC	P	R
Cf-r		-0,48	0,54	0,68	0,57	0,62	0,33	0,43	0,62	0,65	0,73	0,50	0,67	0,75	0,49	0,28		0,56	0,73
Df-r	-0,46		-0,37	-0,74	-0,43	-0,42	-0,38	-0,38	-0,66	-0,71	-0,71	-0,59	-0,71	-0,30	-0,56	-0,22		-0,56	-0,75
Mo	0,51	-0,45		0,48	0,63	0,59	0,51	0,56	0,50	0,46	0,49	0,60	0,44	0,64	0,62	0,55		0,66	0,49
Co	0,67	-0,72	0,52		0,57	0,59	0,32	0,47	0,72	0,71	0,84	0,67	0,79	0,53	0,68	0,22		0,69	0,93
En	0,53	-0,47	0,64	0,54		0,61	0,45	0,62	0,52	0,48	0,51	0,74	0,47	0,68	0,72	0,49		0,88	0,55
Po	0,63	-0,45	0,60	0,60	0,63		0,43	0,54	0,59	0,50	0,59	0,58	0,53	0,67	0,57	0,45		0,63	0,60
Sn	0,26	-0,38	0,56	0,26	0,46	0,34		0,48	0,42	0,33	0,36	0,50	0,33	0,39	0,45	0,67		0,50	0,36
So	0,47	-0,46	0,62	0,51	0,66	0,58	0,43		0,47	0,42	0,42	0,79	0,38	0,50	0,76	0,57		0,78	0,44
Ci	0,53	-0,64	0,50	0,64	0,50	0,52	0,34	0,54		0,72	0,86	0,64	0,82	0,47	0,60	0,38		0,63	0,84
Ds	0,70	-0,65	0,45	0,71	0,49	0,51	0,25	0,46	0,68		0,89	0,62	0,91	0,40	0,59	0,24		0,60	0,87
CUR	0,71	-0,65	0,48	0,83	0,47	0,57	0,26	0,47	0,80	0,89		0,60	0,95	0,49	0,57	0,27		0,60	0,98
HIS	0,49	-0,61	0,61	0,64	0,77	0,57	0,42	0,80	0,62	0,60	0,57		0,57	0,50	0,95	0,38		0,96	0,65
PRB	0,68	-0,62	0,49	0,78	0,48	0,54	0,23	0,48	0,78	0,91	0,95	0,57		0,44	0,56	0,22		0,57	0,96
HOS	0,75	-0,38	0,67	0,58	0,76	0,68	0,45	0,61	0,49	0,52	0,53	0,61	0,54		0,52	0,31		0,60	0,51
AST	0,51	-0,59	0,64	0,67	0,77	0,60	0,38	0,79	0,58	0,60	0,57	0,95	0,58	0,64		0,35		0,96	0,64
DNH	0,33	-0,32	0,62	0,29	0,54	0,52	0,68	0,61	0,38	0,23	0,27	0,38	0,25	0,45	0,37			0,44	0,25
FOC	0,60	-0,56	0,49	0,62	0,43	0,48	0,32	0,43	0,61	0,66	0,73	0,47	0,71	0,47	0,47	0,32			
P	0,54	-0,59	0,67	0,66	0,90	0,64	0,45	0,79	0,60	0,60	0,57	0,96	0,58	0,71	0,97	0,46	0,48		0,65
R	0,72	-0,70	0,52	0,92	0,53	0,60	0,27	0,52	0,78	0,88	0,97	0,63	0,96	0,58	0,64	0,29	0,72	0,64	
GCT	0,71	-0,70	0,80	0,80	0,80	0,78	0,59	0,78	0,78	0,76	0,79	0,82	0,78	0,78	0,82	0,63	0,67	0,87	0,83

Pozn. Pod diagonálou jsou hodnoty Pearsonových korelací u českého souboru (N = 586), nad diagonálou jsou korelace získané z původního amerického manuálu (N = 450). Šedá pole v tabulce přísluší párům korelací s největším rozdílem (vždy je třeba srovnat hodnotu ve spodní části matice s hodnotou v poli uvedeném v horní polovině patřícímu stejným dvěma škálám). Korelace původní verze jsou založeny na mužském normativním souboru, tj. na souboru 450 odsouzených mužů z federálních věznic s minimálním, středním a maximálním zabezpečením v USA; z každé skupiny 150 osob (Walters, 1995a).

Faktorová struktura

Jak už bylo zmíněno v kapitole III.1. věnované vývoji inventáře PICTS, výstupy dosavadních faktorových analýz realizovaných na zahraničních souborech nejsou ve shodě. Proto jsme přistoupili k **explorační faktorové analýze**. Pro její realizaci byla zvolena metoda vážených nejmenších čtverců (*least weighted squares*) a kolmá rotace *varimax*. V situaci s nejasným či víceznačným teoretickým ukotvením je totiž ortogonální rotace považována za zpravidla vhodnější než šikmá, z důvodu jednoznačnější interpretace

jejich výstupů. Do analýzy vstupovaly hodnoty z 64 položek³⁷ inventáře sytících osm základních škál stylů myšlení, získané z podsouboru dotazníků s kompletně vyplněnými předmětnými položkami (N = 474). Kaiser-Meyer-Olkinova míra (KMO = 0,9, rozsah pro jednotlivé položky 0,6 – 0,95) i Bartlettův test sféricity ($\chi^2 = 10450,4$; df = 2016; $p < 0,001$) ukázaly vhodnost těchto dat pro faktorovou analýzu. Komunality jednotlivých položek se pohybovaly v intervalu 0,373 – 0,741, s průměrnou hodnotou 0,549. Sutinový graf ukazuje na vhodnost extrakce tří až pěti faktorů. Vzhledem k poslednímu výraznému poklesu vlastního čísla mezi čtvrtým a pátým faktorem, se jako nejvhodnější jeví **čtyřfaktorové řešení**, jež koresponduje s modelem navrženým autorem metody (Walters, 1995a). Při pohledu na položky, kterými jsou jednotlivé faktory syčeny (viz Příloha 1), se ukazuje, že zjištěné faktory dobře odpovídají čtyřem faktorovým škálám PICTS: Vyhýbání se problémům – PRB (10,4 % vysvětlené variance u PICTS-cz; 16,8 % u PICTS), Sebepronázování/sebeklam – AST (8,0 % u PICTS-cz; 2,7 % u PICTS), Interpersonální hostilita – HOS (7,3 % u PICTS-cz; 4,1 % u PICTS) a Popření újmy – DNH (5,4 % u PICTS-cz; 2,3 % u PICTS). Zvolené čtyřfaktorové řešení vysvětluje 31,1 % celkové variance, přičemž se jednotlivé faktory v podílu vysvětlené variance dramaticky neodlišují.

Výsledky tedy naznačují přítomnost čtyř faktorů, což je struktura, k níž se kloní i autor metody, viz výše v textu. Celkové procento variance vysvětlené tímto modelem je však v našem případě, stejně jako u originálu, relativně nízké. To naznačuje, že tyto faktory nejsou schopny vysvětlit většinu variance v datovém souboru a mnoho položek PICTS-cz tedy obsahuje unikátní informaci. Při interpretaci výsledků dotazníku by tak měla být věnována dostatečná pozornost také analýze na úrovni jednotlivých položek. Celkově je možné konstatovat, že výsledek faktorové analýzy české verze inventáře odpovídá výsledkům analogických analýz u původní verze i jiných jazykových adaptací. Je zřejmé, že jednoznačné a uspokojivé faktorové řešení dosud nebylo nalezeno a vyžaduje další zkoumání zakončené konfirmační faktorovou analýzou na novém souboru respondentů. Stejně jako že pro osm specifických, vzájemně odlišitelných škál stylů myšlení, jak byly autorem původně koncipovány, neexistují přesvědčivé psychometrické důkazy. Nutno však podotknout, že se detekované, ač vysoké, korelační koeficienty mezi jednotlivými škálami a Souhrnným skórem kriminálního myšlení ve všech případech pohybovaly pod uзуální hodnotou (0,8) pro případné silné opodstatněné úvahy o zrušení jednotlivých škál či subškál dotazníku. Stejně tak ve faktorové analýze nebyl identifikován jeden obecný faktor.

Možnosti využití škál stylů myšlení v praxi tedy zůstávají stále otevřené, a to s ohledem na jejich konkrétnost, relativně úzké a jasně vymezené zaměření, a především intuitivní srozumitelnost, která je činí i pro intelektově limitované jedince snadno uchopitelnými (Egan a další, 2000). Možnosti terapeutického využití škál stylů myšlení pak byly zdůrazněny již dříve v textu (viz Tabulka 2, str. 23).

37 PICTS-cz obsahuje celkem 80 položek, z toho 64 sytí osm škál stylů myšlení (každou škálu sytí vždy osm položek), dalších osm položek je věnováno výhradně škále Strachu ze změny – FOC, čtyři položky pak sytí revidovanou validizační škálu Zmatení a simulace – Cf-r a poslední čtyři škálu Defenzivity a Disimulace – Df-r (Walters, 2006c).

Výsledek faktorové analýzy české verze inventáře i vzájemných korelací jeho jednotlivých škál zcela odpovídá výsledkům analogických analýz u původní verze.

Vztah se škálami osobnostního inventáře MMPI-2

Podskupině normativního souboru, konkrétně pachatelům uvězněným za znásilnění ($N=109$), byl administrován také Minnesotský osobnostní inventář (MMPI-2; autor české verze: Netík, 2002). Jelikož se tento výzkumný podsoubor ve skórech dosažených v PICTS-cz významně nelišil od zbytku normativního souboru, považujeme u něj zjištěné vztahy mezi škálami obou inventářů (PICTS-cz a MMPI-2) za využitelné a přínosné ukazatele konvergentní a diskriminační validity předkládané metody (více k podsouboru Blatníková, Faridová & Zeman, 2015).

Nejpočetnější a nejsilnější korelace s hodnotami dosaženými ve škálách PICTS-cz byly detekovány u následujících klinických škál MMPI-2: škála *Paranoie* (Pa; počet škál PICTS-cz s korelací nad 0,4: 9 z celkových 18; průměrná korelace s těmito škálami: 0,44), *Schizofrenie* (Sc; 11 škál; průměrné $r = 0,49$), *Hypomanie* (Ma; 9 škál; průměrné $r = 0,44$), příp. *Psychastenie* (Pt; 5 škál; průměrné $r = 0,45$). Ze škál stylů myšlení korelovaly tyto klinické škály nejsilněji s Diskontinuitou (Ds; průměrné $r = 0,48$) a Orientací na moc (Po, průměrné $r = 0,43$). Tento výsledek, prokazující silný vztah škály Diskontinuity k osobnostní patologii, podporuje tvrzení autora metody o významné funkci tohoto stylu myšlení v udržování kriminálního životního stylu, ve srovnání s ostatními prokriminálními kognitivními styly (Walters, 1990; 2002a). Se škálami Inventáře kriminálních stylů myšlení naopak dle očekávání nekorelovaly škála *Hypochondrie* (Hs), *Deprese* (D), *Konverzní hysterie* (Hy), *Maskulinity – Femininity* (Mf) a *Sociální introverze* (Si). Se škálami PICTS-cz nekorelovala ani škála *Psychopatické odchylky* (Pd), zatímco jiné škály, soustřeďující se převážně na antisociální behaviorální projevy, vykazovaly s PICTS-cz silné pozitivní vztahy (např. škála *Antisociální chování – RC4*, 15 škál, průměrné $r = 0,59$; subškála *Psychopatie – výrazná – Pd_O*, 16 škál, průměrné $r = 0,59$; škála *Antisociální chování – ASP*, 13 škál, průměrné $r = 0,47$). Tyto výstupy korespondují s poznatky studie Gonsalvese a kol. (2009), která zjistila silné korelace téměř všech škál PICTS s Faktorem 2 (behaviorální složkou) Hareho konceptu psychopatie, měřeného metodou PCL-R (*Hare Psychopathy Checklist-Revised*; Hare, 1991), zatímco s Faktorem 1 (afektivní a interpersonální složkou) korelovaly pouze dvě škály PICTS.

Z obsahových škál MMPI-2 považujeme za důležité především četné korelace škály *Zloby* (ANG; 16 škál, průměrné $r = 0,56$) s PICTS-cz. Ze stylů kriminálního myšlení vykazovala nejsilnější vztah se škálou *Odříznutí* (Co; $r = 0,70$), zachycující tendenci eliminovat vlivy běžně odrazující od páchání trestné činnosti pomocí zautomatizovaných mechanismů a silně související s impulzivitou jedince. Pro praxi je pak podstatné zjištění o četných a silných korelacích škály *Negativních postojů k terapii* (TRT; 15 škál, průměrné $r = 0,59$) s PICTS-cz. Ze škál stylů myšlení nejsilněji korelovala, zcela v souladu s Waltersovým vymezením škál, s Kognitivní indolencí (Ci; $r = 0,65$) a Diskontinuitou (Ds; $r = 0,63$). Škála *Strachy* (FRS) vhodně vykazovala korelaci silnější než 0,4 pouze se speciální škálou PICTS-cz, zachycující Strach ze změny (FOC; $r = 0,45$).

IV.4.2. Kriteriační validita

Díky empiricky prokázaným souvislostem mezi kriminálním myšlením a antisociálním či kriminálním jednáním (viz Kapitola II. 2.), je možné měřítka kriminální historie vnímat jako souběžná kritéria validity nástroje. Zjištěné vztahy mezi skóry ve škálách PICTS-cz a těmito proměnnými nabízíme níže v textu.

Kriminální historie

Stejně jako v zahraničních výzkumech se i u českého souboru ukázalo, že všechny škály PICTS-cz (s výjimkou validizačních škál) alespoň mírně korelují s námi sledovanými standardními měřítky kriminální historie jedince, tj. s počtem předchozích **záznamů v opisu rejstříku trestů** (RT) a předešlých **pobytů ve výkonu trestu odnětí svobody** (Tabulka 7). Jelikož obě proměnné korelují s věkem, byly použity neparametrické parciální korelace³⁸, jež vliv věku statisticky kontrolují. Většina škál vykazuje signifikantní kladné korelace, které v případě počtu trestních záznamů nabývají hodnot v rozmezí od 0,17 do 0,37, v případě počtu pobytů ve výkonu trestu se hodnoty pohybují jen nepatrně níže v rozmezí od 0,16 do 0,36³⁹. V obou případech koreluje nejvýše škála Sebeprosazování/sebeklamu – AST (0,37; 0,36), dle očekávání těsně následována škálou Minulého kriminálního myšlení – HIS (0,37; 0,35) a Proaktivního kriminálního myšlení – P (0,36; 0,33). Vztah sledovaných proměnných a Souhrnného skóru kriminálního myšlení (GCT) je o něco slabší (0,27; 0,25).

38 Vzhledem k charakteru analyzovaných proměnných, ale i pozitivně zešíkmené distribuci získaných skórů ve škálách PICTS-cz, byl použit neparametrický Spearmanův koeficient korelace.

39 Obdobně, i když nejspíše o něco slabší vztahy k intenzitě kriminálních postojů pak očekáváme i u proměnné věku v době prvního odsouzení (záporná korelace) a délky kriminální kariéry v letech. Pro celý soubor analyzovaný nebyly, ale u podsouboru pachatelů loupeže a krádeže vloupáním (Faridová, 2014) bylo – v souladu s hypotézou – zjištěno, že s časnějším zahájením kriminální kariéry, resp. s nižším věkem v době prvního záznamu v opisu rejstříku trestů, je spojena vyšší intenzita kriminálního myšlení, která taktéž narůstá s délkou kriminální kariéry. Obojí samozřejmě opět při kontrole věku jako intervenující proměnné.

Tabulka 7: Neparametrické parciální korelace mezi vybranými znaky kriminální historie a škálami PICTS-cz s kontrolou věku respondentů

Název škály		Počet předchozích záznamů v opisu RT	Počet předchozích uvěznění
Zdůvodnění	Mo	,24*	,17*
Odříznutí	Co	,20*	,24*
Oprávnění	En	,26*	,21*
Orientace na moc	Po	,11	,07
Sentimentalita	Sn	,17*	,12
Superoptimismus	So	,21*	,16*
Kognitivní indolence	Ci	,17*	,16*
Diskontinuita	Ds	,26*	,29*
Vyhýbání se problémům	PRB	,20*	,23*
Interpersonální hostilita	HOS	,19*	,17*
Sebeprosazování/sebeklam	AST	,37*	,36*
Popření újmy	DNH	,07	-,02
Současné kriminální myšlení	CUR	,18*	,21*
Minulé kriminální myšlení	HIS	,37*	,35*
Proaktivní kriminální myšlení	P	,36*	,33*
Reaktivní kriminální myšlení	R	,21*	,24*
Strach ze změny	FOC	,11	,10
Souhrnný skór kriminálního myšlení	GCT	,27*	,25*
Počet respondentů		571	555

* značí výsledky signifikantní na hladině významnosti 0,05 po Bonferroniho korekci pro 18 současných srovnání.

V souladu se zjištěními zahraničních studií byl detekován pozitivní vztah mezi skóry ve škálách PICTS-cz a charakteristikami kriminální historie respondentů (konkr. počtem předchozích záznamů v opisu rejstříku trestů a počtem předchozích uvěznění). U českého souboru byly zjištěny obdobně silné, příp. silnější vztahy mezi skóry v jednotlivých škálách inventáře a sledovanými charakteristikami kriminální minulosti jedince, ve srovnání se zahraničními soubory, u nichž máme k dispozici bližší údaje⁴⁰. Zjištěné vztahy lze vnímat jako povzbudivé, vzhledem k zamýšlenému uplatnění nástroje při predikci recidivy.

40 V americkém souboru (Walters, 1995a) se korelace škál stylů myšlení s počtem předchozích odsouzení pohybovala v rozmezí od 0,10 do 0,23, zatímco korelace s počtem předchozích uvěznění od 0,07 do 0,22. V britském souboru (Palmer, Hollin, 2003) korelace škál stylů myšlení s počtem předchozích odsouzení nabývala hodnot od -0,07 do 0,24. V irské studii (Healy, O'Donnell, 2006) pak počet předchozích odsouzení koreloval se škálami stylů myšlení v rozmezí od -0,08 do 0,17 a s obsahovými škálami od 0,10 do 0,25, zatímco korelační koeficienty počtu předchozích uvěznění se škálami stylů myšlení se pohybovaly od -0,21 do 0,04 a s obsahovými škálami od -0,10 do 0,12.

IV.5. Vztah s vybranými charakteristikami respondentů

Poslední část je věnována analýze vztahů mezi skóry jednotlivých škál PICTS-cz a relevantními charakteristikami respondentů, jako je věk, vzdělání, partnerská adaptace a druh spáchané trestné činnosti, z nichž některé mohou sloužit i jako kritéria validity tohoto nástroje (zejm. věk).

Věk

Statisticky významné záporné korelace mezi věkem a skóry ve škálách inventáře⁴¹, popisované v dřívějších studiích, byly zjištěny také u našeho výzkumného souboru (Tabulka 8). Hodnoty Spearmanova koeficientu korelace věku s jednotlivými škálami se pohybovaly v rozmezí od -0,09 do -0,34, pro GCT skór činila korelace -0,28. Některé škály PICTS-cz tedy souvisejí s věkem výrazně více než jiné. Vyšší korelační koeficient se objevil ve škálách Minulého kriminálního myšlení – HIS ($r_s = -0,34$), Sebeprosazování/sebeklamu – AST ($r_s = -0,32$) a Proaktivního kriminálního myšlení – P ($r_s = -0,32$). Ze škál stylů myšlení pak nejvýše korelovaly škály: Diskontinuita – Ds ($r_s = -0,26$), Oprávnění – En ($r_s = -0,25$), Odříznutí – Co ($r_s = -0,24$) a Superoptimismus – So ($r_s = -0,23$). Naopak jednoznačně nejnižší korelace s věkem byla detekována u škály Interpersonální hostility – HOS ($r_s = -0,09$), následována škálou Sentimentality – Sn ($r_s = -0,14$), Popření újmy – DNH ($r_s = -0,15$), Zdůvodnění – Mo ($r_s = -0,15$) a Strachu ze změny – FOC ($r_s = -0,16$).

Detekované vztahy jsou v logickém souladu s dříve popsány charakteristikami škál, včetně zmiňovaného vývojového hlediska, s obecnými vývojově psychologickými poznatky o specifikách období adolescence a dospělosti i s Gibbsem (1991) popisovaným konceptem tzv. socio-morálního vývojového zpoždění u antisociálních jedinců. Konkrétně máme na mysli s věkem spojené snižování impulzivitu (Co), externí orientace, příp. i ubývající projevy nestálosti, nevytrvalosti, nedodržování povinností, zlepšení schopnosti myslet do budoucna (Ds), oslabení typicky dětského egocentrického přesvědčení o existenci světa pro vlastní potěšení (En) i tendence k extrémnímu optimismu a sebejistotě (So), vycházejících z přirozené dětské inklinace k hledání potěšení, slasti a k okamžitému uspokojování potřeb (Walters, 1990). Dospívání, zrání a zkušenosti jedince ale postupně vedou k poznání, že pokud chce dosáhnout určitých hodnot a cílů, musí zpravidla vyvíjet snahu a dělat ústupky, něco obětovat, a v neposlední řadě se i zaměřit na to, čeho je reálně dosáhnout. Podle Walterse (1990) a dalších (např. Gibbs, 1991) je tento proces u příslušníků kriminální populace opožděn.

Zjištěná záporná korelace skóre s věkem odsouzených koresponduje s dosavadním poznáním v této oblasti (shrnujeme v Kapitole II.2.1.). Podle některých odborníků tyto výsledky poukazují na vliv zrání či narůstající životní zkušenosti na kriminální postoje (Palmer, Hollin, 2003; Wallinius a další, 2011). Zjištěný vztah také pravděpodobně úzce souvisí se známým poklesem antisociálního chování a páchání trestné činnosti s přibývajícím věkem jedince (např. Hare, Forth, Strachan, 1992; Sampson, Laub, 2003).

41 Do této i dalších analýz vstupovalo vždy pouze 18 škál PICTS-cz, jelikož zapojení tří validizačních škál zde nemá opodstatnění.

Tabulka 8: Neparametrické korelace mezi věkem a škálami PICTS-cz a neparametrické parciální korelace mezi vzděláním a škálami PICTS-cz s kontrolou věku

Název škály		Věk	Vzdělání
Zdůvodnění	Mo	-,15*	-,21*
Odřiznutí	Co	-,24*	-,18*
Oprávnění	En	-,25*	-,18*
Orientace na moc	Po	-,21*	-,07
Sentimentalita	Sn	-,14*	-,08
Superoptimismus	So	-,23*	-,12
Kognitivní indolence	Ci	-,21*	-,16*
Diskontinuita	Ds	-,26*	-,24*
Vyhýbání se problémům	PRB	-,20*	-,23*
Interpersonální hostilita	HOS	-,09	-,19*
Sebeprosazování/sebeklam	AST	-,32*	-,21*
Popření újmy	DNH	-,15*	-,04
Současné kriminální myšlení	CUR	-,20*	-,23*
Minulé kriminální myšlení	HIS	-,34*	-,19*
Proaktivní kriminální myšlení	P	-,32*	-,21*
Reaktivní kriminální myšlení	R	-,22*	-,23*
Strach ze změny	FOC	-,16*	-,16*
Souhrnný skóre kriminálního myšlení	GCT	-,28*	-,21*
Počet respondentů		586	538

Pozn. * značí výsledky signifikantní na hladině významnosti 0,05 po Bonferroniho korekci pro 18 současných srovnání.

Vzdělání bylo kódováno: 0 = neukončená ZŠ, 1 = ukončená ZŠ, ZvŠ nebo neukončená OU/SOU, 2 = ukončená OU/SOU nebo neukončená SŠ, 3 = ukončená SŠ a vyšší.

Vzdělání

Jelikož vzdělání středně silně koreluje s věkem ($r_s = 0,34$), byl pro zkoumání vztahu vzdělání a skóre ve škálách PICTS-cz použit neparametrický parciální korelační koeficient kontrolující vliv věku. Většina škál se vzděláním koreluje signifikantně mírně negativně (r_s kolem -0,2), tedy respondenti s nižším vzděláním dosahují vyšších skóre (viz Tabulka 8). Výjimku tvoří škály Orientace na moc – Po, Sentimentalita – Sn, Superoptimismus – So a Popření újmy – DNH, jejichž korelace se vzděláním se signifikantně neliší od nuly.

Shodných výsledků bylo dosaženo i při srovnání podskupin respondentů, rozdělených podle dosaženého vzdělání na osoby s nejvyšším ukončeným základním vzděláním (tzn. s neukončenou i dokončenou základní, speciální či praktickou školou a s neukončeným středním odborným učilištěm či střední školou) a jedince s ukončeným středním vzděláním a vyšším (tzn. s dokončeným středoškolským nebo středním odborným vzděláním, příp. vysokoškolským vzděláním). Vícerozměrnou analýzou rozptylu (MANOVA) bylo potvrzeno, že skupiny respondentů s vyšším a nižším vzděláním skórují v PICTS-cz různě

($F(17; 568) = 3,642; p < 0,001$) – respondenti s nižším vzděláním dosahují spíše vyšších skóre. Největší rozdíl průměrných hodnot byl ze škál stylů myšlení detekován jednoznačně u škály Diskontinuity (Ds), rozdíl zde činil 5 T-skóre; $d = 0,48$. Souhrnný skóre kriminálního myšlení (GCT) byl u pachatelů s nižším vzděláním vyšší o 4 T-skóre; $d = 0,41$.

Oproti předchozí proměnné nepanuje v poznatcích o vztahu kriminálního myšlení a vzdělání zatím shoda. Na souboru českých odsouzených bylo zjištěno, že většina škál PICTS-cz mírně negativně koreluje se vzděláním a že osoby s nižším vzděláním vykazují signifikantně vyšší skóre ve většině škál PICTS-cz. Jednoznačně nejvíce se ze škál stylů myšlení lišily skóre podskupin, rozdělených dle dosaženého vzdělání, v kognitivním stylu Diskontinuity. Zjištěný rozdíl má podle nás své opodstatnění. Relativně snadno si lze představit souvislost mezi nevytrvalostí, nedůsledností a selháváním v dodržování povinností, typickými pro Diskontinuitu, a sníženou úspěšností ve vzdělávacím procesu, resp. instituci.

Partnerský vztah

Zaměřili jsme se také na vztah mezi kriminálním myšlením a skutečností, zda měl pachatel v době činu trvalejší partnerský vztah. Vypočteny byly neparametrické parciální korelace (s kontrolou věku⁴² respondentů) mezi skóre dosaženými ve škálách PICTS-cz a dichotomizovanou proměnnou partnerské adaptace, tj. pachatel neměl nebo měl v době spáchání činu trvalejší partnerský vztah. Právě tyto výstupy považujeme za hodné zvýšené pozornosti, namísto komparace skupin tříděných čistě dle jejich rodinného stavu (svobodní, ženatí, rozvedení, aj.), s ohledem na často citovanou důležitost partnerského vztahu jako protektivního faktoru ve vztahu k recidivě (např. Farrington, West, 1995 podle Kazemian, 2007, s. 16; Sampson, Laub, 2003).

Ve všech osmnácti škálách PICTS-cz, vstupujících do analýz (tj. všechny s výjimkou validizačních), byly zjištěny záporné korelace s touto proměnnou, které však dosahovaly jen velmi nízkých hodnot (v rozmezí od -0,02 do -0,13). Určitý protektivní vliv partnerského vztahu lze tedy vyčíst i v našich datech, hodnotíme ho však jako spíše slabý.

Druh trestné činnosti

Z důvodu dosavadních limitovaných poznatků o tom, zda a jak se liší kriminální myšlení pachatelů různé trestné činnosti, jsme do testování rozdílů mezi takto diferencovanými skupinami pachatelů nevstupovali s jasnými hypotézami. Nejprve tak bylo na celém normativním souboru zjišťováno, zda se pachatelé určitého trestného činu či vymezeného druhu kriminality liší od ostatních jedinců v souboru.

Pro tento účel byly trestné činy odsouzených pachatelů v našem výzkumném souboru rozděleny do několika skupin. Nedrželi jsme se přitom přesně systematiky trestního zákoníku ani policejní takticko-statistické klasifikace, ale s ohledem na účel našeho třídění byly jeho kritérii (a) věcná příbuznost trestných činů, (b) počet výskytů jednotlivých trestných činů v souboru (příliš nízký počet výskytů určitého trestného činu znemožňoval jeho samostatné zařazení do analýzy). Tříděny byly pochopitelně pouze trestné činy, které se u pachatelů v našem výzkumném souboru vyskytovaly. Tímto způsobem byly vytvořeny

42 Tento postup byl zvolen s ohledem na zjištěnou silnou korelaci předmětné proměnné s věkem.

následující skupiny: (a) znásilnění; (b) jiná sexuální trestná činnost (pohlavní zneužití, soulož mezi příbuznými, ostatní sexuálně zaměřená kriminalita [kuplířství, trestné činy spojené s pornografií, obchodování s lidmi za sexuálním účelem, ohrožování výchovy dítěte]); (c) všechny sexuální trestné činy (tj. (a) + (b)); (d) vražda; (e) loupež; (f) úmyslné ublížení na zdraví; (g) jiné násilné trestné činy (zbavení osobní svobody, omezování osobní svobody, týrání svěřené osoby, týrání osoby žijící ve společném obydlí, násilí proti orgánu veřejné moci, násilí proti úřední osobě, vydírání, nebezpečné vyhrožování, nedovolené ozbrojování, násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci, jiná nespecifikovaná násilná kriminalita [tj. případy, kdy jsme měli informaci, že pachatel byl odsouzen za násilný trestný čin, aniž bychom znali jeho přesnou právní kvalifikaci]); (h) rozšířené jiné násilné trestné činy (tj. (f) + (g)); (ch) krádež; (i) jiné majetkové trestné činy (poškození cizí věci, zatažení věci, neoprávněné opatření platebního prostředku, podílnictví); (j) podvody a hospodářské trestné činy (podvod, zpronevěra, nespecifikovaná hospodářská kriminalita – tj. případy, kdy jsme měli informaci, že pachatel byl odsouzen za hospodářský trestný čin, aniž bychom znali jeho přesnou právní kvalifikaci); (k) všechny na majetek zaměřené trestné činy (tj. (ch) + (i) + (j)); (l) primární drogové trestné činy; (m) trestné činy spočívající v porušování pořádku a uložených povinností (výtržnictví, úmyslné obecné ohrožení, maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání, zanedbání povinné výživy).

Průměrné skóry ve všech škálách PICTS-cz vypočtené pro jednotlivé skupiny pachatelů byly následně srovnávány pomocí t-testů s průměry škál u skupiny pachatelů bez předmětného trestného činu⁴³ (např. průměry ve škálách PICTS-cz u osob vykonávajících nepodmíněný trest za znásilnění byly porovnávány s průměry všech zbývajících osob v souboru, které nebyly odsouzeny za znásilnění)⁴⁴.

Při těchto analýzách se jako specifické ukazuje kriminální myšlení především u pachatelů vražd a pachatelů krádeží (signifikantní rozdíly byly detekovány v nejvíce škálách, tj. v 8 z celkem 20). Charakteristiky kriminálního myšlení u těchto dvou skupin se jeví až protikladné. Shodně se od zbytku souboru liší v GCT skóru a škálách En, Sn, So, HIS, AST a P. Pachatelé vraždy navíc ještě ve škále Mo a pachatelé krádeže zase ve škále Df-r. Konkrétní hodnoty rozdílů jsou uvedeny v přehledu níže (Tabulka 9). Odsouzení za vraždu však vykazují ve všech uvedených škálách významně nižší skór než ostatní pachatelé, zatímco pachatelé krádeže skór významně vyšší ve srovnání s ostatními respondenty.

43 Výsledky obdobných analýz jsou vzhledem k obrovskému počtu prováděných srovnání pouze orientační. To znamená, že dosažený signifikantní výsledek nezaručuje, že zjištěný rozdíl není jen dílem náhody. Na druhé straně, pokud se vyskytuje u pachatelů určitého trestného činu řada výrazných rozdílů oproti zbytku pachatelů, lze předpokládat, že PICTS-cz umí zachytit jejich specifitu.

44 V tomto případě se osoby současně odsouzené za více různých trestných činů účastnily komparací – na straně srovnávané specifické skupiny – vícekrát.

Tabulka 9: Významné rozdíly ve škálách PICTS-cz ve srovnání s ostatními respondenty u pachatelů vraždy a krádeže (HS)

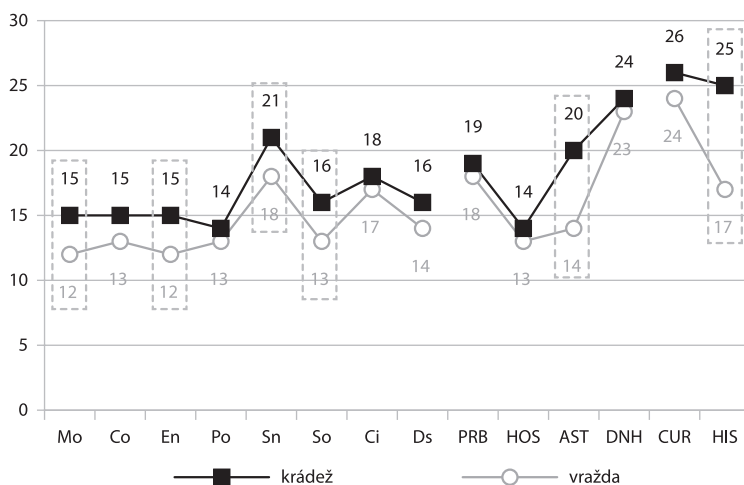
	vražda	krádež
GCT	- 8,91	+ 5,88
Df-r		- 0,84
Mo	- 1,91	
En	- 1,21	+ 1,15
Sn	- 1,27	+ 0,85
So	- 1,50	+ 1,21
HIS	- 3,37	+ 3,32
AST	- 2,44	+ 2,82
P	- 9,52	+ 9,91

Pro přesnější a detailnější výsledky byli dále z celého normativního souboru vybráni respondenti vykonávající nepodmíněný trest pouze za jeden trestný čin, resp. druh trestné činnosti ($N = 317$). Ti byli následně rozřazeni dle spáchané trestné činnosti do šesti základních kategorií. Konkrétně šlo o pachatele znásilnění, vraždy, loupeže, krádeže, další skupinu tvořili pachatelé jiné majetkové trestné činnosti (tj. s výjimkou krádeže) společně s odsouzenými za podvody a hospodářskou kriminalitu, a poslední kategorie zahrnovala jedince aktuálně odsouzené za trestné činy spočívající v porušování pořádku a uložených povinností.

Na základě výsledku vícerozměrné analýzy rozptylu (MANOVA) bylo možné zamítnout multivariační nulovou hypotézu o tom, že se tyto skupiny pachatelů rozdělené na základě jejich trestné činnosti za kterou byli aktuálně odsouzeni k nepodmíněnému trestu, v žádné ze škál PICTS-cz neliší ($F(95; 1430) = 3,063; p < 0,001$). Nejvíce statisticky signifikantních rozdílů pak bylo identifikováno opět mezi skupinou pachatelů krádeže a vraždy (viz Graf 1), a to konkrétně ve škálách Mo, En, Sn, So, HIS, AST a P (v P škále rozdíl průměrných HS činil 23,88) a v souhrnném skóru GCT (rozdíl 17,44 HS). Výše skórovali vždy pachatelé krádeže. V posledních třech zmíněných škálách (HIS, AST a P) se tyto dvě kategorie pachatelů významně lišily i ve srovnání s dalšími skupinami. Šlo o rozdíly mezi pachateli vraždy a pachateli loupeže (HIS – o 5,75, AST – o 4,34, P – o 15,74), kde níže skórovali opět pachatelé vraždy, dále mezi odsouzenými za krádež a znásilnění (HIS – o 5,30, AST – o 4,64, P – o 14,75), kde vyšších průměrných skórů dosahovali znovu pachatelé krádeže. Jen pro úplnost doplňujeme i detekovaný rozdíl mezi pachateli krádeže a odsouzenými za trestnou činnost spočívající v porušení uložených povinností. Významný rozdíl byl totiž zaznamenán pouze v jediné škále, tj. Sn, v níž pachatelé krádeže skórovali signifikantně výše (o 3,88).

Graf 1:

Průměrné hodnoty (HS) ve vybraných škálách PICTS-cz dosažené pachatelé krádeže a vraždy

Oběma nastíněnými postupy byly největší rozdíly (současně v nejvíce škálách) shodně identifikovány mezi pachatelé **vraždy a krádeže**.

Před tím než nabídneme možné interpretace či hypotetická vysvětlení těchto diferencí, se krátce zmíníme o signifikantně nižším skóru ve validizační škále Df-r u pachatelů krádeže⁴⁵. Ten totiž evokuje otázku, zda nemohou být další detekované rozdíly (významně vyšší skóry pachatelů krádeže v dalších škálách) ovlivněny nižší mírou defenzivity a menším zastoupením „falešně pozitivních“ odpovědí u této skupiny pachatelů (ve smyslu skrývání či zmírňování příznaků kriminálního myšlení). Při zvýšených skórech ve škále Defenzivity jsou totiž skóry v jednotlivých škálách naopak uměle potlačovány, a tedy nižší, než by odpovídalo skutečnosti. Převědeme-li ale průměrný hrubý, skór dosažený v této validizační škále pachatelé ostatní trestné činnosti na T-skóry, zjistíme, že je zcela v normě (T-skór v rozmezí 49 – 50), takže výše popsané zkreslení (spojené se zvýšeným skórem ve škále Df-r) zde neočekáváme⁴⁶. Dosažený průměrný skór v této škále u pachatelů krádeže se navíc liší zcela nepatrně, o pouhých 0,84 bodu HS.

Významně vyšší skór dosažený pachatelé krádeže v kombinované škále P (ve srovnání s pachatelé vraždy i všemi ostatními odsouzenými) je očekávaným výsledkem. U krádeží (minimálně ve srovnání s vraždami) obecně očekáváme vyšší míru instrumentality, plánovitější kriminální myšlení, očekávání pozitivních výsledků plynoucích ze zločinu, apod. Toto zjištění odpovídá i výstupům studií ověřujících konstruktovou validitu kombinovaných škál PICTS (Walters, 2007a; Walters, Frederick, & Schlauch, 2007), které zjistily korelaci škály Proaktivního kriminálního myšlení (P) s předchozími odsouze-

45 Tento rozdíl byl detekován v rámci srovnání pachatelů krádeže se všemi ostatními respondenty, ne již při jejich porovnání s pěti dalšími základními kategoriemi pachatelů dle trestné činnosti.

46 Navíc všeobecně nemohl skór v této škále u jednotlivců dosáhnout T-skóru 65 a vyššího, který znamená nadměrné ovlivnění defenzivními či „falešně pozitivními“ odpověďmi (ve smyslu skrývání či zmírňování příznaků, kdy skóry v jednotlivých škálách dosahují nižších hodnot, než by odpovídalo skutečnosti). V takovém případě by totiž byli ze souboru vyloučeni pro nevaliditu protokolu.

ními respondentů za instrumentální, proaktivní trestný čin, jako je loupež či krádež vloupáním. I u nás skórovali v této škále pachatelé loupeže výše než odsouzení za vraždu (o 15,74 HS; $p < 0,05$) a znásilnění (6,60; *ns.*). Ještě výrazněji tyto dvě skupiny v předmětné škále převyšovali pachatelé krádeží (odsouzené za vraždu o 23,88 HS a pachatele znásilnění o 14,75 HS; $p < 0,05$).

Překvapivé nejsou ani rozdíly detekované ve škálách AST a En, které zachycující druh kriminálního myšlení pojící se opět spíše s plánovitou trestnou činností (sytí P škálu) motivovanou přesvědčením jedince, že je oprávněn jednat v zájmu svých přání a potřeb na úkor potřeb druhých. Složitější interpretace je pak u diferencí ve škálách So a HIS. Tyto rozdíly nás přivádí k úvaze nejen nad souvislostmi s plánovitým kriminálním myšlením a jednáním (škála HIS je Waltersem označovaná jako korelát proaktivní kriminality), ale i s kriminální historií či kariérou těchto pachatelů. Především pak obsahová škála Minulého kriminálního myšlení (HIS) nás už svým názvem upozorňuje na svou významnou souvislost s kriminální minulostí, která byla empiricky prokázána i na českém souboru (korelace s počtem předchozích záznamů v opisu rejstříku trestů byla jedna z nejvyšších a dosahovala hodnoty 0,37; korelace s počtem předchozích uvěznění činila 0,35). Získané údaje o kriminální historii respondentů jsou v naprostém souladu s touto hypotézou – průměrný počet předchozích záznamů i uvěznění byl u odsouzených za krádež výrazně vyšší (záznamy o předchozím odsouzení 8,27; uvěznění 3,03) než u pachatelů vraždy (záznamy o předchozím odsouzení 2,95; uvěznění 1,07).

Signifikantně nižší skór ve škále Zdůvodnění (Mo) u pachatelů vraždy se zdá být snadno vysvětlitelným zjištěním. V případě vraždy jde totiž o trestnou činnost, jejíž následky, průběh, aj. lze mnohem obtížněji zlehčovat pomocí jakýchkoli vysvětlení a výmluv, jelikož tito respondenti záměrně usmrtili jinou osobu, nebo se o to přinejmenším pokusili (v případě vraždy ve stadiu pokusu).

Prezentované výsledky korespondují s obecnějšími závěry výše citované rozsáhlé studie Wilsona a kol. (2003). Studie srovnávala pachatele majetkové a nemajetkové trestné činnosti a zjistila, že skupina pachatelů majetkové kriminality vykazuje větší deficity v jimi měřených oblastech obsahově velmi blízkých konceptu kriminálního myšlení. Proto jsme se i my rozhodli porovnat pachatele majetkové kriminality s odsouzenými za jinou trestnou činnost. Skupina našich respondentů byla vymezena tak, aby co nejvíce korespondovala s výběrovými kritérii ve studii Wilsona a kol. (2003) – šlo tedy o odsouzené za loupež, krádež a/nebo jinou majetkovou trestnou činnost. Zjištěny byly početné signifikantní rozdíly (ve 14 z celkem 18 analyzovaných škál, $p < 0,05$; po Bonferroniho korekci pro 18 současných srovnání v 6 škálách) vždy v neprospěch pachatelů majetkové kriminality, kteří skórovali výše v průměru o 2,40 bodu HS (při výpočtu z 6 škál se signifikantním rozdílem po Bonferroniho korekci byla tato průměrná hodnota vyšší o 3,89 bodu; konkrétně v Souhrnném skóru kriminálního myšlení činil tento rozdíl 6,86 bodu).

Závěrem tedy můžeme konstatovat, že osoby odsouzené za krádež vykazovaly vyšší míru kriminálního myšlení ve srovnání s odsouzenými za vraždu. V několika škálách skórovali pachatelé krádeže také signifikantně výše než pachatelé znásilnění, pachatelé loupeže zase výše než pachatelé vraždy. Odsouzení za majetkovou kriminalitu vykazují v PICTS-cz vyšší míru kriminálního myšlení ve srovnání s odsouzenými za jinou trestnou

činnost. Analýzy vzájemně porovnávající konkrétní trestné činy pak naznačují, že pachatelé deliktů s majetkovým motivem (krádež, loupež) skórují zpravidla významně výše než pachatelé násilných trestných činů (znásilnění, vražda). Naše data tedy nepodporují implicitní hypotézu o spojení závažnější trestné činnosti s výraznějšími kriminálními postoji – majetkovou kriminalitu, jejíž pachatelé skórovali signifikantně výše, hodnotíme z hlediska dopadu na oběť naopak jako obecně méně závažnou. **Naše data poukazují spíše na to, že zde významnější roli sehrává kriminální historie či kariéra pachatelů⁴⁷, než druh a závažnost aktuálně odsouzené trestné činnosti jedince.**

47 Průměrný počet předchozích záznamů v opisu rejstříku trestů byl v našem souboru výrazně vyšší u odsouzených za krádež (8,27) a loupež (6,64) než u pachatelů znásilnění (4,67) a vraždy (2,95).

v.

Závěr

Přikládat určitý smysl či význam okolnímu prostředí i sami sobě, strukturovat svou zkušenost, se snažíme (a realizujeme) již od raného dětství. Každý člověk si ve své mysli konstruuje vlastní realitu, resp. si utváří vlastní mentální model vnějšího světa, na jehož základě zpracovává a přisuzuje význam dalším informacím o vnímaném okolí. Tyto mentální konstrukty, které reprezentují námi vnímanou realitu, označuje Glenn Walters jako systémy přesvědčení (*belief systems*).

Model kriminálního myšlení, který by uspokojil všechny odborníky ve výzkumu i v praxi, v současné době asi nenajdeme. To ale nemění nic na tom, že kriminální postoje a styly uvažování, resp. systém kriminálních přesvědčení, vztahující se k antisociálnímu a delikventnímu jednání, je podstatnou součástí většiny soudobých teorií kriminálního jednání a patří k důležitým faktorům při posuzování rizikovitosti pachatelů trestné činnosti. Jejich užitečnost a význam je empiricky doložen – ať už pro predikci kriminální recidivy po propuštění z výkonu trestu nebo možného problémového chování ve výkonu trestu odnětí svobody, ve smyslu maladaptace na vězeňské prostředí či rizika kázeňských přestupků. Předpoklad, že změna kriminálního myšlení vede k redukci kriminálního jednání, byla empiricky doložena a v zahraničí celá řada intervenčních programů pro práci s odsouzenými ve věznicích operuje právě s modelem kriminálního myšlení

Česká verze **Inventáře kriminálních stylů myšlení (PICTS-cz)** podle našich dostupných výsledků odpovídá původní verzi metody, jež je široce akceptovaným nástrojem pro detekci výskytu a intenzity kriminálních postojů u dospělé kriminální, resp. vězeňské populace. Převod dotazníku do jiné řeči, do jiného sociokulturního prostředí s jinými zvyklostmi, právním systémem, s jiným způsobem uvažování lidí, je vždy obtížným úkolem. V případě Inventáře kriminálních stylů myšlení (PICTS-cz) se nám v základních psychometrických charakteristikách podařilo dosáhnout velmi podobných výsledků jako autorovi originální metody. Česká verze nástroje byla standardizována na dospělé mužské vězeňské populaci. Normativní soubor, čítající 586 odsouzených mužů ve výkonu trestu odnětí svobody v ČR, dokonce převyšoval velikost standardizačního souboru originální verze nástroje. Reliabilita, ve smyslu vnitřní konzistence škál a mezipoložkové korelace, dostala, resp. předčila úroveň dosaženou původní verzí nástroje. Také interkorelace škál PICTS-cz se ukázala jako velmi podobná či téměř totožná se strukturou vzájemných korelací škál originální verze. Výsledky explorační faktorové analýzy naznačují přítomnost čtyř faktorů, což je struktura, k níž se kloní i autor původní metody. Celkové procento variance vysvětlené tímto modelem je však v našem případě, stejně jako u originálu, relativně nízké. I v tomto případě je tedy možné konstatovat, že **výsledek faktorové analýzy české verze inventáře i vzájemných korelací jeho jednotlivých škál zcela odpovídá výsledkům analogických analýz u původní verze.**

V souladu se zjištěními zahraničních studií byl detekován pozitivní vztah mezi skóry ve škálách PICTS-cz a charakteristikami kriminální historie respondentů. Silnějším korelátem kriminálního myšlení se ukázal počet předchozích záznamů v opisu rejstříku trestů, než počet předchozích uvěznění. U českého souboru byly tedy zjištěny obdobně silné, příp. silnější vztahy mezi skóry v jednotlivých škálách inventáře a sledovanými charakteristikami kriminální minulosti jedince, ve srovnání se zahraničními soubory, u nichž máme k dispozici bližší údaje. Zjištěné vztahy lze vnímat jako povzbudivé, vzhledem k zamýšlenému uplatnění nástroje při predikci recidivy. Analýzy vztahů dalších relevantních

charakteristik respondentů a skóre ve škálách PICTS-cz taktéž přinesly výsledky, které korespondují s dosavadním poznáním v této oblasti, příp. jej vhodně doplňují. Konkrétně se jedná o zjištěnou zápornou korelaci skóre ve škálách PICTS-cz s věkem, dosaženým vzděláním a partnerskou adaptací odsouzených a významné rozdíly mezi skupinami pachatelů vytvořenými na základě trestné činnosti, za kterou byli odsouzeni (zejm. mezi pachateli vraždy a krádeže).

Inventář PICTS-cz vykazuje uspokojivé hodnoty základních psychometrických parametrů, srovnatelné s výsledky studií realizovaných na standardizačním souboru autora metody. Popsané vztahy podle nás ukazují účelnost využití dotazníku i v našem sociálně-kulturním prostředí, a s jistou dávkou opatrnosti i na validitu použitého konstruktu kriminálního myšlení u českých odsouzených. **Testy reliability a orientační důkazy validity inventáře naznačují možnosti jeho využití jako účelné pomůcky v diagnostické praxi vězeňských psychologů a soudních znalců – psychologů.**

Věříme tedy, že česká verze nástroje bude v ČR obdobně dobře uplatnitelná, jako je tomu u originálu v USA i jeho verzí v dalších zemích. To ale samozřejmě prokážou až další psychometrické analýzy, včetně odhadů test – retestové reliability, a především empirické validizační studie.

Tím se dostáváme k limitům adaptace této metody, které byly zapříčiněny mimo jiné tím, že převod vznikl jako „vedlejší produkt“ rozsáhlého kriminologického výzkumu (více Blatníková, Faridová & Zeman, 2014, 2015). Za nedostatek české verze lze považovat neuskutečnění tzv. zpětného překladu do výchozího jazyka metody. S obdobným postupem se setkáváme při převodu psychologických metod vcelku běžně, bylo tomu tak mj. i při adaptaci PICTS v jiných zemích, např. v Nizozemsku. Věříme, že tento nedostatek byl alespoň zčásti kompenzován tvorbou kombinovaného překladu z více nezávislých zdrojů. Nestandardně jsme také předem neproěřovali srozumitelnost položek u cílové, tj. vězeňské, populace. Důvody pro tento postup byly dány jak omezenými personálními možnostmi, tak skutečností, že jsme nepředpokládali zásadní rozdíly ve schopnosti porozumění položkám v porovnání s námi oslovenými zástupci nekriminální populace. Proto věříme, že lze náš postup považovat za dostatečný. Volba výběrové strategie byla determinována specifiky výzkumu ve vězeňském prostředí, kde je velice obtížné získat reprezentativní soubor. V rámci forenzně psychologických metod se tedy jedná o nadstandardně rozsáhlý a kvalitní normativní soubor. Z psychometrického hlediska lze za omezení považovat již zmíněnou nejednoznačnost, jež panuje ohledně faktorové struktury nástroje. Dostupné výsledky nicméně naznačují, že český převod je srovnatelný s jinými jazykovými adaptacemi, a čeští výzkumníci se tak budou moci podílet na mezinárodní snaze o identifikaci struktury nástroje.

Těžiště využití inventáře PICTS-cz, který jsme v této publikaci představili, se podle nás nachází především v penitenciární oblasti, a to nejen při predikci přízpůsobení jedince podmínkám vězeňského prostředí, resp. predikci rizika kázeňských přestupků (především škály P a R a skór GCT). Možnosti využití tohoto nástroje spatřujeme po vzoru zahraniční praxe i v oblasti intervenční, resp. v rámci psychologické práce s odsouzenými. Zde může posloužit k zachycení úrovně a dominujících charakteristik kriminálního myšlení (všechny čtyři generace škál PICTS), k posouzení možnosti změny těchto postojů (zejména škály FOC

a CUR) i k následné detekci dosažené změny, např. po dokončení určitého intervenčního programu (škála CUR). Opomenut by ale neměl zůstat ani potenciál konceptu pro soudně znaleckou psychologickou praxi, který spočívá především v oblasti posuzování rizika recidivy či prognózy resocializace (především škály P a R a skór GCT). Předkládané návrhy pro využití PICTS-cz vycházejí ze skutečnosti, že originální verze nástroje (PICTS) se již od svého vzniku velmi dobře uplatňovala jak ve výzkumu (predikce recidivy, evaluace programů zacházení ve výkonu trestu, aj.), tak i v klinické praxi (individuální psychodiagnostika, assessment, posouzení nebezpečnosti konkrétního pachatele apod.).

Resumé

Tato odborná monografie přináší shrnutí výzkumných poznatků o konceptu kriminálního myšlení a kriminálního životního stylu a seznamuje čtenáře s nástrojem – Inventářem kriminálních stylů myšlení (*Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles*) – který je určený pro zmapování stylů myšlení u kriminální populace. Předmětem výzkumu se tak stali odsouzení pachatelé, kriminální styly myšlení a zmíněný Inventář kriminálních stylů myšlení (PICTS). Hlavním cílem výzkumu bylo posoudit možnosti zjišťování kriminálních stylů myšlení u české vězeňské populace, zhodnotit možnosti využití inventáře v podmínkách forenzní a penitenciární praxe a popsat, resp. objasnit strukturu inventáře PICTS. Využity byly zejména kvantitativní postupy, multivariační statistické metody a také analýza dokumentů⁴⁸.

S iracionálními či mylnými přesvědčeními, která mají malou či žádnou oporu v důkazech, se lze běžně setkat i u členů většinové, nekriminální populace. Zásadní odlišnost ale spočívá v tom, že mezi pachateli trestné činnosti se zpravidla vyskytují ve zvýšené míře, jsou silně zvýrazněna a vztahují se k sociálně nežádoucímu či přímo antisociálnímu chování. V první části publikace se věnujeme teoretickému zázemí kriminálního myšlení v pojetí Glenna Walterse a jeho integrativně – interaktivní teorie kriminality, která v sobě spojuje dispoziční i situační přístup. Mentální konstrukty, reprezentující námi vnímanou realitu, pak označuje jako tzv. systémy přesvědčení (*belief systems*).

Kriminální myšlení se vyskytuje napříč kriminální populací, bez ohledu na druh trestné činnosti. Výzkumů, srovnávajících výsledky mezi skupinami pachatelů různých trestných činů, resp. různých druhů kriminality, je zatím minimum. Intenzita kriminálních postojů se však značně liší mezi skupinami pachatelů, tříděnými podle různých aspektů jejich kriminální minulosti, jako je věk zahájení kriminální kariéry a její rozsah (vysoké skóre ve škálách inventáře PICTS jsou spojeny s bohatší kriminální minulostí a časnějším zahájením kriminální kariéry – čím dříve jedinec zahájí svou kriminální kariéru, tím intenzivnější či hlouběji zakořeněné kriminální postoje následně vykazuje). Obdobně tomu je podle empirických výzkumů u počtu předchozích odsouzení – čím vyšší je počet dřívějších odsouzení jedince, tím maladaptivnější postoje lze u něj očekávat.

Dílčí identifikaci a popis kriminálního myšlení umožňuje více metod – rozhovor, obsahová analýza výpovědi, příp. analýza výpovědi získaná v rámci některých projektivních technik. V zahraniční odborné literatuře existují zmínky o existenci řady dotazníků či inventářů, postihujících přímo kriminální kognici, ve smyslu kriminálního myšlení, přesvědčení, postojů, kognitivních distorzí a jiných obdobně vymezených či příbuzných konceptů. Tyto nástroje jsou zpravidla určeny pro kriminální populaci jako celek, případně pro pachatele konkrétního druhu trestné činnosti, nejčastěji sexuálně motivovaných deliktů. V České republice je situace v nabídce podobně zaměřených nástrojů zcela odlišná – většinou lze využít pouze některé osobnostní inventáře, které mohou zároveň zachycovat i jisté aspekty kriminálního myšlení, i když třeba jen velmi okrajově. V In-

48 Stěžejní část pak tvořilo empirické šetření – terénní sběr dat – sloužící k adaptaci techniky na české podmínky, které bylo realizováno v rámci výzkumného projektu „Násilná sexuální kriminalita v ČR se zaměřením na její aktuální formy, na zvyšování účinnosti odhalování a postihu jejich pachatelů a na možnosti ochrany společnosti před sexuálně motivovaným násilím“, kterému byla poskytnuta účelová podpora v rámci Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2012 – 2015 (BV II/2-VS), identifikační kód projektu VG20122014084.

stitutu pro kriminologii a sociální prevenci jsme v průběhu let 2012 – 2015 pracovali, se souhlasem autora Glenna D. Walterse, na převodu Inventáře kriminálních stylů myšlení (PICTS), který je považovaný za jeden z nejlépe propracovaných nástrojů pro „měření“ kriminálního myšlení, do českého prostředí. První verzi inventáře vytvořil Walters v roce 1995 a v současné době nabízí osm škál/stylů myšlení, čtyři faktorové škály, dvě obsahové a dvě kombinované škály.

Dále nabízí jednu speciální škálu – škálu Strachu ze změny – a souhrnný skór kriminálního myšlení. Za významné u tohoto nástroje považujeme začlenění validizačních škál, které pomáhají identifikovat tzv. styl odpovídání (*response style*) respondenta a zachycují jeho postoj k testové situaci. Na základě celé řady realizovaných studií je možné konstatovat, že se jedná o nástroj s opakovaně prokázanou reliabilitou (ve smyslu vnitřní konzistence, mezipoložkové korelace a test – retestové reliability) i validitou; prediktivní validita nástroje byla prokázána ve vztahu k institucionálnímu přizpůsobení a recidivě. Pro praktické uplatnění nástroje je významná také jeho inkrementální validita, resp. inkrementální validita jeho jednotlivých škál (schopnost nástroje PICTS přispívat k predikci recidivy). Podle Walterse, autora techniky, představuje osm stylů myšlení, i přes jejich vzájemné vztahy, dostatečně odlišné a samostatné primární kognitivní aspekty kriminálního životního stylu. Východiskem pro formulaci osmi škál stylů myšlení bylo především pozorování a studium „chyb v myšlení“, které se objevovaly v popisu kriminálního jednání tak, jak jej prezentovali pachatelé. Nástroj PICTS je tak považován za jeden z mála empiricky založených, resp. z empirie vycházejících nástrojů pro posuzování kriminálních stylů myšlení.

Adaptace techniky na českou vězeňskou populaci probíhala v letech 2011–2015 a **Inventář kriminálních stylů myšlení (PICTS-cz)** nyní představuje plně standardizovaný test. Pro zajištění objektivit nástroje byly definovány standardní podmínky, způsob administrace, skórování, vyhodnocení i interpretace. Česká verze většinou zachovává postupy, stanovené v původním dotazníku. Jednotlivé kroky převodu techniky plně respektovaly základní principy nastavené autorem, včetně způsobu distribuce tohoto psychodiagnostického nástroje. Česká verze inventáře dle dostupných výsledků odpovídá původní verzi, jež je široce akceptovaným nástrojem pro detekci výskytu a intenzity kriminálních postojů u dospělé kriminální, resp. vězeňské populace. Inventář PICTS-cz vykazuje uspokojivé hodnoty základních psychometrických parametrů, srovnatelné s výsledky studií realizovaných na standardizačním souboru autora metody. Testy reliability a orientační důkazy validity inventáře naznačují možnosti jeho využití jako účelné pomůcky v diagnostické praxi vězeňských psychologů a soudních znalců – psychologů.

Těžiště využití inventáře PICTS-cz, který jsme v této publikaci představili, se podle nás nachází právě především v penitenciární oblasti, a to nejen v predikci přizpůsobení jedince podmínkám vězeňského prostředí, resp. v predikci rizika kázeňských přestupků. Možnosti využití tohoto nástroje spatřujeme po vzoru zahraniční praxe i v oblasti intervenční, resp. v rámci psychologické/psychoterapeutické práce s odsouzenými. Zde může posloužit k zachycení intenzity a dominujících charakteristik kriminálního myšlení, k posouzení možnosti změny těchto postojů, i k následné detekci dosažené změny (např. po dokončení určitého intervenčního programu) – zde vidíme potenciál techniky pravděpodobně nejsilněji. Opomenuty by ale neměly zůstat ani možnosti konceptu pro soudně znaleckou psychologickou praxi, které spočívají především v oblasti posuzování rizika

recidivy či prognózy resocializace. Ověření a využití techniky právě při hodnocení účinnosti (efektivity) programů zacházení u vězeňské populace by bylo vhodným krokem pro další práci.

Summary

This expert monograph presents a summary of research findings about the concept of criminal thinking and the criminal lifestyle, and acquaints the reader with the tool – Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles – designated for mapping the thinking styles in the criminal population. The subjects of research were convicted offenders, criminal thinking styles and the aforementioned Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). The main objective was to assess the possibility of identifying criminal thinking styles in the Czech prison population, to evaluate the option of using the inventory in the conditions of forensic and penitentiary practice and to describe, or rather clarify the structure of the PICTS. Quantitative procedures, multivariable statistical methods and document analyses in particular were used.⁴⁹

Irrational or erroneous beliefs, which have little or no support in evidence, can commonly be encountered even among members of the majority, non-criminal population. However, the fundamental difference is that they usually appear in an increased degree among criminals, are strongly emphasised/in an increased degree and intensity among criminals and relate to socially undesirable or downright antisocial behaviour. In the first part of the publication, we apply to the theoretical background of criminal thinking as conceived by Glenn Walters and his integrative-interactive theory of criminality, which combines a dispositional and situational approach. He identifies mental constructs, representing perceived reality, as belief systems.

Criminal thinking occurs across the criminal population, regardless of the given type of crime. Research, comparing the results between groups of perpetrators of various crimes, respectively various types of criminality, is currently minimal. However, the intensity of criminal attitudes differs substantially between groups of perpetrators, sorted according to various aspects of their criminal history, such as the age of criminal onset and the extent of criminal career (high scores on the PICTS scales are associated with a richer criminal history and earlier onset of the criminal career – the sooner an individual starts their criminal career, the more intensive and profoundly rooted criminal attitudes they show). The same applies to the number of prior convictions according to empirical research – the higher number of earlier convictions the individual has, the more maladaptive attitudes can be expected of them.

There are several methods used for the partial identification and description of criminal thinking – interviews, content analysis of testimony, or analysis of statements obtained within certain projective techniques. Foreign expert literature mentions the existence of a number of questionnaires or inventories directly concerning criminal cognition, in the sense of criminal thinking, beliefs, attitudes, cognitive distortions and other similarly defined or related concepts. These tools are generally designated for the criminal popula-

49 The core part consisted of empirical surveys – onsite data collection – that served to adapt the technique to Czech conditions, which was conducted within the research project “Violent sexual criminality in the Czech Republic with a focus on its current forms, on increasing the effectiveness of exposure and sanctioning its offenders and on the possibility of protecting society from sexually motivated violence”, which was granted special-purpose support within the Security Research Program of the Czech Republic in 2012-2015 (BV II/2-VS), project identification code VG20122014084.

tion as a whole, or apply to the perpetrators of a specific type of criminal activity, most often sexually motivated offences. In the Czech Republic, the offer of similarly focused tools is entirely different; most often it is possible to use only some personality inventories, which may simultaneously depict certain aspects of criminal thinking, albeit only very marginally. In the course of 2012 – 2015, our research team at the Institute of Criminology and Social Prevention, with the consent of the author Glenn D. Walters, worked on adapting to the Czech environment the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS), which is considered one of the most thoroughly elaborated tools for “measuring” criminal thinking. The first version of the inventory was created by Walters in 1995 and at present it offers eight thinking style scales, four factors scales, two content and two composite scales. It also offers one special scale– Fear of change scale – and a general criminal thinking score. What we consider important about this method (instrument) is the inclusion of validity scales, which help identify the respondent’s response style and depict their attitude to the test situation. Based on a whole range of performed studies, it may be observed that this is an instrument with repeatedly proven reliability (in the sense of internal consistency, inter-item correlation and test-retest reliability) and validity; the predictive validity of the inventory was proven in relation to institutional adjustment and recidivism. Another important factor for practical application of the tool is its incremental validity, respectively the incremental validity of its individual scales (ability of the PICTS instrument to contribute to predicting recidivism). According to Walters, author of the technique, the eight thinking styles, despite their mutual correlations, represent the sufficiently distinguished and independent primary cognitive aspects of a criminal lifestyle. The reference for formulating the eight thinking style scales was above all the observation and study of “thinking errors” that appeared in the description of criminal conduct, as presented by the perpetrators. The PICTS instrument is thus considered one of the few empirically based, respectively empirically referenced tools for assessing criminal thinking styles.

Adaptation of the instrument to the Czech prison population as conducted in 2011 – 2015 and the **Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS-cz)** now constitutes a fully standardized test. To ensure the objectivity of the method/instrument, standard conditions, process of administration, scoring, evaluation and interpretation were defined. The Czech version largely preserves the procedures stipulated in the original questionnaire. The individual steps of adapting the technique fully respected the basic principles set by the author, including the method of distributing this psychodiagnostic tool. According to available results, the Czech version of the questionnaire corresponds to the original version of the instrument, which is a widely accepted instrument for detecting the occurrence and intensity of criminal attitudes among adult criminals (criminal population), respectively the adult prison population. PICTS-cz shows satisfactory basic psychometric properties, comparable with the results of studies carried out on the author’s/original standardization sample. Tests of reliability and indicative proofs of validity of the inventory indicate the possibility of employing it as a useful tool in the diagnostic practice of prison psychologists and expert witnesses in psychology.

We believe that the core of using PICTS-cz, which we have presented in this publication, lies primarily in the penitentiary area, not just in the prediction of the individual’s institutional/disciplinary adjustment to the conditions of a prison environment, respectively

prediction of the prison misconducts (risk of disciplinary offences). We also see the possibility of using this tool in the field of intervention, or psychological/psychotherapeutic work with offenders, following the example from abroad. In this area, it can serve to define the level/intensity and dominant characteristics of criminal thinking, assess the possibility of changing these attitudes, and subsequently detecting the achieved change (e.g. after finishing a specific intervention program); this is where we believe the technique's potential to be the strongest. However, applicability of the concept for practice of expert witnesses, consisting mainly of assessing the risk of recidivism or resocialization prognosis, should not be omitted. Verification and use of the technique when measuring effectiveness of intervention programs for the prison population/assessing the effectiveness of programs for treating the prison population would be a suitable step for further work.

Překlad: PRESTO – Překladačské centrum s.r.o.

Použité prameny

- Abel, G. G., Becker, J. V., & Cunningham-Rathner, J. (1984). Complications, consent, and cognitions in sex between children and adults. *International Journal of Law & Psychiatry*, 7(1), 89–103.
- Allan, M., Grace, R. C., Rutherford, B., & Hudson, S. M. (2007). Psychometric assessment of dynamic risk factors for child molesters. *Sexual Abuse: A Journal of Research & Treatment*, 19(4), 347–367.
- Balcar, K. (1983). *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Praha: SPN.
- Balcar, K. (2004). *Dotazník konstruktivního myšlení – CTI*. Praha: Testcentrum.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1–26.
- Banase, R., Koppehele-Gossel, J., Kistemaker, L. M., Werner, V. A., & Schmidt, A. F. (2013). Pro-criminal attitudes, intervention, and recidivism. *Aggression & Violent Behavior*, 18(6), 673–685.
- Barriga, A. Q. (2008). *How I Think about Drugs and Alcohol (HIT-D&A) Questionnaire Manual*. Champaign, IL: Research Press.
- Barriga, A. Q., Landau, J. R., Stinson, B. L., Liao, A. K., & Gibbs, J. C. (2000). Cognitive distortion and problem behaviors in adolescents. *Criminal Justice and Behavior*, 27(1), 36–56.
- Barriga, A. Q., Gibbs, J. C., Potter, G., & Liao, A. K. (2001). *How I Think (HIT) Questionnaire Manual*. Champaign, IL: Research Press.
- Berman, A. H. (2004). The Reasoning and Rehabilitation Program: Assessing Short- and Long-Term Outcomes Among Male Swedish Prisoners. *Journal of Offender Rehabilitation*, 40(1/2), 85–103.
- Biedermanová, E., & Petras, M. (2011). *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: IKSP.
- Blatníková, Š., Faridová, P., & Zeman, P. (2014). *Násilná sexuální kriminalita – téma pro experty i veřejnost*. IKSP, Praha: IKSP.
- Blatníková, Š., Faridová, P., & Zeman, P. (2015). *Znásilnění v ČR – trestné činy a odsouzení pachatelé*. Praha: IKSP.
- Blud, L., Travers, R., Nugent, F., & Thornton, D. (2003). Accreditation of offending behaviour programmes in HM Prison Service: 'What Works' in practice. *Legal and Criminological Psychology*, 8(1), 69–81.
- Boduszek, D., & Hyland, P. (2012). Psycho-Sociological Review of Criminal Thinking Style. *Journal of Humanistics & Social Sciences*, 1(1), 28–36.
- Boduszek, D., McLaughlin, C., & Hyland, P. (2011). Criminal attitudes of ex-prisoners: The role of personality, anti-social friends and recidivism. *Internet Journal of Criminology* [online] [cit. 2013–11–26]. Dostupné z: <http://www.internetjournalofcriminology.com/>.
- Borovanská, M. (2011). Užívání neutralizačních technik u nekriminální populace. In K. Večerka (Ed.), *Propojení teorie a praxe při studiu sociálních deviací: Sborník příspěvků z konference sekce sociální patologie MČSS* (pp. 196–202). Praha: Masarykova česká sociologická společnost.
- Bourgon, G., & Armstrong, B. (2005). Transferring the principles of effective treatment into a 'real world' prison setting. *Criminal Justice and Behavior*, 32(1), 3–25.
- Bulten, E., Nijman, H., & van der Staak, C. (2009). Measuring criminal thinking styles: The construct validity and utility of the PICTS in a Dutch prison sample. *Legal & Criminological Psychology*, 14(1), 35–49.

- Bumby, K. M. (1996). Assessing the cognitive distortions of child molesters and rapists: Development and validation of the MOLEST and RAPE scales. *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment*, 8(1), 37–54.
- Bush, J. (1995). Teaching self-risk management to violent offenders. In J. McGuire (Ed.), *What works: Reducing reoffending – Guidelines from research and practice* (pp. 139–154). New York: John Wiley.
- DeLisi, M. (2005). *Career Criminals in Society*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dembo, R., Turner, C. W., & Jainchill, N. (2007). An assessment of criminal thinking among incarcerated youths in three states. *Criminal Justice and Behavior*, 34(9), 1157–1167.
- Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1146–1158.
- Egan, V., McMurran, M., Richardson, C., & Blair, M. (2000). Criminal cognitions and personality: What does the PICTS really measure? *Criminal Behaviour & Mental Health*, 10(3), 170–184.
- Epstein, S. (1993). *Manual for the constructive thinking inventory*. Amherst, MA: University of Massachusetts.
- Eysenck, S. B. G., & Eysenck, H. J. (1997). Personality differences between prisoners and controls. *Personality and Individual Differences*, 40(5), 1023–1028.
- Faridová, P. (2014). *Vybrané koncepce kriminálního myšlení u pachatelů trestné činnosti* (Diplomová práce). Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra psychologie.
- Faridová, P. (2015). Kriminální myšlení: teoretická a terminologická východiska. *Československá psychologie*, 59(4), 332–345.
- Feeney, F. (1986). Robbers as decision-makers. In D. Cornish & R. Clarke (Eds.), *The reasoning criminal* (pp. 53–71). New York: Springer-Verlag.
- Friendship, C., Blud, L., Erikson, M., Travers, R., & Thornton, D. (2003). Cognitive-behavioural treatment for imprisoned offenders: An evaluation of HM Prison Service's cognitive skills programmes. *Legal & Criminological Psychology*, 8(1), 103–114.
- Garner, B. R., Knight, K., Flynn, P. M., Morey, J. T., & Simpson, D. D. (2007). Measuring offender attributes and engagement in treatment using the Client Evaluation of Self and Treatment. *Criminal Justice and Behavior*, 34(9), 1113–1130.
- Gendreau, P., Goggin, C. E., & Law, M. A. (1997). Predicting prison misconducts. *Criminal Justice and Behavior*, 24(4), 414–431.
- Gendreau, P., Little, T., & Goggin, C. (1996). A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works! *Criminology*, 34(4), 575–607.
- Gibbs, J. C. (1991). Sociomoral developmental delay and cognitive distortion: Implications for the treatment of antisocial youth. In W. M. Kurtines, J. L. Gerwitz (Eds.), *Handbook of moral behaviour and development: 3. Application*. Los Angeles: Lawrence Erlbaum.
- Gibbs, J. C., Potter, G., & Goldstein, A. P. (1995). *The EQUIP program: Teaching youth to think and act responsibly through a peer-helping approach*. Champaign, IL: Research Press.
- Gonsalves, V. M., Scalora, M. J., & Huss, M. T. (2009). Prediction of recidivism using the Psychopathy Checklist-Revised and the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles within a forensic sample. *Criminal Justice and Behavior*, 36(7), 741–756.
- Hanson, R. K., Gizzarelli, R., & Scott, H. (1994). The attitudes of incest offenders: Sexual entitlement and acceptance of sex with children. *Criminal Justice and Behavior*, 21(2), 187–202.
- Hare, R. D. (1991). *Manual for the Revised Psychopathy Checklist*. Toronto, ON: Multi-Health Systems.

- Hart, S. D., Cox, D. N., & Hare, R. D. (1995). *The Hare Psychopathy Checklist: Screening Version*. Toronto, ON: Multi-Health Systems.
- Hare, R. D., Forth, A. E., Strachan, K. E. (1992). Psychopathy and crime across the life span. In R. D. Peters, R. J. McMahon (Eds.), *Aggression and violence throughout the life span* (285–300). Thousand Oaks: Sage.
- Hatch-Mailllette, M. A., & Scalora, M. J. (2001). Criminal thinking patterns: Are child molesters unique? *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*, 45(1), 102–117.
- Healy, D., & O'Donnell, I. (2006). Criminal thinking on probation: A perspective from Ireland. *Criminal Justice and Behavior*, 33(6), 782–802.
- Henning, K. R., & Frueh, B. C. (1996). Cognitive-behavioural treatment of incarcerated offenders: An evaluation of the Vermont Department of Corrections' Cognitive Self-Change Program. *Criminal Justice and Behaviour*, 23(4), 523–541.
- Hoge, R. D., Andrews, D. A., & Leschied, A. W. (1994). Tests of three hypotheses regarding the predictors of delinquency. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 22(5), 547–559.
- Jones, D. W. (2008). *Understanding criminal behaviour: Psychosocial approaches to criminality*. Devon, UK: Willan publishing.
- Kazemian, L. (2007). Desistance from crime: Theoretical, empirical, methodological, and policy considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 5 – 27.
- Knight, K., Garner, B.R., Simpson, D.D., Morey, J.T. & Flynn, P.M. (2006). An Assessment for Criminal Thinking. *Crime & Delinquency*, 52 (1), 159–177.
- Majerová, P. (2010). *Vnímání viny odsouzených k trestu odnětí svobody* (Diplomová práce). Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra psychologie.
- Mandracchia, J. T., & Morgan, R. D. (2011). Understanding criminals' thinking: Further examination of the Measure of Offender Thinking Styles – Revised. *Assessment*, 18(4), 442–452.
- Mandracchia, J. T., Morgan, R. D., Garos, S., & Garland, J. T. (2007). Inmate thinking patterns: An empirical investigation. *Criminal Justice and Behavior*, 34(8), 1029–1043.
- Mareš, J., Ježek, S. (2012). Dotazník zjišťující pacientovo pojetí nemoci: IPQ-R-CZ. *Československá psychologie*, (56), 558–573.
- Marešová, A., Blatníková, Š., Kotulan, P., Martinková, M., Štěchová, M., & Tamchyna, M. (2011). *Kriminální recidiva a recidivisté*. Praha: IKSP.
- Maruna, S., & Mann, R. E. (2006). A fundamental attribution error? Rethinking cognitive distortions. *Legal & Criminological Psychology*, 11(2), 155–177.
- McCoy, K., Fremouw, W., Tyner, E., Clegg, C., Johansson-Love, J., & Strunk, J. (2006). Criminal-thinking styles and illegal behavior among college students: Validation of the PICTS. *Journal of Forensic Sciences*, 51(5), 1174–1177.
- Meehl, P. E. (1999). Clarifications about taxometric method. *Applied & Preventive Psychology*, 8(3), 165–174.
- Mills, J. F., & Kroner, D. G. (1997). The Criminal Sentiments Scale: Predictive validity in a sample of violent and sex offenders. *Journal of Clinical Psychology*, 53(4), 399–404.
- Mills, J. F., Kroner, D. G., & Forth, A. E. (2002). Measures of Criminal Attitudes and Associations (MCAA): Development, factor structure, reliability, and validity. *Assessment*, 9(3), 240–253.
- Mills, J. F., Kroner, D. G., & Hemati, T. (2004). The Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA): The prediction of general and violent recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 31(6), 717–733.

- Mitchell, D., & Tafrate, R. C. (2012). Conceptualization and measurement of criminal thinking: Initial validation of the Criminogenic Thinking Profile. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*, 56(7), 1080–1102.
- Morey, L. C. (1991). *Personality Assessment Inventory professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Mylonas, A. D., & Reckless, W. C. (1963). Prisoner's attitudes toward law and legal institutions. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 54(4), 479–484.
- Nas, C. N., Brugman, D., & Koops, W. (2008). Measuring self-serving cognitive distortions with the "How I Think" Questionnaire. *European Journal of Psychological Assessment*, 24(3), 181–189.
- Netík, K. (1990). *Kriminální agresor*. Praha: Bulletin studijního a výzkumného oddělení ředitelství správy SNV ČR.
- Netík, K. (2002). *Minnesota Multiphasic Personality Inventory – 2: První české vydání*. Praha: Testcentrum.
- Netíka, K., & Netíková, D. (1994). *Dotazník kriminálního životního stylu – Specifické Vzorce Iracionálního Myslení – kriminalita (SVIM – C)*. Praha.
- Novaco, R. W. (1975). *Anger control: The development and evaluation of an experimental treatment*. Lexington, MA: D. C. Health.
- Novotný, O., Zapletal, J. et al. (2008). *Kriminologie*. Praha: ASPI.
- Palmer, E. J., & Hollin, C. R. (2003). Using the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles with English prisoners. *Legal & Criminological Psychology*, 8(2), 175–181.
- Palmer, E. J., & Hollin, C. R. (2004). Predicting reconviction using the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles with English prisoners. *Legal & Criminological Psychology*, 9(1), 57–68.
- Peacock, E. J. (2000). *Sex offender acceptance of responsibility scales*. Warkworth, CA: Correctional Service of Canada, Warkworth Institution.
- Polaschek, D. L. L., Collie, R. M., & Walkey, F. H. (2004). Criminal Attitudes to Violence: Development and preliminary validation of a scale for male prisoners. *Aggressive Behavior*, 30(6), 484–503.
- Polaschek, D. L. L., & Gannon, T. A. (2004). The implicit theories of rapists: What convicted offenders tell us. *Sexual Abuse: A Journal of Research & Treatment*, 16(4), 299–314.
- Polišenská, V. A., Borovanská, M., & Koubalíková, S. (2013). Výzkum pachatelů trestné činnosti realizovaný ve věznicích versus na svobodě: výhody a nevýhody. In K. Večerka (Ed.), *Prevence sociálních deviací – přání, naděje a realita: Sborník příspěvků z konference sekce sociální patologie MČSS* (pp. 93–97). Praha: Masarykova česká sociologická společnost.
- Rada, R. T. (1978). Legal aspects in treating rapists. *Criminal Justice and Behavior*, 5(4), 369–378.
- Ragatz, L. L., Anderson, R. J., Fremouw, W., & Schwartz, R. (2011). Criminal thinking patterns, aggression styles, and the psychopathic traits of late high school bullies and bully-victims. *Aggressive Behavior*, 37(2), 145–160.
- Ross, R., & Fabiano, E. (1985). *Time to think: A cognitive model of delinquency prevention and offender rehabilitation*. Johnson City, TN: Institute of Social Sciences and Arts.
- Ruscio, J. (2007). Taxometric analysis: An empirically-grounded approach to implementing the method. *Criminal Justice and Behavior*, 34(12), 1588–1622.
- Salter, A. (2013). *Cognitive Skills vs Criminal Thinking* [online] [cit. 2013–11–02]. Dostupné z: <http://www.annasalter.com/shows/show05.pdf>.

- Sampson, R. J., Laub, J. H. (2003). Life-Course Desisters? Trajectories of Crime Among Delinquent Boys Followed to Age 70. *Criminology*, (41), 301–339.
- Sdružení pro motivační rozhovory. (2014). *Motivační rozhovory* [online] [cit. 2013–11–02]. Dostupné z: <http://www.motivacnirozhovory.cz/>.
- Simourd, D. J. (1997). The Criminal Sentiments Scale-Modified and Pride in Delinquency Scale: Psychometric properties and construct validity of two measures of criminal attitudes. *Criminal Justice and Behavior*, 24(1), 52–70.
- Simourd, D. J., & Olver, M. E. (2002). The future of criminal attitudes research and practice. *Criminal Justice and Behavior*, 29(4), 427–446.
- Simourd, D. J., & van de Ven, J. (1999). Assessment of criminal attitudes: Criterion-related validity of the Criminal Sentiments Scale-Modified and Pride in Delinquency Scale. *Criminal Justice and Behavior*, 26(1), 90–106.
- Sprang, G. (2008). Victim Impact Panels: An examination of the effectiveness of this program on lowering recidivism and changing offenders attitudes about drinking and driving. *Journal of Social Service Research*, 22(3), 73–84.
- Standardy pro pedagogické a psychologické testování (APA). (2001). (přeložila H. Klimusová). Praha: Testcentrum.
- Staton-Tindall, M., Garner, M. B., Morey, J. T., Leukefeld, C., Krietemeyer, J., Saum, C. A., & Oser, C. B. (2007). Gender differences in treatment engagement among a sample of incarcerated substance abusers. *Criminal Justice and Behavior*, 34(9), 1143–1156.
- Sutherland, E. H. (1940). White-Collar Criminality. *American Sociological Review*, 5(1), 1–12.
- Sutherland, E. H., & Cressey, D. R. (1978). *Criminology* (10th ed.). Philadelphia, PA: Lippincott.
- Svoboda, M. (2010). *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál.
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670.
- Tollett, C. L., & Benda, B. B. (1999). Predicting 'survival' in the community among persistent and serious juvenile offenders: A 12-month follow-up study. *Journal of Offender Rehabilitation*, 28(3/4), 49–76.
- Tyrlík, M., Borovanská, M., Jankovská, M., Ježková, V., & Pokorná, Z. (2011). *Užívání neutralizačních technik u nekriminální populace v kontextu osobnostních charakteristik a intelektových schopností jedince*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- Urbánek, T., Denglerová, D., & Širůček, J. (2011). *Psychometrika: Měření v psychologii*. Praha: Portál.
- Wallinius, M., Johansson, P., Larden, M., & Dernevik, M. (2011). Self-serving cognitive distortions and antisocial behavior among adults and adolescents. *Criminal Justice and Behavior*, 38(3), 286–301.
- Walters, G. D. (1990). *The criminal lifestyle: Patterns of serious criminal conduct*. Newbury Park, CA: Sage.
- Walters, G. D. (1995a). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. Part I: Reliability and preliminary validity. *Criminal Justice and Behavior*, 22(3), 307–325.
- Walters, G. D. (1995b). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. Part II: Identifying simulated response sets. *Criminal Justice and Behavior*, 22(4), 437–445.
- Walters, G. D. (1996). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. Part III: Predictive validity. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*, 40(2), 105–112.

- Walters, G. D. (1997). Predicting short-term release outcome using the LCSF and PICTS. *Journal of Mental Health in Corrections Consortium*, 44(3), 18–25.
- Walters, G. D. (2001a). Development of a Fear-of-Change scale for the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *Journal of Offender Rehabilitation*, 34(1), 1–8.
- Walters, G. D. (2001b). Revised validity scales for the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *Journal of Offender Rehabilitation*, 32(1), 1–13.
- Walters, G. D. (2002a). *Criminal belief systems: An Integrated-Interactive Theory of Lifestyle*. Westport, CT: Praeger.
- Walters, G. D. (2002b). Current and Historical content scales for the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *Legal & Criminological Psychology*, 7(1), 73–86.
- Walters, G. D. (2002c). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS): A review and meta-analysis. *Assessment*, 9(3), 278–291.
- Walters, G. D. (2003). Changes in criminal thinking and identity in novice and experienced inmates: Prisonization revisited. *Criminal Justice and Behavior*, 30(4), 399–421.
- Walters, G. D. (2005a). How many factors are there on the PICTS? *Criminal Behaviour & Mental Health*, 15(4), 273–283.
- Walters, G. D. (2005b). Predicting institutional adjustment with the Lifestyle Criminality Screening Form and Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. *International Journal of Forensic Mental Health*, 4(1), 63–70.
- Walters, G. D. (2005c). Recidivism in released Lifestyle Change Program participants. *Criminal Justice and Behavior*, 32(1), 50–68.
- Walters, G. D. (2006a). Appraising, researching and conceptualizing criminal thinking: a personal view. *Criminal Behaviour & Mental Health*, 16(2), 87–99.
- Walters, G. D. (2006b). Proactive and reactive composite scales for the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. *Journal of Offender Rehabilitation*, 42(4), 23–36.
- Walters, G. D. (2006c). *The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS): Professional manual*. Allentown, PA: Center for Lifestyle Studies.
- Walters, G. D. (2007a). Measuring proactive and reactive criminal thinking with the PICTS: Correlations with outcome expectancies and hostile attribution biases. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(4), 371–385.
- Walters, G. D. (2007b). Response style versus crime-specific cognition: Predicting disciplinary adjustment and recidivism in male and female offenders with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *Assessment*, 14(1), 35–43.
- Walters, G. D. (2007c). The latent structure of the criminal lifestyle: A taxometric analysis of the Lifestyle Criminality Screening Form and Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. *Criminal Justice and Behavior*, 34(12), 1623–1637.
- Walters, G. D. (2009a). Effect of a longer versus shorter test-release interval on recidivism prediction with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(6), 665–678.
- Walters, G. D. (2009b). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and Psychopathy Checklist: Screening version as incrementally valid predictors of recidivism. *Law and Human Behavior*, 33(6), 497–505.
- Walters, G. D. (2011). Predicting recidivism with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and Level of Service Inventory-Revised: Screening Version. *Law and Human Behavior*, 35(3), 211–220.
- Walters, G. D. (2012). *Crime in a psychological context: From career criminals to criminal careers*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Walters, G. D., & Elliott, W. N. (1999). Predicting release and disciplinary outcome with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles: Female data. *Legal & Criminological Psychology*, 4(1), 15–21.
- Walters, G. D., Elliott, W. N., & Misco, D. (1998). Use of the psychological inventory of criminal thinking. *Criminal Justice & Behavior*, 25(1), 125–134.
- Walters, G. D., Frederick, A. A., & Schlauch, C. (2007). Postdicting arrests for proactive and reactive aggression with the PICTS Proactive and Reactive Composite scales. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(11), 1415–1430.
- Walters, G. D., & Geyer, M. D. (2004). Criminal thinking and identity in male white-collar offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 31(3), 263–281.
- Walters, G. D., & Geyer, M. D. (2005). Construct validity of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles in relationship to the PAI, disciplinary adjustment, and program completion. *Journal of Personality Assessment*, 84(3), 252–260.
- Walters, G. D., & Geyer, M. D. (2007). The PICTS Fear-of-Change scale: Construct and predictive validity. *The Prison Journal*, 87(2), 211–226.
- Walters, G. D., & Mandell, W. (2007). Incremental validity of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and Psychopathy Checklist: Screening Version in predicting disciplinary outcome. *Law & Human Behavior*, 31(2), 141–157.
- Walters, G. D., & McCoy, K. (2007). Taxometric analysis of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles in incarcerated offenders and college students. *Criminal Justice and Behavior*, 34(6), 781–793.
- Walters, G. D., & Schlauch, C. (2008). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and Level of Service Inventory-Revised: Screening Version as predictors of official and self-reported disciplinary infractions. *Law & Human Behavior*, 32(5), 454–462.
- Walters, G. D., & White, T. W. (1989). The thinking criminal: A cognitive model of lifestyle criminality. *Criminal Justice Research Bulletin*, 4(4), 1–10.
- Walters, G. D., White, T. W., & Denney, D. (1991). The Lifestyle Criminality Screening Form: Preliminary data. *Criminal Justice and Behavior*, 18(4), 406–418.
- Ward, T., & Siegert, R. (2002). Toward a comprehensive theory of child sexual abuse: A theory knitting perspective. *Psychology, Crime, and Law*, 8(4), 319–351.
- Ward, T., Keown, K., & Gannon, T. A. (2007). Cognitive distortions as belief, value and action judgments. In T. A. Gannon, T. Ward, A. R. Beech, & D. Fisher (Eds.), *Aggressive Offenders' Cognition: Theory, Research and Practice* (pp. 53–10). Chichester, UK: John Wiley & Sons.
- Wechsler, D. (1958). *The measurement and appraisal of adult intelligence*. Baltimore, MD: The Williams & Wilkins Company.
- Wilson, S., Attrill, G., & Nugent, F. (2003). Effective interventions for acquisitive offenders: An investigation of cognitive skills programmes. *Legal & Criminological Psychology*, 8(1), 83–101.
- Yochelson, S., & Samenow, S. E. (1976). *The criminal personality: Vol. 1. A profile for change*. New York: Jason Aronson.
- Yochelson, S., & Samenow, S. E. (1977). *The criminal personality: Vol. 2. The change process*. New York: Jason Aronson.

Příloha

Příloha 1 – Rotovaná faktorová matice PICTS-cz

Položky	Faktor 1 PRB	Faktor 2 AST	Faktor 3 HOS	Faktor 4 DNH
q68	,730			
q62	,697			
q36	,648			
q70	,619			
q04	,588			
q40	,561			
q43	,558			
q79	,540			
q16	,533			
q26	,480			
q18	,454		,413	
q51	,454			
q20	,431	,305		
q47	,415			
q59	,410	,345		
q30	,397			
q23	,385			
q37	,348			
q09	,346			
q76		,655		
q13		,584		
q44		,566		
q06	,395	,545		
q80		,528		
q78		,527		
q31	,306	,525		
q38		,492	,320	
q45		,457	,385	
q73		,442	,316	
q74	,312	,437		
q53		,409	,390	
q61		,408		
q33		,391	,371	
q35		,366	,221	
q15				
q64	,469		,559	
q49			,556	
q34			,522	
q41			,507	
q24	,335		,501	
q52			,500	
q12			,470	
q28			,416	
q14		,316	,401	
q29		,306	,394	,356
q08			,382	
q57			,370	
q75			,332	
q66			,314	
q63				
q67				,569
q56				,561
q25				,527
q77				,480
q19				,473
q17				,438
q02				,425
q50				,408
q71				,396
q54				,367
q65				
q05				
q01				
q22				

Pozn. Původní faktorovou matici (Walters, 1995a) jsme neměli k dispozici, pracovali jsme proto pouze s přiřazením položek k jednotlivým faktorovým škálám PICTS. V šedých polích uvádíme hodnoty zátěží u položek PICTS-cz, jejichž přiřazení k daným faktorům odpovídá originálu. V tabulce byly potlačeny faktorové zátěže menší než 0,3.

Kriminální styly myšlení: Inventář PICTS-cz

Autoři: Šárka Blatníková
Petra Faridová
Marek Vranka
Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, Praha 5
Určeno: Pro odbornou veřejnost
Design: addnoise.org
Sazba: Lukáš Pracný, sazbaknih.cz
Vydání: první – únor 2016

